

August Strindberg

Gunnar Ollén (red.)

Samlade Verk 27. Fadren. Fröken Julie. Fordringsägare

En e-bok från Litteraturbanken.se (The Swedish Literature Bank), baserad på följande tryckta utgåva: Almqvist & Wiksell förlag, Stockholm 1984.

Fadren, *Fröken Julie* och *Fodringsägare* hör samtliga till de dramer som har gett Strindberg en rangplats inom världsdramatiken. De spelas ständigt på nytt i skilda länder och olika medier. I alla tre är relationen kvinna-man huvudtemat.

Fadren, »ett plötsligt dödsskri i en mörk höstnatt», som en kritiker skrev, gestaltar en skoningslös maktkamp mellan man och hustru om deras barns uppfostran. Samtidigt speglar dramat brytningen mellan en framväxande kvinnorörelse med krav på jämlikhet och en djupt förankrad konservativ syn på mansrollen.

Fröken Julie är Strindbergs såväl nationellt som internationellt mest spelade drama. Konflikten mellan sexuell attraktion och själsligt främlingskap är skildrad med en inlevelse och allmängiltighet som höjer dramat över det tids- och miljöbundna. Det är dock först i denna utgåva som skådespelet framträder exakt så som Strindberg skrev det. Med hjälp av infrarödomvandlare och stereomikroskop har det lyckats att avlägsna alla de censurerande och korrigerande ingrepp som förläggaren gjorde i manuskriptet i samband med förstaupplagan 1888.

Fodringsägare är ett triangeldrama om två män och en kvinna i en kulturmiljö, där primitiva lidelser spränger genom ytskiktet av konventionell tolerans och frigjordhet.

(Baksidestext på volymens omslag.)

© Stockholms universitet. Utgivarens inledning och kommentarer får inte spridas eller förändras. Får inte utnyttjas kommersiellt.

 För den litterära texten gäller [licensen CC BY](#).

E-boken skapades den 27 april 2026.

[Läs verket hos Litteraturbanken.](#)

[Mer om och av August Strindberg kan du läsa här.](#) [Mer om och av Gunnar Ollén kan du läsa här.](#)

Strindberg vid sina drömmars mål – »Mademoiselle Julie» spelad på Théâtre Libre i Paris! Här slutscenen i det grevliga köket (obs! den enligt Strindbergs direktiv snedställda dekoren). Jean (Alexandre Arquillière) befaller Julie (Eugénie Nau), där hon står med rakkniven i handen, att gå ut och ta livet av sig. Teckning av É. Clair-Guyot i Le Monde Artiste den 29 januari 1893. (Återgiven efter S. Ahlström, Strindbergs erövring av Paris, 1956, s. 176.)

FADREN

SORGESPEL

ROLLER:

Ryttmästarn.

Laura, Hans Hustru.

Bertha, Deras Dotter.

Doktor Östermark.

Pastorn.

Amman.

Nöjd.

Kalfaktorn.

FÖRSTA AKTEN.

Ett vardagsrum hos Ryttmästarn. Dörr i fonden åt höger. Mitt på golvet stort, runt bord med tidningar och tidskrifter. Till höger en skinnsoffa och bord. I högra hörnet en tapetdörr. Vänster chiffonjé med pendyl; dörr till våningen. Vapen på väggarna: gevär och jaktväskor. Klädhängare vid dörren med uniformsrockar. På stora bordet brinner en lampa.

Första scenen.

RYTTMÄSTARN och PASTORN i skinnsoffan.

Ryttmästarn i släpuniform och ridstövlar med sporrar. Pastorn svartklädd, med vit halsduk, utan prästkragar; röker pipa.

RYTTMÄSTARN

ringer.

KALFAKTORN

Vad befäller herr Ryttmästarn?

RYTTMÄSTARN

Är Nöjd därute?

KALFAKTORN

Nöjd väntar på order i köket.

RYTTMÄSTARN

Är han i köket igen! Släpp in honom genast!

KALFAKTORN

Skall ske herr Ryttmästare. -Går.

PASTORN

Vad har du nu för spektakel?

RYTTMÄSTARN

Åh den lymmeln har varit sta igen med pigan. Den är alldeles förbannad den karlen!

PASTORN

Är det Nöjden? Han var ju framme i förrårs också!

RYTTMÄSTARN

Ja, du minns det! Men vill du inte vara snäll och säga honom några vänliga ord, så kanske det tar bättre. Jag har svurit över honom och jag har klått honom också, men det biter inte.

PASTORN

Nå, så vill du jag ska läsa över honom. Vad tror du Guds ord tar på en kavallerist.

RYTTMÄSTARN

Ja, svåger, inte biter det på mig, det vet du ..

PASTORN

Det vet jag nog!

RYTTMÄSTARN

Men på honom! Försök i alla fall.

Andra scenen.

DE FÖRRE. NÖJD.

RYTTMÄSTARN

Vad har du nu gjort, Nöjd?

NÖJD

Gud bevare herr Ryttmästarn, det kan jag inte säga, när Pastorn är inne.

PASTORN

Genera dig inte du, min gosse!

RYTTMÄSTARN

Bekänn nu, annars vet du hur det går.

NÖJD

Jo, se, det var så, att vi va på dans hos Gabriel, och så, och så sa Ludvig ...

RYTTMÄSTARN

Vad har Ludvig med den saken att göra? Håll dig till sanningen.

NÖJD

Jo, och så sa Emma att vi skulle gå till logen.

RYTTMÄSTARN

Jaså, det var kanske Emma som förledde dig?

NÖJD

Na-j, det vill jag inte påstå, men inte var det långt ifrån, och det ska jag säga, att om inte flickan vill, så blir det ingenting av.

RYTTMÄSTARN

Kort och gott: är du far till barnet eller inte?

NÖJD

Hur ska en kunna veta det?

RYTTMÄSTARN

Vad för slag? Kan du inte veta det?

NÖJD

Nej si det kan en då aldrig veta.

RYTTMÄSTARN

Var du inte ensam då?

NÖJD

Jo den gången, men inte kan en veta om en är ensam för det?

RYTTMÄSTARN

Vill du skylla på Ludvig då? Är det din mening?

NÖJD

Det är inte gott att veta vem en ska skylla på.

RYTTMÄSTARN

Ja, men du har sagt åt Emma att du vill gifta dig med henne.

NÖJD

Ja, se det får en alltid lov att säga ...

RYTTMÄSTARN

till Pastorn.

Det är ju förfärligt!

PASTORN

Gamla historier det där! Men hör du Nöjd, du ska väl ändå vara så karl att du vet om du är fadren?

NÖJD

Ja, nog var jag sta, men det vet väl Pastorn med sig själv, att det inte behöver bli något för det!

PASTORN

Hör du min gosse, det är fråga om dig nu! Och du vill väl inte lämna flickan ensam med barnet! Att gifta dig kan väl inte bli tvång, men du ska ta hand om barnet! Det ska du!

NÖJD

Ja, men då ska Ludvig vara med.

RYTTMÄSTARN

Då får saken gå till tinget. Jag kan inte reda i det här, och det roar mig verkligen inte heller. Se så, marsch!

PASTORN

Nöjd! Ett ord! Hm! Tycker du inte att det är ohederligt att lämna en flicka så där på bar backe med ett barn? Tycker du inte det? Va! Anser du inte att ett sådant handlingsätt ... hm, hm!...

NÖJD

Jo, se om jag visste att jag vore far till barnet, men se det kan en aldrig veta, Herr Pastorn. Och gå hela sitt liv och släpa för andras barn är inte roligt! Det kan ju Herr Pastorn och Herr Ryttmästaren förstå själva!

RYTTMÄSTARN

Marsch!

NÖJD

Gud bevare Herr Ryttmästaren! -Går.

RYTTMÄSTARN

Men gå inte i köket nu din lymmel!

Tredje scenen.

RYTTMÄSTARN och PASTORN.

RYTTMÄSTARN

Nå varför trumfa du inte på honom!

PASTORN

Vad för något? Gav jag honom inte?

RYTTMÄSTARN

Äh, du satt bara och muttra för dig själv!

PASTORN

Uppriktigt sagt, så vet jag inte vad jag ska säga. Det är synd om flickan, ja; det är synd om pojken, ja. För, tänk om han inte vore fadren! Flickan kan amma in barnet fyra månader på barnhuset, så är barnet försörjt för allan tid, men pojken kan inte amma han. Flickan får en bra plats efteråt i något bättre hus, men pojkens framtid kan vara förstörd, om han får avsked från regimentet.

RYTTMÄSTARN

Ja min själ jag ville vara i häradshövdingens kläder och döma i det här målet. Pojken är nog inte så oskyldig, det kan man inte veta, men ett kan man veta: och det är att flickan är skyldig, om nu det skall vara någon skuld.

PASTORN

Ja, ja! Jag dömer ingen! Men vad var det vi talade om, när den här välsignade historien kom emellan. Det var om Bertha och konfirmationen, så var det?

RYTTMÄSTARN

Ja det var väl icke så egentligen om konfirmationen, utan om hela hennes uppfostran. Här är huset fullt med kvinnor, som alla vilja uppfostra mitt barn. Svärmor vill göra henne till spiritist; Laura vill ha henne till artist; guvernanten vill göra henne till metodist; gamla Margret vill ha henne till baptist; och pigorna, till frälsningsarmén. Det går naturligtvis inte an att lappa ihop en själ på det sättet, helst jag som äger första rätten att leda hennes naturell, oupphörligt motarbetas i mina bemödanden. Jag måste därför ha ut henne ur detta hem.

PASTORN

Du har för mycket kvinnor, som regera i ditt hus.

RYTTMÄSTARN

Ja, har jag inte det! Det är som att gå in i buren till tigrarna, och höll jag inte mina järn röda under

näsan på dem, så skulle de riva ner mig vilken stund som helst! Ja du skrattar du, din skälm. Det var inte nog att jag tog din syster till hustru, utan du narrade också på mig din gamla styvmor.

PASTORN

Nå herre Gud, man ska inte ha styvmödrar i sitt hus.

RYTTMÄSTARN

Nej, men svärmödrar tycker du är bättre att ha i rum, hos andra nämligen.

PASTORN

Ja ja, var och en har fått sin lott här i livet.

RYTTMÄSTARN

Ja, men jag har bestämt fått för mycket. Jag har ju min gamla amma också, som behandlar mig som om jag skulle bära haklapp ännu. Hon är mycket snäll, gubevars, men hon hör inte hit!

PASTORN

Du ska hålla reda på kvinnfolkerna, svåger; du låter dem regera alldeles för mycket.

RYTTMÄSTARN

Hör du, min bror, vill du upplysa mig om hur det går till att hålla reda på fruntimmer.

PASTORN

Strängt taget, så var Laura, det är min egen syster, men hon var allt litet krånglig.

RYTTMÄSTARN

Laura har nog sina sidor, men med henne är det icke så farligt.

PASTORN

Åh, sjung ut du, jag känner henne.

RYTTMÄSTARN

Hon har fått en romantisk uppfostran och har lite svårt att finna sig, men hon är i alla fall min hustru ...

PASTORN

Och därför att hon är din hustru, så är hon den bästa. Nej, du svåger, det är allt hon som klämmer efter dig mest.

RYTTMÄSTARN

Emellertid, så, nu är det på tok med hela huset. Laura vill inte släppa Bertha ifrån sig, och jag kan inte låta henne stanna i detta dårhus!

PASTORN

Såå, Laura vill inte; ja vet du, då fruktar jag något svårt. När hon var barn, brukade hon ligga som en död, ända tills hon fick sin vilja fram, och när hon fått vad hon velat, lämnade hon det tillbaka, om det var en sak, med den förklaringen, att det icke var saken hon ville, utan att få sin vilja fram.

RYTTMÄSTARN

Jaså hon var så då redan. Hm! Hon har verkligen sådana passioner ibland, att jag är rädd för henne och tror att hon är sjuk.

PASTORN

Men vad är det nu du vill med Bertha, som är så oförsonligt? Kan man inte jämka?

RYTTMÄSTARN

Du må inte tro att jag vill göra henne till något underbarn eller någon avbild av mig själv. Jag vill icke vara kopplare åt min dotter och uppföda henne uteslutande till äktenskap, ty blir hon gående ogift, så får hon bittra dagar. Men jag vill å andra sidan inte leda henne in på en manlig bana, som tar lång utbildningstid och vars förarbete kan vara alldeles bortkastat, i den händelse att hon skulle vilja gifta sig.

PASTORN

Hur vill du då?

RYTTMÄSTARN

Jag vill att hon skall bli lärarinna. Förblir hon ogift så försörjer hon sig och har inte tyngre än de stackars lärarne, som skola dela sin lön med familj. Gifter hon sig, så kan hon använda sina kunskaper på sina barns uppfostran. Är det rätt tänkt?

PASTORN

Det är rätt! Men har hon å andra sidan visat sådana anlag för målning att det vore våld på naturen att undertrycka dem?

RYTTMÄSTARN

Nej! Jag har visat hennes prov för en framstående målare, och han säger att det bara är sådant, som man kan lära sig i skolorna. Men så kommer det en ung glop hit i somras, som förstod saken bättre, och säger att det var kolossala anlag, och därmed var saken avgjord till Lauras förmån.

PASTORN

Var han kär i flickan?

RYTTMÄSTARN

Det tar jag för alldeles givet!

PASTORN

Gud vare med dig då min gosse, för då ser jag ingen hjälp. Men det här är tråkigt, och Laura har parti naturligtvis ... därinne.

RYTTMÄSTARN

Jo, det kan du lita på! Det står redan i ljusan låga hela huset, och oss emellan, det är inte någon precis så nobel strid det förs från det hållet.

PASTORN

reser sig.

Tror du inte jag känner till det?

RYTTMÄSTARN

Du också?

PASTORN

Också?

RYTTMÄSTARN

Men det värsta är, att det förefaller mig som om Berthas bana, därinne, bestämdes av några hatfulla motiv. De kasta ord om att mannen skall få se, att kvinnan kan det och kan det. Det är mannen och kvinnan mot varandra oupphörligt, hela dan. - Ska du gå nu? Nej stanna nu till kvällen. Jag har visst inte något att bjuda på, men i alla fall; du vet att jag väntar nya doktorn hit. Har du sett honom?

PASTORN

Jag såg en skymt av honom när jag for förbi. Han såg hygglig och rejäl ut.

RYTTMÄSTARN

Såå, det var gott. Tror du det kan bli en bundsförvant åt mig?

PASTORN

Vem vet? Det beror på huru mycket han varit med kvinnor.

RYTTMÄSTARN

Nej, men vill du inte stanna?

PASTORN

Nej tack, kära du, jag har lovat komma hem till kvällen, och gumman blir så orolig, om jag dröjer.

RYTTMÄSTARN

Orolig? Ond ska du säga! Nå som du vill. Får jag hjälpa dig med pälsen.

PASTORN

Det är visst mycket kallt i kväll. Tack ska du ha. Du ska sköta din hälsa, Adolf, du ser så nervös ut!

RYTTMÄSTARN

Ser jag nervös ut?

PASTORN

Jaa, du är inte riktigt frisk?

RYTTMÄSTARN

Har Laura inbillat dig det? Mig har hon nu i tjugo år behandlat som döds kandidat.

PASTORN

Laura? Nej, men, men du gör mig orolig. Sköt om dig! Det är mitt råd! Adjö, min gubbe lilla; men var det inte confirmationen du ville tala om?

RYTTMÄSTARN

Inte alls! Jag försäkrar dig att den saken får gå sin gilla gång på det officiella samvetets räkning, för jag är varken något sanningsvittne eller någon martyr. Det ha vi lagt bakom oss. Adjö med dig! Hälsa så mycket!

PASTORN

Adjö min bror. Hälsa Laura!

Fjärde scenen.

RYTTMÄSTARN, sedan LAURA.

RYTTMÄSTARN

öppnar chiffonjén och sätter sig vid klaffen att räkna.

Trettiofyra - nio, fyrtiotre - sju, åtta, femtiosex.

LAURA

in från våningen.

Vill du vara så god ...

RYTTMÄSTARN

Straxt! - Sextiosex, sjuttioen, åttiofyra, åttionio, nittiotvå, hundra. Vad var det?

LAURA

Kanske jag stör.

RYTTMÄSTARN

Inte alls! Hushållspengarne kan jag tro?

LAURA

Ja, hushållspengarne.

RYTTMÄSTARN

Lägg räkningarne där, ska jag gå igenom dem.

LAURA

Räkningarna?

RYTTMÄSTARN

Ja!

LAURA

Ska det nu vara räkningar?

RYTTMÄSTARN

Naturligtvis ska det vara räkningar. Husets ställning är osäker, och i händelse av uppgörelse, måste det finnas räkningar, annars kan man bli straffad som vårdslös gäldenär.

LAURA

Om husets ställning är dålig, så är det icke mitt fel.

RYTTMÄSTARN

Det är just vad som skall utrönas genom räkningarne.

LAURA

Om arrendatorn icke betalar, så är det inte mitt fel.

RYTTMÄSTARN

Vem rekommenderade arrendatorn på det varmaste? Du! Varför rekommenderade du en - låt oss säga - slarv?

LAURA

Varför tog du den slarven då?

RYTTMÄSTARN

Därför att jag inte fick äta i ro, inte sova i ro, inte arbeta i ro, förrän ni fått honom hit. Du ville ha honom, därför att din bror ville bli av med honom, svärmor ville ha honom, därför att jag inte ville ha honom, guvernanten ville ha honom, därför att han var läsare, och gamla Margret, därför att hon känt hans mormor ifrån barndomen. Därför blev han antagen; och hade jag inte tagit honom sutte jag nu på dårhus eller låge jag i familjegraven. Emellertid, här äro hushållspengarne, och

nålpengarne. Räkningarne kan jag få sedan.

LAURA

niger.

Tack så mycket! - Håller du också räkning på vad du ger ut utom för hushållet?

RYTTMÄSTARN

Det rör inte dig.

LAURA

Nej det är sant, lika litet som mitt barns uppfostran får röra mig. Ha herrarne fattat sitt beslut nu efter aftonens plenum?

RYTTMÄSTARN

Jag hade redan förut fattat mitt beslut, och jag hade därför endast att meddela det åt den enda vän jag och familjen äger tillsammans. Bertha skall inackorderas i stan och reser om fjorton dagar.

LAURA

Hos vem skall hon inackorderas om jag får fråga?

RYTTMÄSTARN

Hos auditören Säfberg.

LAURA

Den fritänkarn!

RYTTMÄSTARN

Barnen skola uppfostras i fadrens bekännelse, enligt gällande lag.

LAURA

Och modren har ingenting att bestämma i den frågan.

RYTTMÄSTARN

Inte alls! Hon har sålt sin förstfödslo rätt i laga köp, och avträtt sina rättigheter mot att mannen drager försorg om henne och hennes barn.

LAURA

Alltså ingen rätt över sitt barn?

RYTTMÄSTARN

Nej ingen alls! Har man sålt en vara en gång, så lär man icke få igen den och ändå behålla pengarne.

LAURA

Men om både fadren och modren skulle tillsammans besluta ...

RYTTMÄSTARN

Hur skulle det då gå. Jag vill att hon bor i stan, du vill att hon bor hemma. Aritmetiska mediet blev att hon stannade på järnvägsstation, mitt emellan staden och hemmet. Detta är en fråga som icke kan lösas! Ser du!

LAURA

Då måste den brytas! - Vad ville Nöjd här?

RYTTMÄSTARN

Det är min yrkeshemlighet!

LAURA

Som hela köket känner.

RYTTMÄSTARN

Gott, då bör du känna den!

LAURA

Jag känner den också.

RYTTMÄSTARN

Och har domen redan färdig?

LAURA

Den är skriven i lagen!

RYTTMÄSTARN

Det står icke i lagen vem som är barnets fader.

LAURA

Nej, men det brukar man kunna veta.

RYTTMÄSTARN

Klokt folk påstår att sådant kan man aldrig veta.

LAURA

Det var märkvärdigt! Kan man inte veta vem som är fadren till ett barn?

RYTTMÄSTARN

Nej, det påstås!

LAURA

Det var märkvärdigt! Hur kan fadren då ha sådana rättigheter över hennes barn?

RYTTMÄSTARN

Han har det endast i det fall han åtager sig skyldigheterna, eller ålägges skyldigheterna. Och i äktenskapet finns ju inga tvivel om faderskapet.

LAURA

Finns det inga tvivel?

RYTTMÄSTARN

Nej, jag hoppas det!

LAURA

Nå, i de fall hustrun varit otrogen?

RYTTMÄSTARN

Något sådant fall föreligger inte här! Har du något vidare att fråga om!

LAURA

Inte alls!

RYTTMÄSTARN

Då går jag upp på mitt rum, och du kan vara god underrätta mig när doktorn kommer. -Stänger chiffonjén och reser sig.

LAURA

Det skall ske!

RYTTMÄSTARN

går genom tapetdörren till höger.

Så fort han kommer, för jag vill inte vara oartig mot honom. Du förstår! -Går.

LAURA

Jag förstår!

Femte scenen.

LAURA ensam; betraktar sedlarne hon håller i handen.

SVÄRMODRENS RÖST

inifrån.

Laura!

LAURA

Ja!

SVÄRMODRENS RÖST

Är mitt te färdigt?

LAURA

i dörren till våningen.

Det ska strax komma!

LAURA går mot utgångsdörren i fonden, då KALFAKTORN öppnar och anmäler: - Doktor Östermark.

DOKTORN

Min fru!

LAURA

går emot och räcker honom handen.

Välkommen herr doktor! Hjärtligt välkommen till oss. Ryttnästarn är ute, men han kommer strax igen.

DOKTORN

Jag ber om ursäkt att jag kommer så sent, men jag har redan varit ute på besök.

LAURA

Var så god och sitt ner! Var så god! -

DOKTORN

Jag tackar min fru.

LAURA

Ja det är rätt sjukligt här på orten för tillfället, men jag hoppas ni skall trivas ändå, och för oss, som sitta i ensamheten på landet, är det av stor vikt att finna en läkare som intresserar sig för sina klienter; och om er, doktor, har jag hört så mycket gott, att jag hoppas det bästa förhållande skall råda oss emellan.

DOKTORN

Ni är alltför nådig min fru, men jag hoppas å andra sidan för er skull att mina besök icke skola bli alltför ofta av behovet påkallade. Er familj är ju i allmänhet frisk och ...

LAURA

Ja några akuta sjukdomar ha vi dess bättre icke haft, men det är ändå icke allt som det bör vara.

DOKTORN

Inte det?

LAURA

Det är gunås icke så bra, som vi skulle önska det.

DOKTORN

Åh! Ni skrämmer mig!

LAURA

Det finns förhållanden i en familj, som man tvingas av heder och samvete att fördölja för hela världen ...

DOKTORN

Utom för läkaren.

LAURA

Det är därför min smärtsamma plikt att från första ögonblicket säga er hela sanningen.

DOKTORN

Kan vi inte uppskjuta detta samtal tills jag haft den äran bli föreställd för ryttmästarn?

LAURA

Nej! Ni måste höra mig först innan ni ser honom.

DOKTORN

Det handlar sålunda om honom?

LAURA

Om honom, min stackars älskade man.

DOKTORN

Ni gör mig orolig min fru, och jag deltar i er olycka, tro mig!

LAURA

tar upp näsduken.

Min man är själssjuk. Nu vet ni allt, och nu får ni döma själv sedan.

DOKTORN

Vad säger ni! Jag har med beundran läst ryttmästarens förträffliga avhandlingar i mineralogi och jag har alltid funnit en klar och stark intelligens.

LAURA

Verkligen? Det gläder mig om vi alla hans anhöriga skulle ha misstagit oss.

DOKTORN

Men nu kan det inträffa att hans själsliv är stört på andra områden. Berätta!

LAURA

Det är det vi frukta också! Ser ni, han har emellanåt de mest bisarra idéer, som han ju såsom lärd kunde få ha för sig, om de icke inverkade störande på hela hans familjs bestånd. Så till exempel har han en vurm att köpa allt möjligt.

DOKTORN

Det är betänkligt; men vad köper han?

LAURA

Hela kistor med böcker, som han aldrig läser.

DOKTORN

Nå, att en lärd köper böcker är ännu icke så farligt.

LAURA

Ni tror inte vad jag säger?

DOKTORN

Jo, min fru, jag är övertygad att ni tror vad ni säger.

LAURA

Men är detta rimligt att en människa kan i ett mikroskop se vad som händer på en annan planet?

DOKTORN

Säger han att han kan det?

LAURA

Ja det säger han.

DOKTORN

I ett mikroskop?

LAURA

I ett mikroskop! Ja!

DOKTORN

Detta är betänkligt, om det är så!

LAURA

Om det är så! Ni har då intet förtroende till mig, herr doktor, och jag sitter här och inviger er i familjens hemlighet ...

DOKTORN

Se så, min fru, ert förtroende hedrar mig, men jag måste som läkare undersöka, pröva innan jag dömer. Har ryttmästarn visat några symptom till nyckfullhet i lynnet, ostadighet i viljan?

LAURA

Om han har det? Vi ha varit gifta i tjugo år och han har ännu aldrig fattat ett beslut, utan att överge det.

DOKTORN

Är han halsstarrig?

LAURA

Han skall alltid ha sin vilja igenom, men när han fått råda, släpper han av alltsammans och ber mig besluta.

DOKTORN

Detta är betänkligt och fordrar stark observation. Det är viljan, ser ni, min fru, som är själens ryggrad; blir den sårad, så faller själen sönder.

LAURA

Och Gud skall veta att jag fått lära mig gå hans önskningar till mötes under dessa långa prövoår. Åh, om ni visste vilket liv jag genomkämpat vid hans sida, om ni visste!

DOKTORN

Min fru, er olycka rör mig djupt, och jag lovar er att se till vad som kan göras. Jag beklagar er av hela mitt hjärta och ber er lita på mig oinskränkt. Men efter vad jag hört, skall jag be er om en sak. Undvik att väcka några tankar med starkt intryck hos den sjuke, ty i en mjuk hjärna utvecklas de hastigt och bli lätt monomanier eller fixa idéer. Förstår ni?

LAURA

Alltså undvika att väcka hans misstänksamhet!

DOKTORN

Alldeles så! Ty en sjuk kan man inbilla vad som helst, just därför att han är mottaglig för allt.

LAURA

Så! Då förstår jag! Ja! - Ja!

Det ringer inifrån våningen.

Förlåt, min mor har något att säga mig. Ett ögonblick Se där är Adolf ...

Sjätte scenen.

DOKTORN. RYTTMÄSTARN från tapetdörren.

RYTTMÄSTARN

Ah, ni är redan här, herr doktor! Hjärtligt välkommen till oss!

DOKTORN

Herr ryttmästarn! Det är högst angenämt för mig att göra en så berömd vetenskapsmans bekantskap.

RYTTMÄSTARN

Åh, jag ber. Min tjänstgöring tillåter mig inte några djupare forskningar, men jag tror mig ändå vara en upptäckt på spåren.

DOKTORN

Så!

RYTTMÄSTARN

Ser ni jag har underkastat meteorstenar spektralanalys och jag har funnit kol, spår av organiskt liv! Vad säger ni om det?

DOKTORN

Kan ni se det i mikroskopet?

RYTTMÄSTARN

Nej i spektroskopet för tusan!

DOKTORN

Spektroskopet! Förlåt! Nå då kan ni snart säga oss vad som händer på Jupiter!

RYTTMÄSTARN

Inte vad som händer, utan vad som hänt. Bara den välsignade bokhandlaren i Paris skickade mig böckerna, men jag tror att alla världens bokhandlare ha sammansvurit sig. Tänk er att på två månar har inte en enda svarat på rekvisitioner, brev eller ovettiga telegram! Jag blir galen av det här, och jag kan inte begripa hur det hänger ihop!

DOKTORN

Åh, det är väl vanligt slarv, och ni ska inte ta saken så häftigt.

RYTTMÄSTARN

Nå, men för fanken, jag kan inte få min avhandling färdig i tid, och jag vet att man i Berlin arbetar med samma sak. Men det var nu inte det vi skulle tala om! Det var om er. Vill ni bo här, så ha vi en liten våning i flygeln, eller vill ni bo på gamla bostället?

DOKTORN

Alldeles som ni vill.

RYTTMÄSTARN

Nej som ni vill! Säg nu!

DOKTORN

Det får ryttmästarn bestämma!

RYTTMÄSTARN

Nej jag bestämmer ingenting. Det är ni som ska säga hur ni vill. Jag vill ingenting. Ingenting alls!

DOKTORN

Nej, men jag kan inte bestämma ...

RYTTMÄSTARN

I Jesu namn svara då, herre, hur ni vill ha det. Jag har ingen vilja i det här fallet, ingen mening, ingen önskan! Är ni en sådan mes, att ni inte vet vad ni vill! Svara, eller jag blir ond!

DOKTORN

Efter det beror på mig så bor jag här!

RYTTMÄSTARN

Gott! Tack ska ni ha! - Åh! - Ursäkta mig, doktor, men det finns ingenting som plågar mig så som att höra människor säga att någonting är likgiltigt. -Ringer.

AMMAN

in.

RYTTMÄSTARN

Jaså det är du Margret. Hör du min vän, vet du om flygeln är i ordning åt doktorn?

AMMAN

Ja, herr ryttmästarn, det är den!

RYTTMÄSTARN

Så! Då ska jag inte uppehålla doktorn, som kan vara trött. Farväl och välkommen igen; vi ses i morgon hoppas jag.

DOKTORN

God afton, herr ryttmästare!

RYTTMÄSTARN

Och jag förmodar att min hustru satt er in i förhållandena något, så att ni vet ungefär huru landet ligger.

DOKTORN

Er förträffliga fru har givit mig vinkar om ett och annat, som kan vara nödigt för en oinvigd att veta. God afton, herr ryttmästare.

Sjunde scenen.

RYTTMÄSTARN. AMMAN.

RYTTMÄSTARN

Vad vill du min vän! Är det något?

AMMAN

Hör nu herr Adolf lilla.

RYTTMÄSTARN

Ja gamla Margret. Tala du, som är den enda jag kan höra på, utan att få spasmer.

AMMAN

Hör nu herr Adolf, skulle han inte kunna gå halva vägen och komma omsams med frun om den här historien med barnet. Tänk ändå på en mor ...

RYTTMÄSTARN

Tänk på en far, Margret!

AMMAN

Så, så, så! En far har annat än sitt barn, men en mor har bara sitt barn.

RYTTMÄSTARN

Just så min gumma. Hon har bara en börda, men jag har tre, och hennes börda bär jag. Tror du icke jag skulle ha haft en annan ställning i livet än en gammal knekts om jag icke haft henne och hennes barn.

AMMAN

Ja, det var inte det jag ville säga.

RYTTMÄSTARN

Nej det tror jag nog, för du ville ha mig till att ha orätt.

AMMAN

Tror inte herr Adolf att jag vill honom väl?

RYTTMÄSTARN

Jo kära vän, jag tror det, men du vet inte vad som är mitt väl. Ser du det är inte nog för mig att ha givit barnet liv, jag vill också ge det min själ.

AMMAN

Ja se det där förstår jag inte. Men ändå tycker jag att man skulle kunna komma överens.

RYTTMÄSTARN

Du är inte min vän Margret!

AMMAN

Jag? Ah gud så herr Adolf säger. Tror han att jag kan glömma att han var mitt barn, då han var liten.

RYTTMÄSTARN

Nå kära du, har jag glömt det? Du har varit som en mor för mig, du har givit mig medhåll hittills, när jag hade alla mot mig, men nu när det gäller, nu sviker du mig och går över till fienden.

AMMAN

Fienden!

RYTTMÄSTARN

Ja, fienden! Du vet nog du hur det är här i huset, du som har sett allt, från början till slut.

AMMAN

Jag har nog sett! Men min gud, ska då två människor pina livet ur varann; två människor som eljes äro så goda och vilja alla andra väl. Aldrig är frun så mot mig eller andra ...

RYTTMÄSTARN

Bara mot mig, jag vet det. Men nu säger jag dig Margret, om du nu överger mig, så gör du synd. För nu spinnes här omkring mig, och den där doktorn är inte min vän!

AMMAN

Ack herr Adolf tror alla människor om ont, men ser han, det är därför att han inte har den sanna tron, ja se så är det.

RYTTMÄSTARN

Men du och baptisterna ha funnit den enda riktiga tron. Du är lycklig du!

AMMAN

Ja inte är jag så olycklig som han, herr Adolf! Böj han sitt hjärta och han skall se att gud skall göra honom lycklig i kärleken till nästan.

RYTTMÄSTARN

Det är märkvärdigt, att bara du talar om gud och kärleken, blir din röst så hård och dina ögon så hatfulla. Nej, Margret, du har bestämt inte den sanna tron.

AMMAN

Ja, var stolt han och hård på sin lärdom, den räcker ändå inte långt när det gäller.

RYTTMÄSTARN

Så högmodigt du talar, ödmjuka hjärta. Nog vet jag att lärdom inte hjälper på sådana djur som ni!

AMMAN

Han skulle skämmas! Men gamla Margret hon håller ändå mest av sin stora, stora gosse, och han kommer nog igen, som det snälla barnet, när det blir urväder.

RYTTMÄSTARN

Margret! Förlåt mig, men tro mig, här finns ingen som vill mig väl, mer än du. Hjälp mig, för jag känner att här kommer att hända något. Jag vet inte vad det är, men det är inte riktigt, det som nu tilldrar sig. -Skrik inifrån våningen.

Vad är det! Vem är det som skriker!

Åttonde scenen.

DE FÖRRE, BERTHA in från våningen.

BERTHA

Pappa, pappa, hjälp mig! Rädda mig!

RYTTMÄSTARN

Vad är det mitt älskade barn! Tala!

BERTHA

Hjälp mig! Jag tror hon vill göra mig illa!

RYTTMÄSTARN

Vem vill göra dig illa? Säg! Säg!

BERTHA

Mormor! Men det var mitt fel, för jag narrade henne!

RYTTMÄSTARN

Tala om!

BERTHA

Ja, men du får inte säga något! Hör du det, jag ber dig!

RYTTMÄSTARN

Nå, men säg då vad det är! -Amman går.

BERTHA

Jo! Hon brukar, om kvällarne, skruva ner lampan, och så sätter hon mig vid bordet med en penna i hand över ett papper. Och så säger hon att andarne ska skriva.

RYTTMÄSTARN

Vad för slag! Och det har du inte talat om för mig!

BERTHA

Förlåt mig, men jag tordes inte, för mormor säger att andarne hämnas om man talar om. Och så skriver pennan, men jag vet inte om det är jag. Och ibland går det bra, men ibland kan det inte alls. Och när jag blir trött så kommer det inte, men då måste det komma ändå. Och i kväll, så tror jag att jag skrev bra, men så sa mormor att det var ur Stagnelius, och att jag narrat henne; och då blev hon så förfärligt ond.

RYTTMÄSTARN

Tror du att det finns andar?

BERTHA

Jag vet inte!

RYTTMÄSTARN

Men jag vet att det inte finns!

BERTHA

Men mormor säger att pappa inte förstår det och att pappa har mycket värre saker som kan se till andra planeter.

RYTTMÄSTARN

Säger hon det! Säger hon det! Vad säger hon mer?

BERTHA

Hon säger att du inte kan trollo!

RYTTMÄSTARN

Det har jag icke heller sagt. Du vet vad meteorstenar äro! Ja, stenar som nedfalla från andra himlakroppar. Dem kan jag undersöka och säga om de innehålla samma ämnen som vår jord. Det är allt vad jag kan se.

BERTHA

Men mormor säger att det finns saker, som hon kan se, men du inte kan se.

RYTTMÄSTARN

Ser du, det ljuger hon!

BERTHA

Inte ljuger mormor!

RYTTMÄSTARN

Varför inte?

BERTHA

Då ljuger mamma också!

RYTTMÄSTARN

Hm!

BERTHA

Om du säger att mamma ljuger, så tror jag aldrig mer på dig!

RYTTMÄSTARN

Jag har inte sagt det, och därför ska du tro mig, när jag säger dig, att ditt bästa, din framtid fordrar att du lämnar detta hem! Vill du det? Vill du komma till stan och lära något nyttigt!

BERTHA

Ack ja, vad jag vill komma till stan, ut härifrån, vart som helst! Bara jag får se dig ibland, ofta. Åh därinne är alltid så tungt, så hemskt som om det vore en vinternatt, men när du kommer, far, så är det som när man tar ut innanfönstren en vårmorgon!

RYTTMÄSTARN

Mitt älskade barn! Mitt kära barn!

BERTHA

Men, pappa, du skall vara snäll mot mamma, hör du det; hon gråter så ofta!

RYTTMÄSTARN

Hm! - Du vill således till stan?

BERTHA

Ja! ja!

RYTTMÄSTARN

Men om mamma inte vill det?

BERTHA

Men det måste hon vilja!

RYTTMÄSTARN

Men om hon inte vill det?

BERTHA

Ja, då vet jag inte hur det ska gå! Men hon ska det, hon ska det!

RYTTMÄSTARN

Vill du be henne?

BERTHA

Du ska be henne så vackert, för mig bryr hon sig inte om!

RYTTMÄSTARN

Hm! - Nå, om du vill det och jag vill det, och hon inte vill det, hur ska vi göra då?

BERTHA

Ack, då blir det så krångligt igen! Varför kan ni inte båda ...

Nionde scenen.

DE FÖRRA. LAURA.

LAURA

Jaså, Bertha är där! Då kanske vi kan få höra hennes egen mening, då frågan om hennes öde skall avgöras.

RYTTMÄSTARN

Barnet kan väl knappt ha någon grundad mening om huru en ung flickas liv kommer att gestalta sig, vilket vi däremot lättare kunna ungefär beräkna, då vi sett ett stort antal unga flickors liv utveckla sig.

LAURA

Men efter som vi äro av olika mening, kan ju Berthas få ge utslaget.

RYTTMÄSTARN

Nej! Jag låter ingen inkräkta på mina rättigheter, varken kvinnor eller barn. Bertha, lämna oss. - Bertha går ut.

LAURA

Du fruktade hennes uttalande, emedan du trodde det skulle bli till min fördel.

RYTTMÄSTARN

Jag vet, att hon själv vill ifrån hemmet, men jag vet också, att du äger makt ändra hennes vilja efter behag.

LAURA

Åh, är jag så mäktig!

RYTTMÄSTARN

Ja, du har en satanisk makt att få igenom din vilja, men det får alltid den som icke skyr medlen. Hur fick du till exempel bort doktor Norling och hur fick du hit den nya?

LAURA

Ja, hur fick jag det?

RYTTMÄSTARN

Du skymfode den förre, så att han gick, och lät din bror skaffa röster åt den här.

LAURA

Nå, det var ju mycket enkelt och fullkomligt lagligt. Ska Bertha resa nu?

RYTTMÄSTARN

Ja, om fjorton dagar skall hon resa.

LAURA

Är det ditt beslut?

RYTTMÄSTARN

Ja!

LAURA

Har du talat vid Bertha om det?

RYTTMÄSTARN

Ja!

LAURA

Då får jag väl lov att söka hindra det!

RYTTMÄSTARN

Det kan du inte!

LAURA

Inte! Tror du att en mor släpper ut sitt barn bland dåliga människor att lära sig, det allt vad modren inplantat är dumheter, så att hon sedan får gå föraktad av sin dotter hela sitt liv.

RYTTMÄSTARN

Tror du att en far vill tillåta okunniga och inbilska kvinnor lära döttern att fadren var en charlatan?

LAURA

Det skulle nu betyda mindre med fadren.

RYTTMÄSTARN

Varför så?

LAURA

Därför att modren är närmare till barnet, sedan man upptäckt att ingen egentligen kan veta vem som är ett barns fader.

RYTTMÄSTARN

Vad har det för tillämpning i detta fallet?

LAURA

Inte vet du om du är Berthas far!

RYTTMÄSTARN

Vet jag inte!

LAURA

Nej, det ingen kan veta, vet väl inte du!

RYTTMÄSTARN

Skämtar du?

LAURA

Nej, jag begagnar endast dina lärdomar. För övrigt, hur vet du att jag inte varit dig otrogen?

RYTTMÄSTARN

Mycket tror jag dig om, men det inte, och inte det heller att du skulle tala om det, såvida det var sant.

LAURA

Antag att jag föredrog allt, att bli utstött, föraktad, allt för att få behålla och råda över mitt barn, och att jag nu vore uppriktig, när jag förklarade: Bertha är mitt, men inte ditt barn! Antag ...

RYTTMÄSTARN

Sluta nu!

LAURA

Antag bara detta: då vore din makt ute!

RYTTMÄSTARN

Sedan du bevisat, att jag icke var fadren!

LAURA

Det vore väl inte svårt! Skulle du vilja det?

RYTTMÄSTARN

Sluta nu!

LAURA

Jag skulle naturligtvis bara behöva uppge namnet på den verkliga fadren, närmare bestämma plats och tidpunkt, till exempel -, när är Bertha född? - tredje året efter vigseln ...

RYTTMÄSTARN

Sluta nu! Annars ...

LAURA

Annars, vad? Vi ska sluta nu! Men tänk noga på vad du gör och beslutar! Och gör dig framför allt inte löjlig!

RYTTMÄSTARN

Jag finner allt detta ytterst sorgligt!

LAURA

Desto löjligare blir du!

RYTTMÄSTARN

Men inte du!

LAURA

Nej, så klokt ha vi fått det ställt.

RYTTMÄSTARN

Det är därför man inte kan strida med er.

LAURA

Varför inlåter du dig i strid då mot en överlägsen fiende.

RYTTMÄSTARN

Överlägsen?

LAURA

Ja! Eget är det, men jag har aldrig kunnat se på en man, utan att känna mig överlägsen.

RYTTMÄSTARN

Nå, så skall du få se din överman en gång, så du aldrig glömmer det.

LAURA

Det skall bli intressant.

AMMAN

in.

Bordet är serverat. Behagar inte herrskapet stiga ut och spisa?

LAURA

Jo gärna!

RYTTMÄSTARN

dröjer; sätter sig i en fåtölj vid divanbordet.

LAURA

Ska du komma och äta kväll?

RYTTMÄSTARN

Nej tack, jag vill ingenting ha!

LAURA

Va! Är du ledsen?

RYTTMÄSTARN

Nej, men jag är inte hungrig.

LAURA

Kom nu, annars ska man göra frågor som - äro onödiga! - Var snäll nu! - Du vill inte, så sitt där då! - Går.

AMMAN

Herr Adolf! Vad är det här för slag?

RYTTMÄSTARN

Jag vet inte vad det är. Kan du förklara mig hur ni kan behandla en gammal man som om han vore ett barn!

AMMAN

Inte förstår jag det, men det är väl därför att ni äro kvinnors barn alla män, stora och små ...

RYTTMÄSTARN

Men ingen kvinna är av man född. Ja men jag är ju Berthas far. Säg Margret, tror du inte det? Tror du inte?

AMMAN

Åh gud vad han är barnslig. Visst är han väl sitt eget barns far. Kom och ät nu, och sitt inte där och sura! Så! Så, kom nu bara!

RYTTMÄSTARN

stiger upp.

Gå ut kvinna! Åt helvete häxor! -Till tamburdörren.- Svärd! Svärd!

KALFAKTORN

in.

Herr Ryttmästarn!

RYTTMÄSTARN

Låt sätta för kappsläden, genast!

AMMAN

Herr Ryttmästarn! Hör nu på ...

RYTTMÄSTARN

Ut kvinna! Genast!

AMMAN

Bevare oss gud, vad skall nu bli av?

RYTTMÄSTARN

tar på sig mössan och rustar att gå ut.

Vänta mig icke hem! före midnatt! -Går.

AMMAN

Jesus hjälp oss, vad skall detta bli av?

ANDRA AKTEN.

Samma dekoration som förra akten. Lampan brinner på bordet; det är natt.

Första scenen.

DOKTORN. LAURA.

DOKTORN

Efter vad jag av vårt samtal kunde finna så är saken ännu icke mig fullt bevisad. Ni hade för det första begått ett misstag, då ni sade att han kommit till dessa förvånande resultat om andra himlakroppar genom ett mikroskop. När jag nu fått höra att det var ett spektroskop, så är han icke allenast friad från misstanken om sinnesrubbing, utan även i hög grad förtjänt om vetenskapen.

LAURA

Ja, men det sa jag aldrig!

DOKTORN

Min fru, jag antecknade vårt samtal och jag erinrar mig att jag frågade om själva huvudpunkten, emedan jag trodde mig ha hört orätt. Man måste vara samvetsgrann i sådana anklagelser, som gälla en mans omyndighetsförklaring.

LAURA

Omyndighets-förklaring.

DOKTORN

Ja det vet ni väl att en avvita person förlorar sina medborgerliga och familje-rättigheter.

LAURA

Nej, det visste jag inte.

DOKTORN

Vidare fanns en punkt, som synes mig misstänkt. Han talade om att hans brevväxling med bokhandlarne förblivit obesvarad. Tillåt mig fråga om ni av oförståndig välvilja avbrutit den.

LAURA

Ja det har jag. Men det var min plikt att bevaka husets intressen, och jag kunde icke opåttalt låta honom ruinera oss alla.

DOKTORN

Förlåt mig, men jag tror ni icke kunnat beräkna följderna av en sådan handling. Kommer han att upptäcka ert dolda ingripande i hans göranden, så är hans misstänksamhet grundad, och sedan växer den som en lavin. Dessutom har ni därigenom satt spärrhakar på hans vilja och ytterligare retat hans otålighet. Ni har väl själv känt hur det river i själen, när ens varmaste önskningar motarbetas, när ens vilja stäcket.

LAURA

Om jag har känt det?

DOKTORN

Nå, döm då om huru han skall ha erfarit det.

LAURA

reser sig.

Det är midnatt och han har inte kommit hem. Nu kan man frukta det värsta.

DOKTORN

Men säg min fru, vad hände då i kväll sedan jag gick; jag måste veta allt.

LAURA

Han fantiserade och hade besynnerliga idéer. Kan ni tänka er sådana infall som det att han icke är far till sitt barn.

DOKTORN

Det var egendomligt. Men hur kom han på den tanken?

LAURA

Jag vet inte alls, om inte det var att han hade ett förhör med en av karlarne i en barnuppfostringsfråga, och när jag tog flickans försvar, förivrade han sig och sade att ingen kunde säga vem som är far till ett barn. Gud ska veta att jag gjorde allt för att lugna honom, men nu tror jag ingen hjälp mer finns. -Gråter.

DOKTORN

Men detta kan inte få fortgå; här måste något göras, utan att man väcker hans misstänksamhet likväl. Säg mig, har ryttmästarn förr haft sådana griller?

LAURA

För sex år sedan var det samma förhållande, och då erkände han själv, ja i ett eget brev till läkaren till och med, att han fruktade för sitt förstånd.

DOKTORN

Ja, ja, ja, det här är en historia, som har djupa rötter, och familjelivets helgd – och det där – jag kan inte fråga om allt, utan måste hålla mig till det som syns. Det gjorda kan inte göras ogjort tyvärr, och kuren skulle dock ha applicerats på det gjorda. – Var tror ni han är nu?

LAURA

Det har jag ingen aning om. Men han har nu så vilda infall.

DOKTORN

Vill ni att jag skall avvakta hans återkomst? Jag kunde ju för att undvika misstankar säga att jag besökt er fru mor, som varit opasslig.

LAURA

Ja det går mycket bra! Men lämna oss inte herr doktor; om ni visste hur orolig jag är. Men vore det icke bättre att säga honom rent ut vad ni tänker om hans tillstånd.

DOKTORN

Det säger man aldrig åt sinnessjuka, förrän de tala själva om ämnet, och endast undantagsvis då. Det beror alldeles på vad vändning saken tar. Men här ska vi inte sitta då; kanske jag får draga mig in i rummet bredvid, så ser det mindre gjort ut.

LAURA

Ja det är bättre, så kan Margret sitta här. Hon brukar alltid vaka, när han är borta och hon är den enda som har någon makt med honom. -Går till vänstra dörren.- Margret! Margret!

AMMAN

Vad vill frun mig! Är herrn hemma?

LAURA

Nej, men du ska sitta här och vänta honom; och när han kommer, skall du säga att min mor är sjuk och att doktorn är här därför.

AMMAN

Ja, ja; jag skall se till att allt blir bra.

LAURA

öppnar dörren åt våningen.

Vill doktorn vara god och stiga in hit.

DOKTORN

Min fru!

Andra scenen.

AMMAN

vid bordet; tar upp en psalmbok och glasögon.

Ja ja! Ja, ja! -Läser halvhögt.

En jämmerlig och usel ting Är livet, och tar snarligt slut. Dödsängeln svävar alltomkring Och över världen ropar ut: Fåfänglighet, Förgänglighet!

Ja, ja! Ja, ja!

Allt som på jorden anda har Till jorden faller för hans glav Och sorgen ensam lever kvar Att rista på den vida grav Fåfänglighet, Förgänglighet.

Ja, ja!

BERTHA

har kommit in med en kaffepanna och ett broderi; talar tyst.

Margret, får jag sitta hos dig? Det är så hemskt däruppe!

AMMAN

Åh min skapare; är Bertha oppe än?

BERTHA

Jag måste sy på pappas julklapp, ser du. Och här har jag något gott åt dig!

AMMAN

Ja, men kära hjärtans det går inte an; Bertha ska ju opp i morgon; och klockan är över tolv.

BERTHA

Nå vad gör det. Jag törs inte sitta ensam däruppe, för jag tror det spökar.

AMMAN

Se där; vad sa jag! Ja, ni ska få sanna mina ord, i det här huset är ingen god tomte. Vad hörde Bertha för slag?

BERTHA

Ah, vet du jag hörde en som sjöng uppe på vind.

AMMAN

På vind! Så här dags!

BERTHA

Ja det var en så sorglig, så sorglig sång, som jag aldrig hört. Och den lät som om den kom från vindskontoret, där vaggan står, du vet till vänster ...

AMMAN

Oj, oj, oj! Och ett sådant herrans väder denna natt! Jag tror att skorstenarne ska blåsa ner. »Ack vad är dock livet här? - Jämmer, plåga, stort besvär. - När som bäst det varit har. - Vedermöda blott det var.» - Ja kära barn, gud give oss en god jul!

BERTHA

Margret, är det sant att pappa är sjuk?

AMMAN

Ja nog är han det!

BERTHA

Då få vi inte fira julafton. Men hur kan han vara uppe, när han är sjuk.

AMMAN

Jo mitt barn, han har en sådan sjukdom att han kan vara uppe. Tyst, det går där ute i farstun. Gå och lägg sig nu och ta ut pannan; annars blir herrn ond.

BERTHA

går ut med brickan.

God natt Margret!

AMMAN

God natt mitt barn, Gud välsigne dig!

Tredje scenen.

AMMAN, RYTTMÄSTARN.

RYTTMÄSTARN

tar av sig överplaggen.

Är du uppe ännu? Gå och lägg dig!

AMMAN

Ack jag ville bara vänta ...

RYTTMÄSTARN

tänder ett ljus; öppnar chiffonjéklaffen; sätter sig vid densamma och tar upp ur fickan brev och tidningar.

AMMAN

Herr Adolf!

RYTTMÄSTARN

Vad vill du mig?

AMMAN

Gamla frun är sjuk. Och doktorn är här!

RYTTMÄSTARN

Är det farligt?

AMMAN

Nej det tror jag inte. Det är bara en förkylning.

RYTTMÄSTARN

stiger upp.

Vem var far till ditt barn, Margret?

AMMAN

Ah, det har jag ju talt om så många gånger, att det var den slarven Johansson.

RYTTMÄSTARN

Är du säker på att det var han?

AMMAN

Nej, men så barnslig; visst är jag säker på det, när han var ensam.

RYTTMÄSTARN

Ja, men var han säker på att han var ensam? Nej det kunde han inte vara, men du kunde vara säker på det. Ser du det är skillnad på det.

AMMAN

Nej jag ser ingen skillnad på det.

RYTTMÄSTARN

Nej du kan inte se det, men skillnaden är där ändå! -Bläddrar i ett fotografialbum på bordet.- Tycker du att Bertha är lik mig? -Betraktar ett porträtt i albumet.

AMMAN

Ja då, som ett bär!

RYTTMÄSTARN

Erkände Johansson att han var fadren?

AMMAN

Åh han var väl så tvungen.

RYTTMÄSTARN

Det är förfärligt! - Där är doktorn!

Fjärde scenen.

RYTTMÄSTARN, AMMAN, DOKTORN.

RYTTMÄSTARN

God afton, doktor. Hur är det med min svärmor?

DOKTORN

Jo, det är ingenting farligt; det är bara en lindrig vrickning i vänstra foten.

RYTTMÄSTARN

Jag tyckte Margret sa att det var en förkylning. Det tycks vara olika uppfattningar av saken. Gå och lägg dig Margret! -Amman går.

Paus.

RYTTMÄSTARN

Var så god och sitt herr doktor.

DOKTORN

sätter sig.

Tackar!

RYTTMÄSTARN

Är det sant att man får randiga föl om man korsar en sebra och ett sto?

DOKTORN

förvånad.

Fullkomligt riktigt!

RYTTMÄSTARN

Är det sant att de följande fölen också bli randiga, om man fortsätter aveln med en hingst?

DOKTORN

Ja, det är också sant.

RYTTMÄSTARN

Alltså kan under vissa förutsättningar en hingst vara far till randiga föl, och tvärtom?

DOKTORN

Ja! Så synes det.

RYTTMÄSTARN

Det vill säga: avkommans likhet med fadren bevisar ingenting.

DOKTORN

Åh ...

RYTTMÄSTARN

Det vill säga: faderskapet kan icke bevisas.

DOKTORN

Åh - hå ...

RYTTMÄSTARN

Ni är änkling och har haft barn.

DOKTORN

Ja-a ...

RYTTMÄSTARN

Kände ni er inte löjlig ibland som far. Jag vet ingenting så komiskt som att se en far gå och leda sitt barn på gatan, eller när jag hör en far tala om sina barn. »Min hustrus barn», skulle han säga. Kände ni aldrig det falska i er ställning, hade ni aldrig några anfäktelser av tvivel, jag vill inte säga misstankar, för jag antar som gentleman att er hustru stod över misstankar?

DOKTORN

Nej det hade jag verkligen aldrig, men se herr ryttmästarn, sina barn får man ta på god tro, säger Goethe tror jag.

RYTTMÄSTARN

God tro när det gäller en kvinna? Det är riskabelt.

DOKTORN

Ah det finns så många slags kvinnor.

RYTTMÄSTARN

Nyare forskningar ha givit vid handen att det bara finns ett slag! - När jag var ung var jag stark och - med skryt - vacker. Jag erinrar mig nu bara två ögonblicks impressioner, som senare ha väckt mina farhågor. Jag reste sålunda ena gången på en ångbåt. Vi satt i försalongen några vänner. Mitt emot mig kom den unga restauratrisen och satte sig förgråten, berättande att hennes fästman förlist. Vi beklagade henne och jag tog in champagne. Efter andra glaset vidrörde jag hennes fot; efter fjärde hennes knä, och innan morgonen hade jag tröstat henne.

DOKTORN

Det var bara en vinterfluga det!

RYTTMÄSTARN

Nu kommer den andra och det var en sommarfluga. Jag var i Lysekil. Där var en ung fru, som hade sina barn med sig, men mannen var i stan. Hon var religiös, hade ytterst stränga principer, predikade moral för mig, var komplett hederlig, som jag tror. Jag lånade henne en bok, två böcker; när hon skulle resa lämnade hon, ovanligt nog, igen böckerna. Tre månader senare hittade jag i samma böcker ett visitkort med en tämligen tydlig förklaring. Den var oskyldig, så oskyldig en kärleksförklaring från en gift kvinnas sida kan vara till en främmande herre, som aldrig gjort några avancer. Nu kommer sensmoralen. Tro inte för mycket bara!

DOKTORN

Tro inte för lite heller!

RYTTMÄSTARN

Nej, lagom! Men ser ni, doktor, den kvinnan var så omedvetet skurkaktig att hon talar om för sin man, att hon svärmade för mig. Det är just detta som är faran, att de äro omedvetna om sin instinktiva skurkaktighet. Detta är förmildrande omständigheter, men kunna icke upphäva domen, bara mildra den!

DOKTORN

Herr ryttmästare, era tankar gå i en sjuklig riktning och ni skulle taga vara på dem.

RYTTMÄSTARN

Ni ska inte begagna ordet sjuklig. Ser ni alla ångpannor explodera när manometern visar 100, men 100 är inte detsamma för alla pannor; förstår ni? Emellertid, ni är här för att bevaka mig. Om jag nu icke vore man, så skulle jag ha rättighet att anklaga, eller beklaga som det så slugt kallas, och jag kanske skulle kunna ge er hela diagnosen, och vad mer är sjukdomshistorien, men nu är jag tyvärr en man, och jag har bara som romaren att lägga armarna i kors över bröstet och hålla andan tills jag dör. God natt!

DOKTORN

Herr ryttmästare! Om ni är sjuk går det ej er manliga ära för när att säga mig allt. Jag måste även

höra andra parten!

RYTTMÄSTARN

Ni har haft nog att höra den ena, förmodar jag.

DOKTORN

Nej herr ryttmästare. Och vet ni, att när jag hörde fru Alving liktala sin döda man så tänkte jag för mig själv: förbannat synd att karlen ska vara död!

RYTTMÄSTARN

Tror ni då att han skulle talat, om han levat! Och tror ni att om någon av de döda männen stego upp, han skulle bli trodd? God natt herr doktor! Ni hör jag är lugn, och ni kan tryggt gå och lägga er!

DOKTORN

God natt då, ryttmästarn. Den här saken kan jag icke vidare ta någon befattning med.

RYTTMÄSTARN

Ä vi ovänner?

DOKTORN

Långt därifrån. Skada bara att vi inte få vara vänner! God natt. -Går.

RYTTMÄSTARN

följer Doktorn till fonddörren; därpå går han till vänstra dörren, öppnar den på glänt.

Stig in, så få vi tala! Jag hörde att du stod och lyssnade.

Femte scenen.

LAURA in förlägen. RYTTMÄSTARN sätter sig vid chiffonjéklaffen.

RYTTMÄSTARN

Det är sent på natten, men vi måste tala till punkt. Sitt ner!

Paus.

Jag har varit på postkontoret i kväll och hämtat brev! Av dessa framgår att du undanhållit både avgående och ankommande brev. Följden därav har närmast blivit att tidspillan förstört det väntade resultatet av mitt arbete.

LAURA

Det var välvilja från min sida, ty du försummade din tjänst för det andra arbetet.

RYTTMÄSTARN

Det var nog icke välvilja, ty du hade halv visshet om, att jag en dag skulle vinna mera ära på det

andra än på min tjänst, och du ville framför allt icke att jag skulle vinna någon ära, emedan det tryckte din obetydlighet. Därpå har jag uppfångat brev ställda till dig.

LAURA

Det var nobelt gjort.

RYTTMÄSTARN

Ser du, du har högre tankar om mig, som det kallas. Av dessa framgår att du en längre tid samlat alla mina forna vänner emot mig genom att underhålla ett rykte om mitt sinnestillstånd. Och du har lyckats i dina bemödanden, ty nu finns det inte mer en enda som tror mig vara klok, från chefen ner till köksan. Nu förhåller det sig med min sjukdom på detta sätt: mitt förstånd är orubbat, som du vet, så att jag både kan sköta min tjänst och mina åligganden som far, mina känslor har jag ännu något i min makt så länge viljan är tämligen oskadad; men du har gnagt och gnagt på den att den snart släpper kuggarne och då surrar hela urverket opp baklänges. Jag vill inte vädja till dina känslor, ty sådana saknar du, det är din styrka, utan jag vädjar till ditt intresse.

LAURA

Låt höra?

RYTTMÄSTARN

Du har genom ditt uppförande lyckats väcka min misstänksamhet, så att mitt omdöme snart är grumlat, och mina tankar börja gå vilse. Detta är det annalkande vanvettet, som du väntat på, och som kan komma när som helst. Nu uppstår den frågan för dig: har du mera intresse av att jag förblir frisk än icke frisk! Tänk efter! Faller jag ihop så mister jag tjänsten, och då står ni där. Dör jag så utfaller min livförsäkring till er. Men, skulle jag avhända mig livet får ni ingenting. Du har sålunda intresse av att jag lever mitt liv ut.

LAURA

Skall detta vara en snara?

RYTTMÄSTARN

Ja visst! Beror på dig att gå omkring den eller sticka in huv'et.

LAURA

Du säger att du dödar dig! Det gör du inte!

RYTTMÄSTARN

Är du säker! Tror du att en man kan leva när han ingenting och ingen har att leva för?

LAURA

Du kapitulerar alltså?

RYTTMÄSTARN

Nej jag föreslår fred.

LAURA

Villkoren?

RYTTMÄSTARN

Att jag får behålla mitt förnuft. Befria mig från mina misstankar och jag ger upp striden.

LAURA

Vilka misstankar?

RYTTMÄSTARN

Om Berthas börd!

LAURA

Finns det några misstankar om den saken?

RYTTMÄSTARN

Ja hos mig finns det sådana; och dem har du väckt.

LAURA

Jag?

RYTTMÄSTARN

Ja du har drupit dem som bolmörtsdroppar i mitt öra, och omständigheterna ha givit växt åt dem. Befria mig från ovissheten, säg mig rent ut: så är det, och jag förlåter dig i förväg.

LAURA

Jag kan väl inte påtaga mig en skuld som jag ej har.

RYTTMÄSTARN

Vad gör det dig, då du har säkerhet att jag ej yppar det. Tror du att en man skulle gå och basuna ut sin skam?

LAURA

Om jag säger att så inte är, så får du icke visshet, men om jag säger att så är, då får du visshet. Du önskar således att så vore.

RYTTMÄSTARN

Underligt är det, men det är väl därför att det förra fallet ej kan bevisas, endast det senare.

LAURA

Har du några anledningar till dina misstankar?

RYTTMÄSTARN

Ja och nej!

LAURA

Jag tror att du önskar få skuld på mig, så att du kan avskeda mig och sedan få bli ensam herre över barnet. Men mig fångar du inte med de snarorna.

RYTTMÄSTARN

Tror du att jag vill åtaga mig en annans barn om jag finge visshet om din skuld.

LAURA

Nej det är jag övertygad om, och därför inser jag att du ljög nyss, då du gav mig din förlåtelse i förväg.

RYTTMÄSTARN

stiger upp.

Laura, rädda mig och mitt förstånd. Du förstår ju inte vad jag säger. Om barnet icke är mitt så har jag inga rättigheter och vill inga ha över det, och det är ju endast det du vill. Icke så? Kanske det är mera du vill, annat? Du vill ha makten över barnet, men ha mig kvar som försörjare?

LAURA

Makten, ja. Vad har hela denna strid på liv och död rört annat än makten?

RYTTMÄSTARN

För mig som icke tror på ett kommande liv var barnet mitt liv efter detta. Det var min evighetstanke, och kanske den enda som har någon motsvarighet i verkligheten. Tar du bort den, så är mitt liv avklippt.

LAURA

Varför skildes vi inte i tid?

RYTTMÄSTARN

Därför att barnet band oss; men bandet blev en kedja. Och hur blev det? Hur? Jag har aldrig tänkt över denna sak, men nu stiger minnet upp, anklagande, dömande kanske. Vi hade varit gifta i två år och hade inga barn, du vet bäst varför. Jag föll sjuk och låg för döden. I en feberfri stund hör jag röster utanför i salongen. Det var du och advokaten som talade om min förmögenhet, som jag då ännu ägde. Han förklarar att du ingenting kan få ärva, efter som vi icke hade några barn, och han frågar dig om du var i grossess. Vad du svarade hörde jag ej. Jag tillfrisknade, och vi fick ett barn. Vem är fadren?

LAURA

Du!

RYTTMÄSTARN

Nej, det är inte jag! Här ligger ett brott begravet som börjar dunsta upp. Och vilket helvetets brott! Svarta slavar har ni varit nog ömsinta att befria, men vita ha ni kvar. Jag har arbetat och slavat för dig, ditt barn, din mor, dina tjänare; jag har offrat bana och befordran, jag har undergått tortyr, piskning, sömnlöshet, oro för er existens så att mina hår grånat; allt för att du skulle få det nöjet leva bekymmerslöst och när du åldrades njuta om igen tillvaron i ditt barn. Allt har jag fördragit utan klagan, därför att jag trodde mig vara far till detta barn. Detta är den simplaste form av stöld, det brutalaste slaveri. Jag har haft sjuutton års straffarbete och varit oskyldig, vad kan du ge mig igen för det?

LAURA

Nu är du fullt vansinnig!

RYTTMÄSTARN

sätter sig.

Det är ditt hopp! Och jag har sett hur du arbetat för att dölja ditt brott. Jag har haft medlidande med dig, därför att jag icke förstod din sorg; jag har ofta smekt ditt onda samvete till ro, då jag trodde mig jaga bort en sjuklig tanke; jag har hört dig skrika i sömnen utan att jag ville lyssna. Nu minns jag, den natten före sista – det var Berthas födelsedag. Klockan var mellan två och tre på morgonen och jag satt uppe och läste. Du skrek som om någon ville kväva dig: »kom inte, kom inte!» Jag bultade i väggen för att – jag inte ville höra mer. Jag har länge haft mina mistankar, men jag vågade ej höra dem bekräftade. Detta har jag lidit för dig, vad vill du göra för mig?

LAURA

Vad kan jag göra! Jag skall svära vid Gud och allt vad mig är heligt att du är far till Bertha.

RYTTMÄSTARN

Vad gagnar det, då du förr har sagt att en mor kan och bör begå alla brott för sitt barn. Jag ber dig, vid minnet av det förflutna, jag ber dig som den sårade om en nådestöt: säg mig allt. Ser du icke att jag är hjälplös som ett barn, hör du icke hur jag beklagar mig som inför en mor, vill du icke glömma att jag är en man, att jag är en soldat, som med ett ord kan tämja människor och kreatur; jag begär endast medlidande som en sjuk, jag nedlägger min makts tecken och jag anropar om nåd för mitt liv.

LAURA

har närmat sig honom och lägger sin hand på hans panna.

Vad! Du gråter, man!

RYTTMÄSTARN

Ja jag gråter, fastän jag är en man. Men har icke en man ögon? Har icke en man händer, lemmar, sinnen, tycken, passioner? Lever han icke av samma föda, såras han icke av samma vapen, värmes han icke och kyles av samma vinter och sommar som en kvinna? Om ni sticker oss blöda vi icke? Om ni kittlar oss kikna vi icke? Om ni förgiftar oss dö vi icke? Varför skulle icke en man få klagan, en soldat få gråta? Därför att det är omanligt! Varför är det omanligt?

LAURA

Gråt du, mitt barn, så har du din mor igen hos dig. Minns du att det var som din andra mor jag först inträdde i ditt liv. Din stora starka kropp saknade nerver, och du var ett jättebarn som antingen kommit för tidigt till världen eller kanske icke var önskad.

RYTTMÄSTARN

Ja så var det nog; far och mor *ville* icke ha mig och därför föddes jag utan vilja. Jag tyckte därför att jag skarvade mig när jag och du blevo ett, och därför fick du råda; jag blev, jag som i kasernen, inför truppen var den befallande, jag var hos dig den lydande, och jag växte vid dig, såg upp till dig som ett högre begåvat väsen, lyssnade till dig som om jag var ditt oförståndiga barn.

LAURA

Ja så var det då, och därför älskade jag dig som mitt barn. Men vet du, du såg det nog, varje gång dina känslor ändrade natur och du stod fram som min älskare, så blygdes jag, och din omfamning var mig en fröjd som följdes av samvetsagg såsom om blodet känt skam. Modren blev älskarinna, hu!

RYTTMÄSTARN

Jag såg det, men förstod det ej. Och när jag trodde mig läsa ditt förakt över min omanlighet ville jag vinna dig som kvinna genom att vara man.

LAURA

Ja, men däri låg misstaget. Modren var din vän, ser du, men kvinnan var din fiende, och kärleken mellan könen är strid; och tro inte att jag gav mig; jag gav ej, utan jag tog - vad jag ville ha. Men du hade ett övertag, som jag kände och som jag ville du skulle känna.

RYTTMÄSTARN

Du hade alltid övertaget; du kunde hypnotisera mig vaken, så att jag varken såg eller hörde, utan bara lydde; du kunde ge mig en rå potatis och inbilla mig att det var en persika; du kunde tvinga mig att beundra dina enfaldiga infall såsom genialiteter; du kunde förmått mig till brott, ja till lumpna handlingar. Ty du saknade förståndet, och i stället för att bli verkställaren av mina råd, handlade du efter ditt eget huvud. Men när jag sedan vaknade till eftertanke och kände min ära kränkt, ville jag utplåna den genom en stor handling, en bedrift, en upptäckt eller ett hederligt självmord. Jag ville gå ut i kriget, men fick ej. Det är då jag kastar mig på vetenskapen. Nu då jag skulle räcka ut handen för att ta emot frukten, så hugger du av armen. Nu är jag ärelös och kan inte leva längre, ty en man kan inte leva utan ära.

LAURA

Men en kvinna?

RYTTMÄSTARN

Ja, ty hon har sina barn, men det har inte han. - Men vi och de andra människorna levde fram vårt liv, omedvetna som barn, fulla av inbillningar, ideal och illusioner, och så vaknade vi; det gick an, men vi vaknade med fötterna på huvudgården, och den som väckte oss var själv en sömngångare. När kvinnor bli gamla och upphört vara kvinnor, få de skägg på hakan, jag undrar vad män få när de bli gamla och upphört vara män? De som gåvo hanegället voro icke längre hanar utan kapuner, och

poularderna svarade på locket, så att när solen skulle gå upp, så befunno vi oss sittande i fullt månsken med ruiner, alldeles som i den gamla goda tiden. Det hade bara varit en liten morgonlur med vilda drömmar, och det var icke något uppvaknande.

LAURA

Du skulle ha blivit författare, vet du!

RYTTMÄSTARN

Vem vet!

LAURA

Nu är jag sömnig, har du några mera fantasier, så spar dem till i morgon.

RYTTMÄSTARN

Först ett ord till om verkligheter. Hatar du mig?

LAURA

Ja, ibland! När du är man.

RYTTMÄSTARN

Det är som ras-hat detta. Är det sant att vi härstamma från apan, så måtte det åtminstone ha varit från två arter. Vi äro ju inte lika varann?

LAURA

Vad vill du nu säga med allt detta?

RYTTMÄSTARN

Jag känner att i denna strid en av oss måste gå under.

LAURA

Vem?

RYTTMÄSTARN

Den svagare naturligtvis!

LAURA

Och den starkare har rätt?

RYTTMÄSTARN

Alltid rätt efter som han har makt!

LAURA

Då har jag rätt.

RYTTMÄSTARN

Har du redan makten då?

LAURA

Ja, och en laglig, när jag i morgon ställer dig under förmyndare.

RYTTMÄSTARN

Under förmyndare?

LAURA

Ja! Och sedan uppfostrar jag mitt barn själv utan att höra på dina visioner.

RYTTMÄSTARN

Och vem skall bestå uppfostran när jag icke mer finns?

LAURA

Din pension!

RYTTMÄSTARN

går emot henne hotande.

Hur kan du få mig under förmyndare?

LAURA

tar fram ett brev.

På detta brev, som i bevittnad avskrift ligger på förmyndarkammaren.

RYTTMÄSTARN

Vilket brev?

LAURA

drar sig ut baklänges mot vänstra dörren.

Ditt! Din förklaring till läkaren att du är vansinnig!

RYTTMÄSTARN

betraktar henne stum.

LAURA

Nu har du uppfyllt din bestämmelse som en tyvärr nödvändig far och som försörjare. Du behövs inte

mer, och du får gå. Du får gå sedan du insett att mitt förstånd var lika starkt som min vilja, efter som du icke ville stanna och erkänna det!

RYTTMÄSTARN

går till bordet; tar den brinnande lampan och kastar den mot Laura, som dragit sig ut baklänges genom dörren.

TREDJE AKTEN.

Samma dekoration som förra akten. Men en annan lampa. Tapetdörren är barrikaderad med en stol.

Första scenen.

LAURA. AMMAN.

LAURA

Har du fått nycklarna!

AMMAN

Fått dem? Nej Gud hjälpe det, men jag tog ur herrns kläder som Nöjd hade ut till borstning.

LAURA

Det är således Nöjd, som har jouren i dag.

AMMAN

Ja det är Nöjd själv!

LAURA

Ge mig nycklarna!

AMMAN

Ja, men det är rent av som att stjäla. Hör frun hans steg däruppe. Fram och tillbaks, fram och tillbaks.

LAURA

Är dörrn väl stängd?

AMMAN

Ja då, nog är den väl stängd!

LAURA

öppnar chiffonjén och sätter sig vid klaffen.

Lägg band på dina känslor, Margret. Här gäller att med lugn söka rädda oss alla.

Det knackar.

Vem är det?

AMMAN

öppnar dörren till farstun.

Det är Nöjd.

LAURA

Låt honom komma in!

NÖJD

in.

Depesch från översten!

LAURA

Tag hit! -Läser.- Så! - Nöjd, har du tagit ut alla patronerna som fanns i gevär och väskor?

NÖJD

Det är gjort efter befallning!

LAURA

Vänta då därute, tills jag besvarat överstens brev!

NÖJD

går.

LAURA

skriver.

AMMAN

Hör frun! Vad tar han sig nu till däruppe!

LAURA

Tyst när jag skriver! -Man hör ljudet av en såg.

AMMAN

halvhögt för sig själv.

Åh, Gud oss hjälpe alla nådeligen! Var skall detta sluta?

LAURA

Se där; lämna det åt Nöjd! Och min mor får ingenting veta om allt detta! Hör du det!

AMMAN

går till dörren.

LAURA

drar upp lådor i chiffonjéklaffen och tar fram papper.

Andra scenen.

LAURA, PASTORN tar en stol och sätter sig bredvid Laura vid chiffonjén.

PASTORN

God afton syster. Jag har varit borta hela dagen som du hört och kom nu först. Här har timat svåra saker.

LAURA

Ja, broder, en sådan natt och en sådan dag har jag aldrig upplevat förr.

PASTORN

Nå, jag ser att du inte tog någon skada i alla händelser.

LAURA

Nej, gud vare lov, men tänk vad som skulle kunnat inträffa.

PASTORN

Men säg mig en sak, hur började det. Jag har nu hört så många olika berättelser.

LAURA

Det började med hans vilda fantasier om att han icke var far till Bertha, och slutade med att han kastade den brinnande lampan mot mitt ansikte.

PASTORN

Det är ju förfärligt! Det är ju fullt utbildat vanvett. Och vad skall nu göras?

LAURA

Vi måste söka hindra nya våldsamheter, och doktorn har skickat efter en tvångströja från hospitalet. Under tiden har jag sänt bud till översten och söker sätta mig in i husets affärer som han har skött på ett klandervärt sätt.

PASTORN

Det var en bedrövlig historia, men jag har alltid väntat mig något sådant. Eld och vatten ska sluta

med explosion! Vad har du där för något i lådan?

LAURA

har dragit ut en låda ur klaffen.

Se här har han gömt allting!

PASTORN

letar i lådan.

Herre Gud! Där har han din docka; och där din dopmössa; och Berthas skallra; och dina brev; och medaljongen ... -torkar sig i ögonen.

Han måste allt ha hållit dig bra kär, ändå, Laura. Sånt där har inte jag gömt på!

LAURA

Jag tror att han hade mig kär förr, men tiden, tiden ändrar så mycket!

PASTORN

Vad är det för ett stort papper? - Gravbrevet! - Ja hellre graven då än hospitalet! Laura! Säg mig: har du ingen skuld alls i detta?

LAURA

Jag? Vad skulle jag ha för skuld i att en människa blir vansinnig?

PASTORN

Ja-ja! Jag ska inte säga någonting! Blodet är ändå tjockare än vattnet!

LAURA

Vad tar du dig friheten att mena?

PASTORN

fixerar henne.

Hör du!

LAURA

Vad?

PASTORN

Hör du! Du kan väl icke neka ändå att det är överensstämmande med dina önskningar detta att du får uppfostra ditt barn själv.

LAURA

Jag förstår inte!

PASTORN

Vad jag beundrar dig!

LAURA

Mig! Hm!

PASTORN

Och jag blir förmyndare för den där fritänkarn! Vet du jag har alltid betraktat honom som ett ogräs i vår åker!

LAURA

med ett kort kvävt skratt; därpå hastigt allvarsam.

Och detta vågar du säga mig hans hustru?

PASTORN

Du är mig stark Laura! Otroligt stark! Som en räv i saxen: biter du hellre av ditt eget ben än du låter fånga dig! - Som en mästertjuv: ingen medbrotsling, icke ens ditt eget samvete! - Se dig i spegeln! Det törs du inte!

LAURA

Jag begagnar aldrig spegel!

PASTORN

Nej, du törs inte! - Får jag se på din hand! - Inte en förrådande blodfläck, inte ett spår av det lömska giftet! Ett litet oskyldigt mord, som icke kan åtkommas av lagen; ett omedvetet brott; omedvetet? Det är en vacker uppfinning! Hör du hur han arbetar däruppe! - Akta dig; om den mannen slipper lös, så sågar han dig mellan två plankor!

LAURA

Du pratar så mycket, som om du hade ont samvete! - Anklaga mig; om du kan!

PASTORN

Det kan jag inte!

LAURA

Ser du! Du kan inte, och därför är jag oskyldig! - Tag nu reda på din myndling, så skall jag sköta min! - Där är doktorn!

Tredje scenen.

DE FÖRRE. DOKTORN.

LAURA

upp.

Välkommen, herr doktor. Ni vill ju åtminstone hjälpa mig. Inte sant? Och här är tyvärr icke mycket att göra. Hör ni, så han far fram däruppe? Är ni nu övertygad?

DOKTORN

Jag är övertygad om att en våldshandling är begången, men nu är det frågan, om våldshandlingen skall anses som ett utbrott av vrede eller av vanvett!

PASTORN

Men frånse själva utbrottet och erkänn att hans idéer voro fixa.

DOKTORN

Jag tror att era idéer, herr pastor, äro ändå fixare!

PASTORN

Mina stadgade åsikter om de högsta tingen ...

DOKTORN

Vi lämna åsikterna! - Min fru, det beror av er om ni vill finna er man skyldig till fängelse och böter eller till hospitalet! Vad anser ni om ryttmästarns beteende?

LAURA

Jag kan inte svara på det nu!

DOKTORN

Ni har sålunda ingen stadgad åsikt om vad som är förmånligast för familjens intressen? Vad säger herr pastorn?

PASTORN

Ja, det blir skandal i båda fallen ... det är inte gott att säga.

LAURA

Men om han endast blir dömd till böter för våld, så kan han förnya våldet.

DOKTORN

Och kommer han i fängelse slipper han snart ut igen. Alltså anse vi förmånligast för alla parter att han genast behandlas som vansinnig. - Var är amman?

LAURA

Hur så?

DOKTORN

Hon skall lägga tvångströjan på den sjuke när jag samtalat vid honom och givit order! Men inte förr!
Jag har - plagget härute! -Går ut i tamburen och kommer in med ett stort knyte.- Var god och bed
amman komma in!

LAURA

ringer.

PASTORN

Gruvligt, gruvligt!

AMMAN

in.

DOKTORN

tar fram tröjan.

Se på nu här! Den här tröjan är meningen att ni skall smyga på ryttmästarn bakifrån, när jag finner
behovet påkallat, för att hindra våldsamma utbrott. Som ni ser har den överdrivet långa ärmar,
därför att de skola hindra hans rörelser. Och man knyter dem på ryggen. Här gå två remmar genom
söljor som ni sedan gör fast vid stolkarmen eller soffan allt efter som det lämpar sig. Vill ni det?

AMMAN

Nej herr doktor, det kan jag inte; jag kan inte.

LAURA

Varför gör ni det inte själv, herr doktor?

DOKTORN

Därför att den sjuke misstror mig. Ni, min fru, skulle vara närmast till det, men jag fruktar att han
även misstror er.

LAURA

min.

DOKTORN

Kanske ni herr pastor ...

PASTORN

Nej, jag ska undanbe mig!

Fjärde scenen.

DE FÖRRE. NÖJD.

LAURA

Har du redan lämnat depeschen?

NÖJD

Efter befallning!

DOKTORN

Jaså det är du Nöjd! Du känner förhållandena och vet att ryttmästaren är sinnessjuk. Du måste hjälpa oss här och sköta den sjuke.

NÖJD

Om jag kan göra något för ryttmästarn, så vet han att jag gör det!

DOKTORN

Du ska lägga den här tröjan över honom ...

AMMAN

Nej han får inte röra honom; Nöjd får inte göra honom illa. Då ska jag hellre göra det så vackert, så vackert! Men Nöjd kan ju stå utanför och hjälpa mig om det behövs ... ja det ska han göra. -Det bultar på tapetdörren.

DOKTORN

Han är där! Lägg tröjan under er schal på stolen, och gå ut alla så länge ska jag och pastorn ta emot honom, för den dörren håller inte många minuter. - Så, ut!

AMMAN

ut till vänster.

Herre Jesus hjälp!

LAURA

stänger chiffonjén; därpå ut till vänster.

NÖJD

ut i fonden.

Femte scenen.

Tapetdörren slås upp så att stolen kastas fram på golvet och låset lossnar. RYTTMÄSTARN kommer ut med en trave böcker under armen. DOKTORN och PASTORN.

RYTTMÄSTARN

lägger böckerna på bordet.

Här står alltsammans att läsa och i alla böckerna. Jag var alltså inte tokig! Här står i Odysseen första sången vers 215 sidan 6 i Uppsalaöversättningen. Det är Telemachos som talar till Athene. »Väl påstår min moder att han, här lika med Odysseus, är min fader; men icke vet jag det själv, ty ingen ännu själv kände sin härkomst.» Och denna misstanke hyser Telemachos om Penelope, den dygdigaste av kvinnor. Det är skönt! Va! Här har vi profeten Hezekiel: »Dåren säger: se här är min fader, men ho kan veta vilkens länder haver honom avlat».

Det är ju klart! Vad har jag här för slag? Ryska litteraturens historia av Mersläkow. Alexander Pusjkin Rysslands största skald dog ihjälpinad av utspridda rykten om sin hustrus otrohet mera än av den kula han i en duell mottog i bröstet. På dödsbädden svor han att hon var oskyldig. Åsna! åsna! Hur kunde han svära på det? Nu hör ni emellertid att jag läser mina böcker! – Nej se Jonas, är du här! Och doktorn, naturligtvis! Har ni hört vad jag svarade en engelsk dam, som beklagade sig över att irländare bruka kasta brinnande fotogenlampor i ansiktet på sina hustrur? – Gud, vilka kvinnor, sa jag! – Kvinnor? läspade hon! – Ja, naturligtvis! svarade jag. När det går så långt att en man, en man som älskat och tillbett en kvinna, går och tar en brinnande lampa och slår i ansiktet på henne, då kan man veta?!

PASTORN

Vad kan man veta?

RYTTMÄSTARN

Ingenting! Man vet aldrig någonting, man tror bara, inte sant Jonas? Man tror så blir man salig! Jo det blev man! Nej jag vet att man kan bli osalig på sin tro! Det vet jag.

DOKTORN

Herr ryttmästarn!

RYTTMÄSTARN

Tyst! Jag vill inte tala med er; jag vill inte höra er telefonera vad man pratar därinne! Därinne! Ni vet! – Hör du Jonas, tror du att du är far till dina barn? Jag minns att ni hade en informator i huset som var fager under ögonbrynen och som folket pratade om.

PASTORN

Adolf! Akta dig!

RYTTMÄSTARN

Känn efter under peruken får du känna om inte det sitter två knölar där. Min själ tror jag inte han bleknar! Ja-ja, de prata bara, men herre gud, de prata ju så mycket. Men vi ä allt ena löjligen kanaljer ändå vi äkta män. Inte sant herr doktor? Hur stod det till med er äkta soffa? Hade ni inte en löjtnant i huset, vad? Vänta nu ska jag gissa? Han hette -viskar Doktorn i örat-! Se ni, han blekna också! Bli inte ledsen nu. Hon är ju död och begravnen, och det som är gjort kan inte göras om! Jag kände honom emellertid och han är nu – – se på mig doktor! – Nej mitt i ögonen – major på dragonerna! Vid gud tror jag inte att han har horn också!

DOKTORN

plågad.

Herr ryttmästare, vill ni tala om andra saker!

RYTTMÄSTARN

Ser ni! Han vill genast tala om andra saker, när jag vill tala om horn!

PASTORN

Vet du, min bror, att du är sinnessjuk.

RYTTMÄSTARN

Ja det vet jag väl. Men fick jag behandla era krönta hjärnor en rum tid, så skulle jag snart få spärra in er också! Jag är vansinnig, men hur blev jag det? Det rör inte er, och det rör inte någon! Vill ni nu tala om något annat. -Tar fotografialbumet från bordet.- Herre Jesus, där är mitt barn! Mitt? Vi kan ju inte veta det? Vet ni vad vi ska göra därför, för att man ska kunna veta det? Först viger man sig för att få socialt anseende; sen skiljer man sig strax efter; och blir älskare och älskarinna; och så adopterar man barnen. Då kan man åtminstone vara säker om att det är ens adoptivbarn! Det är ju rätt? Men vad hjälper allt detta mig nu? Vad hjälper mig nu, när ni tog min evighetstanke från mig, vad gagnar mig vetenskap och filosofi när jag ingenting har att leva för, vad kan jag göra med livet, när jag ingen ära har? Jag ympade min högra arm, min halva hjärna, min halva ryggmärg på en annan stam, ty jag trodde de skulle växa ihop och tillsammans knyta sig i ett enda fullkomligare träd, och så kommer någon med kniven och skär av under ympstället, och så är jag bara ett halvt träd, men det andra det växer på med min arm och min halva hjärna, medan jag tvinar ner och dör, ty det var de bästa bitarna jag gav ifrån mig. Nu vill jag dö! Gör med mig vad ni vill! Jag finns inte mer!

Doktorn viskar med Pastorn; de gå in i våningen åt vänster; strax därpå kommer Bertha ut.

Sjätte scenen.

RYTTMÄSTARN. BERTHA.

RYTTMÄSTARN

sitter vid bordet hopfallen.

BERTHA

går fram till honom.

Är du sjuk pappa?

RYTTMÄSTARN

ser upp slött.

Jag?

BERTHA

Vet du vad du har gjort? Vet du att du har kastat lampan på mamma?

RYTTMÄSTARN

Har jag?

BERTHA

Ja det har du! Tänk om hon hade skadat sig?

RYTTMÄSTARN

Vad skulle det ha gjort?

BERTHA

Du är icke min far när du kan tala så!

RYTTMÄSTARN

Vad säger du? Är jag icke din far! Hur vet du det? Vem har sagt dig det? Och vem är din far då?
Vem?

BERTHA

Ja inte du åtminstone!

RYTTMÄSTARN

Fortfarande inte jag! Vem då? Vem? Du tycks vara väl underrättad! Vem har underrättat dig? Detta skulle jag uppleva att mitt barn kommer och säger mig mitt i ansiktet att jag icke är hennes far! Men vet du inte att du skymfar din mor med det? Förstår du inte att det är hennes skam om så är!

BERTHA

Säg ingenting ont om mamma, hör du det!

RYTTMÄSTARN

Nej, ni håller ihop, allesammans mot mig! Och så har ni gjort hela vägen!

BERTHA

Pappa!

RYTTMÄSTARN

Begagna inte det ordet mer!

BERTHA

Pappa, pappa!

RYTTMÄSTARN

drar henne till sig.

Bertha, kära älskade barn, du är ju mitt barn! Ja, ja; det kan inte vara annorlunda. Det är så! Det andra var bara sjuka tankar, som kommo med vinden liksom pest och febrar. Se på mig, så får jag se

min själ i dina ögon! - Men jag ser hennes själ också! Du har två själar, och du älskar mig med den ena och hatar mig med den andra. Men du skall älska bara mig! Du skall bara ha en själ, annars får du aldrig frid, och inte jag heller. Du skall bara ha en tanke, som är min tankes barn, du skall bara ha en vilja som är min.

BERTHA

Det vill jag inte! Jag vill vara mig själv.

RYTTMÄSTARN

Det får du inte! Ser du, jag är en kannibal och jag vill äta dig. Din mor ville äta mig, men det fick hon inte. Jag är Saturnus, som åt sina barn därför, att man hade spått att de skulle äta honom eljes. Äta eller ätas! Det är frågan! Om jag inte äter dig, så äter du mig, och du har redan visat mig tänderna! Men var inte rädd mitt älskade barn, jag ska inte göra dig illa! -Går till vapensamlingen och tar en revolver.

BERTHA

söker komma undan.

Hjälp, mamma, hjälp han vill mörda mig!

AMMAN

in.

Herr Adolf, vad är det?

RYTTMÄSTARN

undersöker revolvern.

Har du tagit patronerna?

AMMAN

Jo, jag har städat undan dem, men sitt ner här och var stilla, så ska jag ta fram dem igen!

Tar Ryttmästarn i armen och sätter honom på stolen, där han blir sittande slö. Därpå tar hon fram tvångströjan och ställer sig bakom stolen.

BERTHA

smyger sig ut åt vänster.

AMMAN

Herr Adolf, minns han när han var mitt älskade lilla barn, och jag stoppade om honom om kvällarne, och jag läste Gud som haver för honom. Och minns han hur jag steg upp om natten och gav honom dricka; minns han hur jag tände ljus och talade om vackra sagor, när han hade elaka drömmar så att han inte kunde sova. Minns han det?

RYTTMÄSTARN

Tala mera Margret, det lugnar så gott i mitt huvud! Tala om mera!

AMMAN

Ack ja, men han ska höra på då! Minns han hur han en gång hade tagit stora kökskniven och ville tälja båtar, och hur jag kom in och måste narra kniven av honom. Han var ett oförståndigt barn och därför måste man narra honom, för han trodde inte att man ville honom väl. – Ge mig den där ormen, sa jag, annars bits han! Och se då släppte han kniven!

Tar revolvern ur Ryttmästarns hand.

Och så då, när han skulle klä sig och inte ville. Då måste jag lirka med honom och säga att han skulle få en guldrock och bli klädd som en prins. Och då tog jag lilla livstycket som bara var av grönt ylle, och så höll jag fram det för bröstet och sa: buss i med båda armarne! och så sa jag: sitt nu vackert stilla medan jag knäpper det på ryggen!

Hon har fått tröjan på honom.

Och så sa jag: stig nu upp, och gå vackert på golvet får jag se hur den sitter ...

Hon leder honom till soffan.

Och så sa jag: nu ska han gå och lägga sig.

RYTTMÄSTARN

Vad sa du? Skulle han gå och lägga sig när han var klädd! – Förbannelse! Vad har du gjort med mig!

Söker göra sig lös.

Ah, du satans listiga kvinna! Vem kunde tro att du hade så mycket förstånd!

Lägger sig ner på soffan.

Fångad, kortklippt, överlistad, och inte kunna få dö.

AMMAN

Förlåt mig herr Adolf, förlåt mig, men jag ville hindra honom att döda barnet!

RYTTMÄSTARN

Varför lät du mig inte döda barnet? Livet är ju ett helvete och döden ett himmelrike, och barnen höra himmelen till!

AMMAN

Vad vet han om det som kommer efter döden?

RYTTMÄSTARN

Det är det enda man vet, men om livet vet man ingenting! O, om man hade vetat från början.

AMMAN

Herr Adolf! Böj sitt hårda hjärta och anropa sin Gud om nåd, ty ännu är det icke försent. Det var icke för sent för rövaren på korset när frälsaren sade: i dag skall du vara med mig i paradiset!

RYTTMÄSTARN

Kraxar du redan efter lik gamla kråka!

AMMAN

tar upp psalmboken ur fickan.

RYTTMÄSTARN

ropar.

Nöjd! Är Nöjd där!

NÖJD

in.

RYTTMÄSTARN

Kasta ut den där kvinnan! Hon vill osa ihjäl mig med psalmboken. Kasta ut henne genom fönstret eller skorsten eller vad som helst.

NÖJD

ser på Amman.

Gud bevare herr ryttmästarn innerligt, men, men jag kan inte! Jag kan rakt inte! Om det vore sex karlar, bara, men ett fruntimmer!

RYTTMÄSTARN

Rår du inte på ett fruntimmer, va?

NÖJD

Nog rår jag, men se det är något särskilt med att man inte vill bära hand på fruntimmer.

RYTTMÄSTARN

Vad är det för särskilt? Ha de inte burit hand på mig?

NÖJD

Ja men jag kan inte herr ryttmästarn! Det är rakt ut som om ni skulle be mig slå pastorn. Det sitter som religion i kroppen! Jag kan inte!

Sjunde scenen.

DE FÖRRE. LAURA ger en vink åt NÖJD att gå.

RYTTMÄSTARN

Omfale! Omfale! Nu leker du med klubban medan Herkules spinner din ull!

LAURA

fram till soffan.

Adolf! Se på mig. Tror du att jag är din fiende?

RYTTMÄSTARN

Ja det tror jag. Jag tror att ni alla äro mina fiender! Min mor, som icke ville ha mig till världen, därför att jag skulle födas med smärta, var min fiende, när hon berövade mitt första livsfrö dess näring och gjorde mig till en halvkrympling! Min syster var min fiende, då hon lärde mig att jag skulle vara henne underdånig. Den första kvinna jag omfamnade var min fiende, då hon gav mig tio års sjukdom i lön för den kärlek jag gav henne. Min dotter blev min fiende, när hon skulle välja mellan mig och dig. Och du, min hustru, du var min dödsfiende, ty du lämnade mig ej förrän jag blev liggande utan liv!

LAURA

Jag vet inte att jag någonsin tänkt på eller ämnat vad du tänker att jag gjort. Det händer nog att en dunkel lust att få dig bort som något hinderligt regerat inom mig, men om du ser någon plan i mitt handlingssätt, så är det möjligt att den fanns där, fastän jag inte såg den. Jag har aldrig reflekterat över händelserna, utan de ha glidit fram på skenor, som du själv lagt ut, och inför gud och mitt samvete känner jag mig oskyldig, även om jag icke är det. Din tillvaro har för mig varit som en sten på mitt hjärta, som tryckt och tryckt tills hjärtat sökt skaka av den hämmande tyngden. Så är det nog, och har jag oförvållande slagit dig, så ber jag dig om förlåtelse.

RYTTMÄSTARN

Det där låter påtagligt! Men vad hjälper det mig? Och vems är felet? Kanske det andliga äktenskapets? Förr gifte man sig till en hustru; nu ingår man bolag med en yrkesidkerska, eller flyttar ihop med en vän! - Och så lägrar man bolagsmannen, och skändar vännen! Vart tog kärleken, den sunda, sinnliga kärleken vägen? Den dog på kuppen! Och vilken avkomma av denna kärlek på aktier, ställd på innehavaren, utan solidarisk ansvarighet! Vem är innehavaren, när kraschen kommer? Vem är den kroppslige fadren till det andliga barnet?

LAURA

Och vad dina misstankar om barnet angår, så äro de alldeles ogrundade.

RYTTMÄSTARN

Det är just det förfärliga! Om de åtminstone voro grundade, då hade man någonting att ta på, att hålla sig till. Nu är det bara skuggor, som gömma sig i buskarne och sticka fram huvudet för att skratta, nu är det som att slåss med luft, att göra simulaker med löst krut. En fatal verklighet skulle ha framkallat motstånd, spänt liv och själ till handling, men nu ... tankarne upplösa sig i dunster, och hjärnan mal tomning tills den tar eld! Ge mig en kudde under huvet! Och kasta något över mig, jag fryser! Jag fryser så förfärligt!

LAURA

tar sin schal och breder över honom.

AMMAN

går ut efter en kudde.

LAURA

Räck mig din hand, vän!

RYTTMÄSTARN

Min hand! Som du har bakbundet ... Omfale! Omfale! Men jag känner din mjuka schal mot min mun; den är så ljum och så len som din arm, och den luktar vanilj som ditt hår när du var ung! Laura, när du var ung, och vi gick i björskogen med gullvivor och trast, härligt, härligt! Tänk vad livet har varit skönt, och så det blivit. Du ville icke det skulle bli så här, jag ville det icke, och ändå blev det så. Vem råder då över livet!

LAURA

Gud ensam råder ...

RYTTMÄSTARN

Stridens gud då! Eller gudinna numera! Ta bort katten som ligger på mig! Ta bort den!

AMMAN

in med kudden, tar bort schalen.

RYTTMÄSTARN

Ge mig min vapenrock! Kasta den över mig!

AMMAN

tar vapenrocken från klädhängarn och lägger över honom.

RYTTMÄSTARN

Ack min hårda lejonhud, som du ville ta från mig. Omfale! Omfale! Du listiga kvinna som var fredsvän och uppfann avväpning. Vakna Herkules innan de ta klubban från dig! Du vill narra av oss rustningen också och låtsades tro att det var grannlåt. Nej det var järn, du, innan det blev grannlåt. Det var smeden som förr gjorde vapenrocken, men nu är det brodösen! Omfale! Omfale! Den råa styrkan har fallit för den lömska svagheten, tvi vare dig satans kvinna och förbannelse över ditt kön! -Han reser sig för att spotta, men faller tillbaka på soffan.

Vad har du givit mig för kudde Margret! Den är så hård och så kall, så kall! Kom och sätt dig här bredvid mig på stolen. Så där! Får jag lägga mitt huvud i ditt knä! Så! - Det var varmt! Luta dig över mig så att jag känner ditt bröst! - O det är ljuvt att somna vid kvinnobröst, om det är modrens eller älskarinnans, men ljuvast modrens!

LAURA

Vill du se ditt barn, Adolf? Säg!

RYTTMÄSTARN

Mitt barn? En man har inga barn, det är bara kvinnor som få barn, och därför kan framtiden bli deras, när vi dö barnlösa! - O Gud som haver barnen kär!

AMMAN

Hör, han ber till Gud!

RYTTMÄSTARN

Nej, till dig att du skall söva mig, för jag är trött, så trött! God natt Margret, och välsignad vare du bland kvinnor! -Han reser sig upp, men faller ned med ett anskri i Ammans knä.

Åttonde scenen.

LAURA går till vänster och kallar in DOKTORN, som kommer ut med PASTORN.

LAURA

Hjälp oss, doktor, om det inte är för sent! Se, han andas inte mer!

DOKTORN

undersöker den sjukes puls.

Det är ett slaganfall!

PASTORN

Är han död?

DOKTORN

Nej, han kan ännu vakna till liv, men till vilket uppvaknande, veta vi ej.

PASTORN

En gång dö, och sedan domen ...

DOKTORN

Ingen dom! Och inga anklagelser! Ni, som tror att en gud styrer mänskors öden, får tala vid honom om denna angelägenhet.

AMMAN

Ack, pastor, han bad till Gud i sin sista stund!

PASTORN

till Laura.

Är det sant?

LAURA

Det är sant!

DOKTORN

Om så är, varom jag lika litet kan döma som om sjukdomens orsak, så är min konst slut. Försök nu era, herr pastor!

LAURA

Är det allt vad ni har att säga vid denna dödsbädd, herr doktor?

DOKTORN

Det är allt! Mer vet icke jag. Den som vet mer han tale!

BERTHA

in från vänster, springer fram till modren.

Mamma, mamma!

LAURA

Mitt barn! Mitt eget barn!

PASTORN

Amen!

FRÖKEN JULIE

ETT NATURALISTISKT SORGESPEL

Förord.

Teatern har länge förefallit mig vara liksom Konsten överhuvud en *Biblia Pauperum*, en bibel i bild för dem som icke kunna läsa skrivet eller tryckt, och teaterförfattaren en lekmanpredikant som kolporterar tidens tankar i populär form, så populär att medelklassen som huvudsakligen befolkar teatern kan utan mycket huvudbry fatta varom frågan är. Teatern har därför alltid varit en folkskola för ungdom, halvbildade och kvinnor, vilka ännu äga kvar den lägre förmågan att bedraga sig själva och låta sig bedras, det vill säga få illusion, emottaga suggestionen av författaren. Det har därför i vår tid, då det rudimentära, ofullständiga tänkandet som försiggår genom fantasien, synes utveckla sig till reflexion, undersökning, prövning, förefallit mig som om teatern liksom religionen vore stadd på väg att läggas ner som en utdöende konstform, till vars njutande vi sakna de erforderliga villkoren; och för detta antagande talar den genomgående teaterkrisen, som nu regerar hela Europa, och icke minst den omständigheten att i de kulturländ där tidevarvets största tänkare alstrats, nämligen England och Tyskland, dramatiken är död, likasom mestadels de andra sköna konsterna.

I andra länder åter har man trots sig kunna skapa ett nytt drama genom det att fylla de gamla formerna med nyare tidens innehåll; men dels ha de nya tankarne ännu icke haft tid att

populariseras, så att publiken ägt förståndet att fatta varom fråga var, dels ha partistriderna hettat opp sinnena, så att en ren, ointresserad njutning icke kunnat inträda, där man blivit motsagd i sitt innersta och där en applåderande eller visslande majoritet övat sitt förtryck så offentligt som ske kan - i en teatersalong, dels har man icke fått den nya formen åt det nya innehållet, så att det nya vinet sprängt de gamla flaskorna.

I föreliggande dram har jag sökt icke att göra något nytt ty det kan man inte, utan endast att modernisera formen, efter de fordringar jag tänkt mig tidens nya människor skulle ställa på denna konst. Och till den ändan har jag valt, eller låtit mig gripas av ett motiv, som kan sägas ligga utanför dagens partistrider, emedan problemet om socialt stigande eller fallande, om högre eller lägre, bättre eller sämre, man eller kvinna är, har varit och skall bli av bestående intresse. När jag tog detta motiv ur livet, sådant jag hörde det omtalas för ett antal år sedan, då händelsen gjorde ett starkt intryck på mig, fann jag det lämpa sig för sorgespelet; ty ännu gör det ett sorgligt intryck att se en lyckligt lottad individ gå under, mycket mer en släkt dö ut, men det skall kanske komma en tid då vi blivit så utvecklade, så upplysta att vi med likgiltighet åse det nu råa, cyniska, hjärtlösa skådespel livet erbjuder, då vi igenlagt dessa lägre, opålitliga tanke-maskiner som kallas känslor, vilka bliva överflödiga och skadliga då våra omdömesorgan vuxit ut. Detta att hjältinnan väcker medlidande beror endast på vår svaghet att icke kunna motstå känslan av fruktan för att samma öde skulle kunna övergå oss. Den mycket känslige åskådaren skall ändock kanske icke vara nöjd med detta medlidande, och framtidsmannen med tron skall kanske fordra några positiva förslag till det ondas avhjälpan, ett stycke program med andra ord. Men för det första finns det icke något absolut ont, ty att en släkt går under är ju en lycka för en annan släkt, som får komma opp, och växlingen i stigande och fallande utgör ett av livets största behag, då lyckan endast ligger i jämförelsen. Och programmannen som vill avhjälpa den ledsamma omständigheten att rovfågeln äter duvan och lusen äter rovfågeln, vill jag fråga: varför skall det hjälpas? Livet är icke så matematiskt- idiotiskt att blott de stora äta de små, utan det händer lika ofta att biet dödar lejonet eller gör det galet åtminstone.

Att mitt sorgespel gör ett sorgligt intryck på många är de mångas fel, och när vi bli starka som de första franska revolutionsmännen, skall det göra ett obetingat gott och glatt intryck att åse kronoparkernas gallring från murkna överåriga träd som stått för länge i vägen för andra med lika rätt att vegetera sin period, ett gott intryck såsom när man ser en obotligt sjuk få dö! Man förebrådde nyligen mitt sorgespel Fadren, att det var så sorgligt, liksom om man fordrade muntra sorgespel; och man ropar med pretention på livsglädjen och teaterdirektörerna skriva rekvisitioner på farsor liksom om livsglädjen låge i att vara fånig och att rita av människor som om de voro alla behäftade med danssjuka eller idiotism. Jag finner livsglädjen i livets starka, grymma strider, och min njutning är att få veta något, att få lära något. Och därför har jag valt ett ovanligt fall, men ett lärorikt, ett undantag med ett ord, men ett stort undantag som bekräftar regeln, vilket nog skall sårå dem som älska det banala. Vad som därefter skall stöta den enkla hjärnan, är att min motivering av handlingen icke är enkel, och att synpunkten icke är en. Varje händelse i livet - och det är en tämligen ny upptäckt! - framkallas vanligen av en hel serie mer eller mindre djupt liggande motiv, men åskådaren väljer vanligen det som är för hans omdöme det lättfattligaste, eller för hans omdömesförmågas heder mest fördelaktiga. Här begås ett självmord! Dåliga affärer! säger borgaren! - Olycklig kärlek! säger fruntimmerna. - Kroppslig sjukdom! den sjuke. - Krossade förhoppningar! den skeppsbrutne! Men nu kan det hända att motivet låg allestädes, eller ingenstädes, och att den avlidne dolt grundmotivet genom att framskjuta ett helt annat, som kastat bästa dager över hans minne!

Fröken Julies sorgliga öde har jag motiverat med en hel mängd omständigheter: modrens »dåliga» grundinstinkter; fadrens oriktiga uppfostran av flickan; egen naturell och fästmannens suggestioner på den svaga, degenererade hjärnan; vidare och närmare: feststämningen på midsommarnatten;

fadrens bortovaro; hennes månadssjuka; sysslandet med djuren; dansens upphetsande inflytande; nattens skymning; blommornas starka afrodisiska inflytande; och slutligen slumpen som driver de två tillsammans i ett lönnligt rum, plus den upphetsade mannens tilltagsenhet.

Jag har således icke förfarit ensidigt fysiologiskt, icke monomant psykologiskt, icke bara skylt på arv från modren, icke bara kastat skulden på månadssjukan, icke uteslutande förordat »osedlighet», icke enbart predikat moral - det sista har jag lämnat åt köksan - i brist på en präst!

Denna mångfald av motiv vill jag berömma mig av såsom tidsenlig! Och ha andra gjort det före mig, så berömmar jag mig av att icke ha varit ensam om mina paradoxer, som alla upptäckter kallas.

Vad karaktärsteckningen angår, har jag gjort figurerna tämligen karaktärlösa på följande grunder!

Ordet karaktär har under tidernas lopp fått flerfaldig betydelse. Det betydde väl ursprungligen det dominerande grunddraget i själkomplexet; och förväxlades med temperament. Sedan blev det medelklassens uttryck för automaten: så att en individ som en gång för alla stannat vid sin naturell eller anpassat sig till en viss roll i livet, upphört att växa med ett ord, blev kallad karaktär, och den i utveckling stadde, den skicklige navigatören på livets flod, som icke seglar med fasta skot utan faller för vindkasterna för att lova upp igen, blev kallad karaktärlös. I förringande bemärkelse, naturligtvis, emedan han var så svår att infånga, inregistrera och hålla vård över. Detta borgerliga begrepp om själens orörlighet överflyttades på scenen där det borgerliga alltid härskat. En karaktär blev där en herre som var fix och färdig: som oföränderligt uppträdde drucken, skämtsamt, bedrövt; och för att karaktärisera behövdes bara att sätta ett lyte på kroppen, en klumpfot, ett träben, en röd näsa, eller att vederbörande upprepade ett uttryck såsom: »det var galant», »Barkis vill gärna», eller så. Detta sätt att se mänskorna enkelt, kvarsitter ännu hos den store Molière. Harpagon är bara girig, ehuru Harpagon kunnat vara både girig, en utmärkt financier, en präktig far, god kommunalman, och vad värre är hans »lyte» är ytterst förmånligt för just hans måg och dotter som ärva honom, och därför icke borde klandra honom om ock de få vänta lite på att komma i säng. Jag tror därför icke på enkla teaterkaraktärer, och författarnes summariska domar över mänskorna: den är dum, den är brutal, den är svartsjuk, den är snål, borde jävas av naturalister som veta huru rikt själskomplexet är, och som veta att »lasten» har en baksida, som bra mycket liknar dygden.

Som moderna karaktärer, levande i en övergångstid mer brådslande, hysterisk än åtminstone den föregående, har jag skildrat mina figurer mer vacklande, söndergångna, blandade av gammalt och nytt, och det synes mig icke osannolikt att moderna idéer genom tidningar och samtal även sugit sig ner i de lager där en domestik kan leva. Därför har betjänten vissa moderna uppstötningar mitt i sin ärftliga slavsjäl. Och dem som finna oriktigt att vi i moderna dramer låta mänskorna tala darwinism, samtidigt med att de anbefalla Shakespeare till påseende, vill jag påminna om att dödgrävaren i Hamlet talar Giordano Brunos (Bacon) mode-filosofi från den tiden, vilket är osannolikare, då spridningsmedlen för idéer den epoken voro färre än nu. Och det är för övrigt så, att »darwinismen» funnits i alla tider, ända sedan Moses successiva Skapelsehistoria ifrån de lägre djuren upp till människan, men att vi först upptäckt och formulerat den nu!

Mina själar (karaktärer) äro konglomerater av förgångna kulturgrader, och pågående, bitar ur böcker och tidningar, stycken av människor, avrivna lappar av helgdagskläder som blivit lumpor, alldeles som själen är hopflickad, och jag har dessutom givit litet uppkomsthistoria, då jag låter den svagare stjäla och repetera ord från den starkare, låter själarna hämta »idéer», suggestioner som det kallas från varandra, från miljön (grönsiskans blod), från attributen (rakkniven), och jag har låtit »Gedankenübertragung» genom dött medium (grevens ridstövlar, ringklockan) utföras; slutligen tagit »vaken suggestion» till hjälp, en variation på den sovande, och vilken nu är så vulgariserad och erkänd att den ej kan väcka löje eller misstro, såsom den skulle ha gjort på Mesmers tid.

Fröken Julie är en modern karaktär, icke såsom om icke halvkvinnan, man-hataren, skulle ha funnits i alla tider, utan därför att hon nu är upptäckt, har trätt fram och gjort buller. Offer för en vantro, (som gripit även starkare hjärnor) att kvinnan, denna förkrympta form av människa som står mellan mannen, skapelsens herre, kulturens skapare, skulle vara jämlik med mannen, eller kunna bli det, invecklar sig i en orimlig strävan, på vilken hon faller. Orimlig därför att en förkrympt form, regerad av propagationslagarne, alltid kommer att födas förkrympt och aldrig kan uppnå den som har försprånget, enligt formeln: A (mannen) och B (kvinnan) utgå nu från samma punkt C; A (mannen) med en hastighet låt oss säga 100 och B (kvinnan) med en hastighet 60. När frågas nu, skall B upphinna A? - Svar: *Aldrig!* Varken med hjälp av lika undervisning, lika rösträtt, avväpning, eller nykterhet, lika litet som två parallella linjer någonsin kunna skära varandra.

Halvkvinnan är en typ som tränger sig fram, säljer sig numera mot makt, ordnar, utmärkelser, diplom, såsom förut mot pengar, och antyder urartning. Det är ingen god art, ty den består icke, men den fortplantar sig tyvärr ett led med sitt elände; och urartade män synas göra omedvetet urval ibland dem så att de förökas, alstra odeciderade kön som pinas med livet, men lyckligtvis gå under, antingen i disharmoni med verkligheten eller av ohejdat frambrytande av den undertryckta driften, eller av krossade förhoppningar att icke kunna uppnå mannen. Typen är tragisk, erbjudande skådespelet av en förtvivlad kamp mot naturen, tragisk såsom ett romantiskt arv som nu förskingras av naturalismen, vilken endast vill lycka; och till lycka hör starka och goda arter. Men Fröken Julie är även en rest från den gamla krigaradeln, som nu går undan för den nya nerv- eller stora-hjärnadeln; ett offer för den disharmoni en moders »brott» framkallat inom en familj; ett offer för en tids villfarelser, omständigheterna, sin egen bristfälliga konstitution, vilket allt tillsammans ekvivalerar det gammaldags Ödet eller Universi lag - Skulden har naturalisten utstrukt med Gud, men handlingens följder, straff, fängelse, eller fruktan därför, kan han icke stryka, av den enkla grund att de kvarstå, antingen han ger decharge eller icke, ty de förfördelade medmänniskorna äro icke så beskedliga som de icke förfördelade, utanför stående kunna vara det för gott pris, och även om fadren av tvingande skäl inställde revanschen, skulle dottren hämnas på sig själv såsom hon gör här, av denna medfödda eller förvärvade äreskänsla som de högre klasserna taga i arv - varifrån? Från barbariet, från ariska urhemmet, från Medeltidens chevalerie, och som är mycket vacker, men numera oförmånlig för artens bestånd. Det är adelsmannens *harakiri*, japanens inre samvetslag som bjuder honom skära opp magen på *sig*, när en annan skymfar honom, vilket fortlever modifierat i duellen, adelsprivilegiet. Därför lever betjänten Jean, men Fröken Julie kan icke leva utan ära. Det är trälens försteg för jarlen att han saknar denna livsfarliga fördom om äran, och det finns hos oss alla arier lite adelsman eller Don Quijote, som gör att vi sympatisera med den självmördaren som begått en ärelös handling och sålunda förlorat äran, och vi äro nog adelsmän att pinas av att se en fallen storhet ligga och skräpa som lik, ja även om den fallne skulle upprätta sig och genom ärofulla handlingar giva vederlag. Betjänten Jean är en artbildare, en hos vilken differentieringen märkes. Han var statbarn och har nu utbildat sig till en blivande herreman. Han har haft lätt att lära, fint utvecklade sinnen (lukt, smak, syn) och skönhetsinne. Han har redan kommit opp, och är nog stark att icke såras vid begagnandet av andra människors tjänster. Han är redan främmande för sin omgivning, som han föraktar såsom tillryggalagda stadier, och vilka han fruktar och flyr, emedan de känna hans hemligheter, spana ut hans avsikter, med avund se hans stigande och med förnöjelse motse hans nedgång. Därav hans dubbla oavgjorda karaktär, vacklande mellan sympati för det uppsatta och hat emot de nu däruppe sittande. Han är aristokrat säger han själv, har lärt det goda sällskapets hemligheter, är polerad, men rå inunder, bär redan redingoten med smak, utan att erbjuda några garantier för att han är ren på kroppen.

Han har respekt för Fröken, men han är rädd för Kristin, emedan hon har hans farliga hemligheter om hand; han är tillräckligt känslolös att icke låta nattens händelser ingripa störande i sina framtidsplaner. Med slavens råhet och med härskarens brist på blödighet, kan han se blod utan att dåna, ta ett missöde på nacken och kasta det i backen; därför går han osårad ur striden och slutar

sannolikt som hotellvärd, och om *han* icke blir rumänisk greve, så blir troligen hans son student och möjligen kronofogde.

Det är för övrigt rätt viktiga upplysningar han ger om de lägre klassernas uppfattning av livet sett nerifrån, när han talar sanning nämligen, vilket han icke ofta gör, ty han talar mer vad som är förmånligt för honom än vad som är sant. När Fröken Julie framkastar den förmodan att alla i de lägre klasserna känna trycket ovanifrån så tungt, så håller Jean med naturligtvis efter som det är hans avsikt att vinna sympati, men han korrigerar straxt sitt yttrande när han inser det fördelaktiga i att skilja sig från hopen.

Utom i det att Jean nu är en stigande, står han över Fröken Julie i det att han är man. Könsligt är han aristokraten genom sin manliga styrka, sina finare utvecklade sinnen, och sin förmåga av initiativ. Hans underlägsenhet består mest i den tillfälliga sociala miljö, i vilken han lever och som han troligen kan lägga av med betjäntrocken.

Slavsinnets yttrar sig i hans vördnad för greven, (stövlarna), och hans religiösa övertro; men han vördar greven mera såsom innehavaren av den högre plats dit han strävar; och denna vördnad sitter ännu kvar, när han erövrat dottren i huset och sett hur intigt det sköna skalet var.

Något kärleksförhållande i »högre» mening tror jag icke kan uppstå mellan två själar av så olika halt, och därför låter jag Fröken Julies kärlek diktas av henne såsom skyddande eller urskuldande; och Jean låter jag förmoda, att en hans kärlek skulle kunna uppstå, under andra hans sociala förhållanden. Jag tänker det är väl med kärleken som med hyacinten, som skall slå rötter i mörkret innan den kan skjuta en stark blomma. Här ränner den upp och går i blom och frö med en gång, och därför dör växten så fort.

Kristin slutligen är en kvinnlig slav, full av osjälvständighet, slöhet, förvärvat framför spiselden, djuriskt omedveten i sitt hyckleri, fullsuten med moral och religion såsom täckmantlar och syndabocker, vilka den starke icke behöver emedan han kan bära sin skuld själv eller resonera bort den! Hon går till kyrkan för att lätt och viget på Jesus avlassa sina husstöder och intaga en ny laddning skuldlöshet.

För övrigt är hon biperson och därför skisserad med avsikt såsom jag gjort med Prästen och Läkaren i »Fadren», emedan jag just ville ha alldagsmänniskor sådana som lantpräster och provinsialläkare äro som mest. Och att dessa mina bifigurer förefallit några vara abstrakta, beror på att alldagsmänniskor äro i viss mån abstrakta, i utövandet av sitt yrke, det vill säga osjälvständiga, endast visande en sida under yrkesförrättningen, och så länge åskådaren icke erfar behov av att se dem från flera sidor, är min abstrakta skildring tämligen riktig.

Vad dialogen slutligen angår, har jag brutit med traditionen något, i det jag icke gjort mina personer till kateketer som sitta och fråga dumt för att framkalla en kvick replik. Jag har undvikit det symmetriska, matematiska i den franska konstruerade dialogen, och låtit hjärnorna arbeta oregelbundet såsom de göra i verkligheten, där i ett samtal ju intet ämne tömmer i botten, utan den ena hjärnan av den andra får en kugg på måfå att gripa in i. Och därför irrar också dialogen, förser sig i de första scenerna med ett material som sedan bearbetas, tages upp, repeteras, utvikes, lägges på, såsom temat i en musikkomposition.

Handlingen är dräktig nog, och som den egentligen endast rör två personer, har jag hållit mig vid dessa, endast indragande en biperson, köksan, och låtande fadrens olyckliga ande sväva över och bakom det hela. Detta emedan jag trott mig märka, att för nyare tidens människor det psykologiska förloppet är det som intresserar mest, och våra vetgiriga själar icke nöjas mer med att se något försiggå, utan att få veta hur det går till! Vi vilja just se trådarna, se maskineriet, undersöka den

dubbelbottnade asken, taga på trollringen för att finna sömnen, titta i kortena för att upptäcka huru de äro märkta.

Jag har därvid haft för ögonen bröderna Goncourts monografiska romaner, vilka tilltalat mig mest av all nutidslitteratur.

Vad det tekniska i kompositionen angår, har jag på försök strukit aktindelningen. Detta emedan jag trott mig finna, att vår avtagande förmåga av illusion möjligen skulle störas av mellanakter, under vilka åskådaren får tid att reflektera och därigenom undandrages författaren-magnetisörens suggestiva inflytande. Mitt stycke varar troligen sex kvart, och när man kan höra en föreläsning, en predikan, eller en kongressförhandling lika länge eller längre, har jag inbillat mig att ett teaterstycke icke skulle trötta under en och en halv timme. Redan 1872 i ett av mina första teaterförsök Den Fredlöse prövade jag denna koncentrerade form ehuru med ringa framgång. Stycket var skrivet i fem akter och låg färdigt, då jag märkte dess söndersplittrade, oroliga verkan. Det brändes och ur askan framgick en enda stor genomarbetad akt om femtio trycksidor och vilken spelade under en hel timme. Formen är således icke ny, men synes vara min tillhörighet och har möjligen genom förändrade smaklagar utsikt att bli tidsenlig. Min mening vore framdeles få en publik så uppfostrad att den kunde sitta ut ett helaftonsspektakel i en enda akt, men detta fordrar undersökningar först. För att emellertid bereda vilopunkter åt publiken och skådespelarne, utan att släppa publiken ur illusionen, har jag upptagit tre konstformer alla hörande under dramatiken; nämligen: monologen, pantomimen och baletten, ursprungligen sammanhängande med den antika tragedien, då monodien nu blir monolog och kören blir balett.

Monologen är nu av våra realister bannlyst såsom osannolik, men om jag motiverar den, får jag den sannolik, och kan således begagna den med fördel. Det är ju sannolikt att en talare går ensam på sitt golv och läser högt över sitt tal, sannolikt att en skådespelare högt går igenom sin roll, att en piga pratar vid sin katt, en mor jollrar vid sitt barn, en gammal mamsell snattrar till sin papegoja, en sovande talar i sömnen. Och för att en gång ge skådespelaren tillfälle till självständigt arbete och vara fri ett ögonblick från författarens pekpinne, har jag icke utfört monologerna, endast antytt dem. Ty, då det är tämligen likgiltigt vad som säges i sömnen och åt katten, alldenstund detta icke har inflytande på handlingen så kan en begåvad skådespelare som sitter mitt inne i stämning och situation möjligen improvisera detta bättre än författaren, vilken icke kan på förhand beräkna hur mycket som får pratas, och huru länge, innan publiken väckes ur illusionen.

Som bekant har den italienska teatern på vissa scener återgått till improvisationen, och därmed skapat diktande skådespelare, dock efter författares planer vilket ju kan vara ett framsteg eller en ny groende konst, där det kan bli tal om *frambringande* konst.

Där monologen åter skulle bli osannolik, har jag tillgripit pantomimen, och där lämnar jag skådespelaren ändå mera frihet att dikta - och vinna självständig ära. För att likväl icke fresta publiken över förmågan, har jag låtit musiken, väl motiverad dock från midsommarsdansen, utöva sin illuderande makt under det stumma spelet, och beder jag musikdirektören väl behjärta valet av musikstycken att icke främmande stämningar väckas genom minnen vare sig ur dagens operetter eller dansrepertoar eller ur allt för etnografiskt folkliga toner.

Baletten jag infört, kunde icke ha varit ersatt av en s. k. folkscen, emedan folkscener spelas illa och en mängd grinollar vilja begagna tillfället att göra sig, och därmed störa illusionen. Som folket icke improviserar sina elakheter, utan begagnar redan färdigt material som kan få en dubbelmening, har jag icke diktat nidvisan utan tagit en mindre känd danslek som jag själv upptecknat i Stockholmstrakten. Orden träffa ungefär och icke på pricken, men det är också meningen, ty det lömska (svaga) hos slaven tillåter icke direkta angrepp. Alltså inga talande lustigkurrar i en allvarsam handling, inga råa flin över en situation som lägger locket på en släkts likkista.

Vad nu dekorationerna angår, har jag lånat av impressionist-måleriet det osymmetriska, det avklippta, och tror mig därmed ha vunnit i illusionens frambringande; ty därigenom att man icke ser hela rummet och hela möblemanget, lämnas tillfälle att ana, det vill säga fantasien sättes i rörelse och kompletterar. Även det har jag vunnit, att jag slipper de tröttande sortierna genom dörrar, helst teaterns dörrar äro av lärft och gunga vid svag beröring, och icke ens äga förmågan att ge uttryck åt en vredgad familjefaders vrede, när han efter en dålig middag går ut och smäller i dörren, »så att hela huset skakar». (På teatern gungar det!) Jag har likaledes hållit mig vid en enda dekoration, både för att få figurerna att gro samman med miljön, och för att bryta med dekorationslyxen. Men när man bara har en dekor, kan man fordra att få den sannolik. Dock är intet svårare än att få ett rum som ser ut ungefär som ett rum, oaktat målaren ledigt kan göra eldsprutande berg och vattenfall. Låt vara att väggarne få bli av väv, men att måla hyllor och kökssaker på väven kunde väl vara på tid att sluta med. Vi ha så mycket annat konventionellt på scenen, som vi skola tro på, att vi kunde slippa överanstränga oss med att tro på målade kastruller.

Jag har ställt fondväggen och bordet på sned för att få skådespelarne att spela i en face och i halv profil när de sitta vid bordet mitt emot varandra - och jag har sett i operan Aïda en sned fond som ledde ögat ut i okända perspektiv, och den såg icke ut att vara uppkommen av motsägelseanda mot den tröttande räta linjen.

En annan kanske icke onödig nyhet vore borttagandet av rampen. Denna underbelysning lär ha till uppgift att göra skådespelarne fetare i ansiktet; men jag vill fråga: varför skola alla skådespelare vara feta i ansiktet? Utplånar icke detta underljus en hel del fina drag i ansiktets nedre partier, särskilt käkarne, förfalskar det icke näsans form, kastar skuggor upp över ögat? Om icke så är, så är ett annat säkert: att skådespelarnes ögon pinas, så att blickarnes verkningsfulla spel går förlorat, ty rampljuset träffar näthinnan på sådana ställen som eljes äro skyddade (utom hos sjöfolk som få se solen i vattnet), och därför ser man sällan andra ögonspel än råa blängar antingen åt sidan, eller uppåt raderna då vitögat synes, och möjligen kan man tillskriva samma orsak särskilt skådespelerskornas tröttsamma klippande med ögonlocken. Och när någon på scenen vill tala med ögonen har han endast den dåliga utvägen att se rakt ut på publiken, med vilken han eller hon då träder i direkt korrespondens utanför draperiets ram, och vilket oskick med rätt eller orätt kallas att »hälsa på bekanta!»

Skulle icke tillräckligt starkt sidoljus (med parabol eller sådant) kunna skänka skådespelaren denna nya resurs: att stärka mimiken med ansiktets största tillgång: ögonspelet?

Några illusioner om att få skådespelaren att spela för publiken och icke med den har jag knappt, ehuru detta vore ett önskemål. Jag drömmer icke om att få se hela ryggen på aktören en hel viktig scen igenom, men jag önskar livligt att avgörande scener icke ges vid sufflörluckan som duetter avsedda att applåderas, utan jag ville ha dem utförda på angiven plats, i situation. Alltså inga revolutioner utan bara små modifikationer, ty att få scenen till ett rum där fjärde väggen är borta, och alltså en del möbler vända ryggen åt salongen, lär väl tillsvidare verka störande.

När jag så vill tala om grimeringen, vågar jag icke hoppas bli hörd av damerna, som hellre vilja vara sköna än sannolika. Men skådespelaren kunde ju betänka, om det är fördelaktigt för honom att vid grimeringen sätta en abstrakt karaktär på ansiktet som blir sittande där som en mask. Tänk oss en herre, som med sot fixerar ett skarpt koleriskt drag mellan ögonen, och antagom att han så stadigvarande förgrymmad behöver le vid en replik. Vilken förfärlig grimas skall det ej bli? Och hur skall denna löspanna, blank som en biljardkula, kunna rynkas när den gamle blir vred?

I ett modernt psykologiskt drama där själens finaste rörelser skola speglas från ansiktet mera än genom gester och stoj, torde väl bäst vara att försöka med starkt sidoljus på en liten scen och med skådespelare utan smink, eller åtminstone med minimum av det sistnämnda.

Skulle vi så slippa den synliga orkestern med dess störande lampsken och mot publiken vända ansikten; finge vi parketten höjd så, att åskådarens öga träffade högre än skådespelarens knäveck; kunde vi få bort avant-scenerna (oxögonen) med deras flinande middags-ätare och supererskor, och därtill fullt mörker i salongen under representationen, samt först och sist en *liten* scen och en *liten* salong, så skulle kanske en ny dramatik uppkomma, och en teater åtminstone åter bli en anstalt för de bildades nöje. Under väntan på denna teater, få vi väl skriva på lager, och förbereda den repertoar som komma skall.

Här är ett försök! Har det misslyckats, så är tid nog att göra om försöket!

PERSONER.

Fröken Julie, 25 år.

Jean, Betjänt, 30 år.

Kristin, Kokerska, 35 år.

Handlingen i Grevens kök, Midsommarnatten.

SCENERI.

Ett stort kök, vars tak och sidoväggar döljas av draperier och suffiter. Fondväggen drar sig snett inåt och uppåt scenen från vänster; på densamma till vänster tvenne hyllor med koppar-, malm-, järn- och tennkärl; hyllorna garnerade med goffrerat papper; något till höger tre fjärdedelar av den stora välvda utgången med två glasdörrar, genom vilka synes en fontän med en amorin, syrenbuskar i blom och uppstickande pyramidpopplar.

Till vänster på scenen hörnet av en stor kakelspis med ett stycke av kappan.

Till höger framskjuter ena ändan av tjänstefolkets matbord av vit furu med några stolar.

Spisen är klädd med björklövsruskor; golvet strött med enris.

På bordsändan en stor japansk kryddbuk med blommande syrener.

Ett isskåp, ett diskbord, ett tvättställ.

En stor gammaldags ringklocka ovanför dörren, och ett talrör mynnande på vänstra sidan om densamma.

KRISTIN står vid spisen och steker i en stekpanna; hon är klädd i ljus bomullsklänning och har ett köksförkläde framför sig; JEAN kommer in klädd i livré; bärande ett par stora ridstövlar med sporrar som han ställer ifrån sig på en synlig plats på golvet.

JEAN

I kväll är fröken Julie galen igen; komplett galen!

KRISTIN

Så, är han här nu?

JEAN

Jag följde greven till station, och när jag kom tillbaka förbi logen, gick jag in och dansade. Och så får jag se fröken anförda dansen med skogsvaktarn. Men när hon blir varse mig, rusar hon direkt i mina armar och bjuder upp mig, till damernas vals. Och sen har hon valsat så – att jag aldrig varit med om dylikt. Hon är galen!

KRISTIN

Det har hon alltid varit, men aldrig så som de sista fjorton dagarna, sedan förlovningen slogs upp.

JEAN

Ja, vad var det med den historien? Det var ju en fin karl, fast han inte var rik. Ack! de har så mycket choser för sig.

Sätter sig vid bordsändan.

Det är besynnerligt i alla fall, med en fröken, hm, att heldre vilja stanna hemma med folket, va? än följa sin far bort till släktingar! under midsommar!

KRISTIN

Hon är väl liksom generad efter den där kalabaliken med fästmannen.

JEAN

Troligen! Men det var en karl för sin hatt i alla fall. Vet du, Kristin, hur det gick till? Jag såg det jag, fast jag inte ville låtsas om det.

KRISTIN

Nej, såg han det?

JEAN

Jo, så gjorde jag. – De hölls på stallgård en afton och fröken tränerade honom som hon kallade det – vet du hur det gick till? Jo, hon lät honom springa över ridspöet! som en hund man lär hoppa. Han sprang två gånger och fick ett rapp för var gång; men tredje tog han ridspöet ur handen på henne, bröt det i tusen bitar; och så gick han.

KRISTIN

Gick det till på det viset! Nej! vad han säger?

JEAN

Ja, så var det med den saken! – Men vad har du nu för gott att ge mig Kristin?

KRISTIN

lägger upp ur pannan och sätter för Jean.

Åh, det är en smula njure bara som jag skar ur kalvsteken!

JEAN

luktar på maten.

Skönt! Det är min stora *délice!* -Känner på tallriken.- Men du kunde ha varmt tallriken!

KRISTIN

Han är då kinkigare än själva greven, när han sätter till -drar honom smeksamt i håret.

JEAN

ond.

Nej du får inte lugga mig! Du vet hur ömtålig jag är!

KRISTIN

Så så, det var bara kärlek vet han ju!

Jean äter. Kristin drar opp en butelj öl.

JEAN

Öl, på midsommarafton; nej tack ska du ha! Då har jag bättre själv!

Öppnar en bordslåda och tar fram en butelj rödvin med gult lack.

Gula lacket, ser du! - Ge mig nu ett glas! Ett fotglas förstås, när man dricker *pur!*

KRISTIN

återvänder till spisen och sätter på en liten kastrull.

Gud bevara den som skulle få honom till man! En sån kinkblåsa!

JEAN

Åh prat! Du blev nog glad om du fick en sån fin karl som jag; och jag tror inte du haft skada av att man kallar mig din fästman!

Smakar vinet.

Bra! mycket bra! Bara lite för lite tempererat!

Värmer glaset med handen.

Det här köpte vi i Dijon! Och det stod till fyra francs litern utan glas; och så kommer tullen till! Vad kokar du nu som luktar så infernaliskt?

KRISTIN

Åh det är något fanstyg som fröken Julie skall ha åt Diana!

JEAN

Du ska uttrycka dig vårdat Kristin! Men vad ska du stå och koka åt hundrackan på helgdagsafton? Är den sjuk, va?

KRISTIN

Ja, den är sjuk! Hon har smugit sig ut med grindstugans mops - och nu är det på tok - och se det vill inte fröken veta av!

JEAN

Fröken är så högfärdig i somliga fall och för litet stolt i andra, alldeles som grevinnan i livstiden. Hon trivdes bäst i köket och lagårn, men hon ville aldrig åka efter *en* häst; hon gick med smutsiga manschetter, men skulle ha grevekronan i knapparna. - Fröken, för att nu tala om henne, tar inte vara på sig och sin person. Jag skulle vilja säga att hon inte är fin! Nyss när hon dansa på logen så rök hon skogvaktarn från Annas sida och bjöd opp honom själv! Inte skulle vi göra på det viset; men så är det när herrskap ska göra sig gemena - så bli de gemena!

Men ståtlig är hon! Praktfull! Ah! Såna axlar! och - etcetera!

KRISTIN

Åh ja, skryt lagom! Jag har hört vad Klara säger jag, som har klätt henne!

JEAN

Asch, Klara! Ni är alltid avundsjuka på varann! Jag som har varit ute och ridit med henne ... Och så hon dansar sedan!

KRISTIN

Hör nu, Jean; vill han inte dansa med mig när jag blir färdig ...

JEAN

Jo, naturligtvis vill jag det!

KRISTIN

Lovar han det då?

JEAN

Lovar? När jag säger att jag gör det, så gör jag det! Nu ska du emellertid ha tack för mat! Det var mycket skönt!

Slår korken i buteljen.

FRÖKEN

i dörren, talar utåt.

Jag är straxt tillbaka! Gå på ni så länge!

JEAN

smyger buteljen i bordslådan; reser sig aktningsfullt.

FRÖKEN

in; fram till Kristin vid spisel.

Nå; är du i ordning?

KRISTIN

tecknar att Jean är närvarande.

JEAN

galant.

Är det hemligheter damerna ha för sig?

FRÖKEN

slår honom i ansiktet med näsduken.

Det är nyfiken!

JEAN

Ah, vad det luktade gott av den violetten!

FRÖKEN

kokett.

Oförskämt! Förstår han sig på parfymer också! Dansa, det kan han bra ... så inte titta! gå sin väg!

JEAN

näsvist, artigt.

Är det någon trollsoppa på midsommarnatten som damerna kokar? Någonting att spå med! lyckans stjärna, där man får se den tillkommande!

FRÖKEN

skarpt.

Får han se *den*, så ska han ha starka ögon. -Till Kristin.- Slå opp på en halvbutelj och korka väl! - Kom nu och dansa en scottish med mig, Jean ...

JEAN

dröjande.

Jag vill inte vara oartig mot någon, men den här dansen hade jag lovat Kristin ...

FRÖKEN

Nå hon kan ju få en annan; eller hur Kristin? Vill du inte låna ut Jean åt mig?

KRISTIN

Det beror inte på mig, det; om fröken är så nedlåtande, så passar det sig inte att han säger nej! Gå han! bara, och tacka till för äran.

JEAN

Uppriktigt talat, men utan att vilja såra, så undrar jag ändå om det är klokt av fröken Julie att dansa två gånger efter varann med samma kavaljer, i synnerhet som det här folket icke är sent att ge tydningar ...

FRÖKEN

brusar upp.

Vad för slag? Vad för slags tydningar? Vad menar han?

JEAN

undfallande.

Efter fröken inte vill förstå, så måste jag tala tydligare. Det ser illa ut att föredra en av sina underhavande för andra som vänta samma ovanliga ära ...

FRÖKEN

Att föredra! Vilka tankar! Jag är förvånad! Jag, husets härskarinna hedrar folkets dans med min närvaro, och när jag nu verkligen vill dansa, så vill jag dansa med en som kan föra, så att jag slipper bli utsatt för löje.

JEAN

Som fröken befäller! Jag är till tjänst!

FRÖKEN

blitt.

Tag det inte så nu att jag befäller! I afton äro vi ju till fest som glada människor och lägga bort all rang! Så, bjud mig armen nu! - Var inte orolig Kristin! Jag ska inte ta din fästman ifrån dig!

JEAN

bjuder sin arm och för ut Fröken.

Pantomim:

Spelas så som om skådespelerskan verkligen vore ensam i lokalen; vänder vid behov ryggen åt publiken; ser icke ut i salongen; brådskar icke som om hon vore rädd publiken skulle bli otålig.

KRISTIN ensam. Svag fiolmusik på avstånd i scottishtakt.

Kristin gnolande efter musiken; dukar av efter Jean, diskar tallriken vid slaskbordet, torkar och

ställer in i ett skåp.

Därpå lägger hon av sig köksförklädet, tar fram en liten spegel ur en bordslåda, ställer den mot syrenkrukan på bordet; tänder ett talgljus och värmer en hårnål, varmed hon krusar håret i pannan.

Därpå ut i dörren och lyssnar. Återvänder till bordet. Hittar frökens kvarglömda näsduk, som hon tar och luktar på; sedan breder hon ut den, liksom i tankarne, sträcker den, slätar den och viker den i fyra delar o.s.v.

JEAN

in ensam.

Ja men hon *är* galen! Ett sådant sätt att dansa! Och folket står och grinar åt henne bakom dörrarne. Vad säger du om det Kristin?

KRISTIN

Ack det är ju hennes tider nu, och då är hon ju alltid så där egendomlig. Men vill han komma och dansa med mig nu?

JEAN

Du är väl inte ond på mig att jag mankerade ...

KRISTIN

Inte! - Inte för så lite, det vet han nog; och jag vet min plats också ...

JEAN

lägger handen om hennes liv.

Du är en förständig flicka Kristin och du skulle bli en bra hustru ...

FRÖKEN

in; obehagligt överraskad; med tvungen skämtsamhet.

Ni är just en charmant kavaljer som springer ifrån er dam.

JEAN

Tvärtom, fröken Julie, som ni ser har jag skyndat uppsöka min övergivna!

FRÖKEN

turnerar.

Vet ni att ni dansar som ingen! - Men varför går ni i livré på helgdagsafton! Tag av det där genast!

JEAN

Då måste jag be fröken avlägsna sig ett ögonblick, för min svarta rock hänger här ... -Går åt höger med en gest.

FRÖKEN

Generar han sig för mig? För att byta en rock! Gå in till sig då och kom tillbaka! Annars kan han stanna så vänder jag ryggen till!

JEAN

Med er tillåtelse min fröken!

Går åt höger; man ser hans arm när han byter rock.

FRÖKEN

till Kristin.

Hör Kristin; är Jean din fästman efter han är så förtrolig?

KRISTIN

Fästman? Ja, om man så vill! Vi kallar det så.

FRÖKEN

Kallar?

KRISTIN

Nå, fröken har ju själv haft fästman, och ...

FRÖKEN

Ja vi voro förlovade riktigt ...

KRISTIN

Men det blev ju till ingenting ändå ...

JEAN

in i svart bonjour och svart melonhatt.

FRÖKEN

Très gentil; monsieur Jean! Très gentil!

JEAN

Vous voulez plaisanter, madame!

FRÖKEN

Et vous voulez parler français! Var har ni lärt det?

JEAN

I Schweiz medan jag var *sommelier* på ett av de största hotellen i Luzern!

FRÖKEN

Men ni ser ju ut som en gentleman i den där redingoten! Charmant!

Sätter sig vid bordet.

JEAN

Åh ni smickrar!

FRÖKEN

stött.

Smickrar honom?

JEAN

Min naturliga blygsamhet förbjuder mig tro, att ni säger veritabla artigheter åt en sådan som mig, och därför tillät jag mig antaga att ni överdrev, eller som det kallas smickra!

FRÖKEN

Var har ni lärt er att lägga orden så där? Ni måste ha besökt teatrarna mycket?

JEAN

Även det! Jag har besökt många ställen, jag!

FRÖKEN

Men ni är ju född här på trakten?

JEAN

Min far var statkarl hos advokatfiskalen här bredvid, och jag har nog sett fröken som barn, fastän fröken inte observerat mig!

FRÖKEN

Nej, verkligen!

JEAN

Jo, och jag minns särskilt en gång ... ja det kan jag inte tala om!

FRÖKEN

Åhjo! Gör det! Va? Så här undantagsvis!

JEAN

Nej jag kan verkligen inte nu! En annan gång kanske.

FRÖKEN

En annan gång är en skälm. Är det så farligt nu?

JEAN

Farligt är det inte, men det tar emot! - Se på den då! -Antyder Kristin som har somnat i en stol vid spisen.

FRÖKEN

Det blir en trevlig fru, det där! Kanske hon snarkar också?

JEAN

Det gör hon inte, men hon talar i sömnen.

FRÖKEN

cyniskt.

Hur vet ni att hon talar i sömnen!

JEAN

fräckt.

Jag har hört det!

Paus, varunder de betrakta varandra.

FRÖKEN

Varför sätter ni er inte ner?

JEAN

Det kan jag inte tillåta mig i er närvaro!

FRÖKEN

Men om jag befäller det?

JEAN

Då lyder jag!

FRÖKEN

Sitt ner då! - Men vänta! Kan ni ge mig något att dricka först!

JEAN

Jag vet inte vad vi kan ha här i islåren. Jag tror det bara är öl!

FRÖKEN

Det är inte bara det; och jag har så enkel smak att jag föredrar det för vin.

JEAN

tar fram ur islåren en ölbutelj som han drar opp; söker i skåpet ett glas och en tallrik, samt serverar.

Var så artig!

FRÖKEN

Tack! Vill ni inte dricka själv?

JEAN

Jag är just ingen ölvän; men om fröken befäller!

FRÖKEN

Befäller? - Jag tycker att som artig kavaljer kan ni hålla er dam sällskap!

JEAN

Det är mycket riktigt anmärkt!

Slår opp en butelj till, tar ett glas.

FRÖKEN

Drick min skål nu!

JEAN

tvekande.

FRÖKEN

Jag tror att gamla karlen är blyg!

JEAN

på knä, skämtsamt parodiskt; höjande sitt glas.

Min härskarinnas skål!

FRÖKEN

Bravo! - Nu skall ni kyssa min sko, också, så är det riktigt träffat!

JEAN

tvekande, men därpå djärvt fattande hennes fot som han kysser lätt.

FRÖKEN

Utmärkt! Ni skulle ha blivit aktör!

JEAN

stiger upp.

Detta går inte an längre! fröken; någon skulle kunna komma och se oss!

FRÖKEN

Vad skulle det göra?

JEAN

Att folket pratade! helt enkelt! Och om fröken visste hur deras tungor gick däruppe nyss, så ...

FRÖKEN

Vad sade de för slag då? Tala om för mig! - Sitt ner nu!

JEAN

sätter sig.

Jag vill inte sära er, men de begagnade uttryck, som kastade misstankar av den art, att ... ja det kan ni fatta själv! Ni är ju intet barn, och när man ser en dam ensam drickande med en man - låt vara en domestik - om natten - så ...

FRÖKEN

Så vad? Och för övrigt äro vi icke ensamna. Kristin är ju här!

JEAN

Sovande!

FRÖKEN

Då skall jag väcka henne! -Reser sig.- Kristin! Sover du?

KRISTIN

i sömnen.

Bla-bla-bla-bla!

FRÖKEN

Kristin! - Den kan sova!

KRISTIN

i sömnen.

Grevens stövlar är borstade - sätta på kaffet - straxt, straxt, straxt - hå hå - pah!

FRÖKEN

tar henne i näsan.

Vill du vakna opp!

JEAN

strängt.

Inte störa den som sover!

FRÖKEN

skarpt.

Va!

JEAN

Den som har stått vid spisen hela dan kan vara trött när natten kommer! Och sömnen skall man respektera ...

FRÖKEN

turnerar.

Det är vackert tänkt, och det hedrar honom - tack för det! -Räcker Jean handen.

Kom nu ut och plocka lite syrener åt mig!

JEAN

Med fröken?

FRÖKEN

Med mig!

JEAN

Det går inte an! Absolut inte!

FRÖKEN

Jag kan inte fatta era tankar! Skulle det vara möjligt att ni inbillade er något?

JEAN

Nej inte jag, men folket!

FRÖKEN

Vad? Att jag vore verliebt i betjänten?

JEAN

Jag är ingen inbilsk man, men man har sett exempel - och för folket är intet heligt!

FRÖKEN

Han är aristokrat! tror jag!

JEAN

Ja, det är jag!

FRÖKEN

Jag stiger ner ...

JEAN

Stig inte ner fröken, hör mitt råd! Det är ingen som tror att ni godvilligt stiger ner; folket kommer alltid säga att ni faller ner!

FRÖKEN

Jag har högre tankar om folket än ni! Kom och prova! - Kom!

Hon ruvar honom med ögonen.

JEAN

Vet ni att ni är underlig!

FRÖKEN

Kanske! Men det är ni också! - Allting är underligt för övrigt! Livet, mänskorna, allt är en sörja som drivs, drivs fram på vattnet, tills det sjunker, sjunker! Jag har en dröm som återkommer då och då; och som jag erinrar mig nu - Jag sitter oppklättrad på en pelare och ser ingen möjlighet att komma ner; jag svindlar när jag ser ner, och ner måste jag, men jag har inte mod att kasta mig ner; jag kan inte hålla mig fast och jag längtar att få falla; men jag faller inte; och ändå får jag ingen ro förr än jag kommer ner! ingen vila förrän jag kommer ner, ner på marken, och komme jag ner på marken ville jag ner i jorden ... Har ni känt något sådant?

JEAN

Nej! Jag brukar drömma att jag ligger under ett högt träd i en mörk skog. Jag vill opp, opp i toppen och se mig omkring över det ljusa landskapet där solen skiner, plundra fågelbot däröppe där guldäggen ligga. Och jag klättrar och klättrar men stammen är så tjock, och så slät, och det är så långt till första grenen. Men jag vet att nådde jag bara första grenen skulle jag gå i toppen som på en stege. Ännu har jag inte nått den, men jag skall nå den, om det bara så skall bli i drömmen!

FRÖKEN

Här står jag och pratar om drömmar med er. Kom nu! Bara ut i parken!

Hon bjuder honom armen, och de gå.

JEAN

Vi ska sova på nio midsommarsblomster i natt, så bli vi sanndrömmade! fröken!

Fröken och Jean vända i dörren. Jean håller handen för ena ögat.

FRÖKEN

Får jag se vad ni fått i ögat!

JEAN

Åh det är ingenting - bara ett smolk - och det går straxt över.

FRÖKEN

Det var min klänningsarm som skrubbade er; sitt ner nu så ska jag hjälpa er!

Tar honom i armen och sätter honom; fattar hans huvud och lutar det bakåt; med snibben av näsduken söker hon få ut smolket.

Sitt still nu; alldeles still! - -Slår honom över handen.- Så! vill han lyda! - Jag tror han darrar stora, starka karlen! - -Känner på hans överarm.- Med sådana armar!

JEAN

varnande.

Fröken Julie!

Kristin har vaknat, går sömndrucken till höger att lägga sig.

FRÖKEN

Ja, monsieur Jean.

JEAN

Attention! Je ne suis qu'un homme!

FRÖKEN

Vill han sitta stilla! - Så där! Nu är det borta! Kyss min hand, och tacka mig!

JEAN

stiger upp.

Fröken Julie! Hör på mig! - Nu har Kristin gått och lagt sig! - Vill ni höra på mig!

FRÖKEN

Kyss min hand först!

JEAN

Hör på mig!

FRÖKEN

Kyss min hand först!

JEAN

Ja, men skylld er själv!

FRÖKEN

För vad?

JEAN

För vad? Är ni ett barn vid tjugofem år? Vet ni inte att det är farligt leka med elden?

FRÖKEN

Inte för mig; jag är assurerad!

JEAN

djarvt.

Nej, det är ni inte! Och om ni är det, så finns det eldfarlig inrättning i grannskapet!

FRÖKEN

Det skulle vara ni?

JEAN

Ja! Inte därför att det är jag, utan därför att jag är en ung man -

FRÖKEN

Med fördelaktigt utseende - vilken otrolig inbilskhet! En Don Juan kanske! Eller en Josef! Jag tror min själ att han är en Josef!

JEAN

Tror ni?

FRÖKEN

Jag fruktar nästan!

JEAN

djarvt fram och vill ta henne om livet för att kyssa henne.

FRÖKEN

slår honom en örfil.

Hut!

JEAN

Är det allvar eller skämt?

FRÖKEN

Allvar!

JEAN

Då var det också allvar nyss! Ni leker alldeles för allvarsamt och det är det farliga! Nu är jag trött på leken, och ber om ursäkt att jag återgår till mitt arbete! Greven skall ha sina stövlar i tid och midnatten är längesen förbi!

FRÖKEN

Ställ bort stövlarna!

JEAN

Nej! Det är min tjänst, som jag är skyldig göra, men jag har aldrig åtagit mig att vara er lekkamrat, och jag kan aldrig bli, ty jag håller mig för god till det.

FRÖKEN

Ni är stolt!

JEAN

I vissa fall; i andra fall inte!

FRÖKEN

Har ni älskat någonsin?

JEAN

Vi begagna inte det ordet, men jag har hållit av många flickor, och en gång har jag varit sjuk av att jag icke kunde få den jag ville ha: sjuk ser ni som prinsarna i Tusen och en Natt! som inte kunde äta eller dricka av bara kärlek!

FRÖKEN

Vem var det?

JEAN

tiger.

FRÖKEN

Vem var det?

JEAN

Det kan ni inte tvinga mig att säga!

FRÖKEN

Om jag ber er som en jämlike, ber en - vän! Vem var det?

JEAN

Det var ni!

FRÖKEN

sätter sig.

Så kostligt!

JEAN

Ja, om ni så vill! Det var löjligt! - Ser ni det var den historien jag inte ville berätta nyss, men nu ska jag förtälja den!

Vet ni hur världen ser ut därnerifrån - det vet ni inte! Som hökar och falkar, dem man sällan får se på ryggen för att de mest svävar däroppe! Jag levde i statstugan med sju syskon, och en gris ute på gråa åkern, där det inte växte ett träd! Men ifrån fönstren såg jag grevens parkmur med äppelträden ovanför. Det var paradiset's lustgård; och där stodo många onda änglar med brinnande svärd och bevakade den. Men icke desto mindre hittade jag och andra pojkar vägen till livsens träd - nu föraktar ni mig -

FRÖKEN

Ah! Stjåla äpplen gör ju alla pojkar!

JEAN

Det kan ni säga nu, men ni föraktar mig i alla fall! Likagott! En gång kom jag in i lustgården med min mor för att rensa löksängarne. Bredvid trågårdslåden stod en turkisk paviljong i skuggan av jasminer och överväxt med kaprifolium. Jag visste inte vad den kunde brukas till, men jag hade aldrig sett en så vacker byggnad. Folk gick där in och kom ut igen, och en dag stod dörren lämnad öppen. Jag smög dit och såg väggarne klädda med tavlor av kungar och kejsare, och det var röda gardiner för fönstren med fransar på - nu förstår ni vad jag menar. Jag - - - bryter en syrenblomma och håller under näsan på Fröken - jag hade aldrig varit inne i slottet, aldrig sett annat än kyrkan - men det här var vackrare; och hur mina tankar lupor, så gingo de alltid tillbaka - dit. Och så småningom uppstod en längtan att en gång erfara hela behaget av - *enfin*, jag smög därin, såg och beundrade. Men då kommer det någon! Det fanns bara en utgång för herrskapsfolk, men för mig fanns det en till, och jag hade inte annat än att välja den!

FRÖKEN

som tagit syrenen, låter den falla på bordet.

JEAN

Därpå satte jag till att springa, störtade igenom en hallonhäck, rusade över ett jordgubbsland, och kom opp på rosenterrassen. Där fick jag se en skär klänning och ett par vita strumpor – det var ni. Jag lade mig ner under en ogräshög, under kan ni tänka er, under tistlar som stuckos, och våt jord som luktade illa; och jag såg på er när ni gick i rosorna, och jag tänkte: om det är sant att en rövare kan komma in i himmeln och bli med änglarne, så är det underligt att inte ett statbarn här på Guds jord kan komma in i slottsparken och leka med grevens dotter!

FRÖKEN

elegiskt.

Tror ni att alla fattiga barn haft samma tankar som ni i detta fall?

JEAN

först tvekande, sedan övertygande.

Om *alla* fattiga – ja – naturligtvis! Naturligtvis!

FRÖKEN

Det måste vara en gränslös olycka att vara fattig!

JEAN

med djup smärta, starkt chargerat.

Åh, fröken Julie! Åh! – En hund kan få ligga i grevinnans soffa, en häst kan bli smekt på nosen av en frökenhand, men en dräng -turnerar- – jaja, det finns stoff hos en och annan, så att han svingar sig opp i världen, men hur ofta är det! – Emellertid, vet ni vad jag så gjorde! – Jag sprang ner i kvarnbäcken med kläderna på; blev uppdragen och fick stryk. Men nästa söndag, när far och alla i huset foro bort till mormors, så lagade jag så att jag blev hemma. Och så tvättade jag mig med såpa och varmt vatten, tog på mina bästa kläder och gick till kyrkan, där jag skulle få se er! Jag såg er och jag gick hem besluten att dö; men jag ville dö vackert och behagligt utan smärta. Och då erinrade jag mig att det var farligt sova under en fläderbuske. Vi hade en stor en som just stod i blom. Den skattade jag på allt vad den ägde, och så bäddade jag i haverlåren. Har ni märkt hur glatt havre är; mjuk för handen som en mänskohud – – – emellertid slog jag igen locket och blundade; somnade in och väcktes verkligen mycket sjuk. Men jag dog inte som ni kan se.

Vad jag ville – det vet jag inte! Er fanns ju intet hopp att vinna – men ni var ett tecken på hur hopplöst det var att komma upp ur den krets där jag var född.

FRÖKEN

Ni berättar charmant, vet ni. Har ni gått i skola?

JEAN

Litet; men jag har läst mycket romaner och gått på teatrarna. Dessutom har jag hört fint folk tala, och där har jag lärt mest!

FRÖKEN

Står ni och lyssnar på vad vi säger!

JEAN

Ja visst! Och jag har hört mycket jag! när jag suttit på kuskbocken eller rott båten! En gång hörde jag fröken Julie och en väninna ...

FRÖKEN

Åh! - Vad hörde ni då för slag?

JEAN

Jaha, det vore inte så gott att säga; men nog blev jag lite förvånad, och inte förstod jag varifrån ni lärt alla ord. Kanske i botten det inte är så stor skillnad som man tror mellan människor och människor!

FRÖKEN

Åh skäms! Inte lever vi som ni när vi äro fästfolk.

JEAN

fixerar henne.

Är det säkert det? - Ja det är inte värt att fröken gör sig oskyldig ...

FRÖKEN

Det var en usling, som jag skänkte min kärlek!

JEAN

Det säger ni alltid - efteråt!

FRÖKEN

Alltid?

JEAN

Jag tror alltid, efter som jag har hört uttrycket flera gånger förut vid enahanda tillfälle.

FRÖKEN

Vad för tillfälle?

JEAN

Som ifrågavarande! Sista gången - - -

FRÖKEN

stiger upp.

Tyst! Jag vill inte höra mer!

JEAN

Det ville inte *hon* heller - det är märkvärdigt! Nå, då ber jag att få gå och lägga mig!

FRÖKEN

blitt.

Gå och lägga sig på midsommarnatten!

JEAN

Ja! Att dansa med packet däroppe roar mig verkligen inte!

FRÖKEN

Tag nyckeln till båten och ro mig ut på sjön; jag vill se soluppgången!

JEAN

Är det klokt?

FRÖKEN

Det låter som om ni skulle vara rädd om ert rykte!

JEAN

Varför inte? Jag vill ogärna bli löjlig, ogärna bli bortkörd utan betyg när jag skall etablera mig, och jag tycker jag har en viss skyldighet mot Kristin.

FRÖKEN

Jaså det är Kristin nu - - -

JEAN

Ja, men det är även ni - Lyd mitt råd, och gå opp och lägg er!

FRÖKEN

Ska jag lyda er?

JEAN

För en gång; för er egen skull! Jag ber er! Natten är framskriden, sömnen gör drucken, och huvut blir hett! Gå och lägg er! För övrigt - om jag inte hör orätt - kommer folket hitåt för att söka mig! Och finner man oss här, är ni förlorad!

Kören nalkas sjungande:

Det kommo två fruar från skogen Tridiridi-ralla tridiridi-ra. Den ena var våt om foten Tridiridi-ralla-la.

De talte om hundra riksdaler Tridiridi-ralla - tridiridi-ra. Men ägde knappast en daler Tridiridi-ralla-

la.

Och kransen jag dig skänker Tridiridiralla - tridiri-ra. En annan jag påtänker Tridiridi-ralla-la!

FRÖKEN

Jag känner folket och jag älskar det, liksom de hålla av mig! Låt dem komma, skall ni se!

JEAN

Nej, fröken Julie, de älska er icke. De ta er mat, men de spotta efter den! Tro mig! Hör på dem, hör på dem bara vad de sjunger! - Nej hör inte på dem!

FRÖKEN

lyss.

Vad sjunger de?

JEAN

Det är en nidvisa! Om er och om mig!

FRÖKEN

Infamt! Åh, fy! Och så lömskt! -

JEAN

Packet är alltid fegt! Och i den striden kan man endast fly! -

FRÖKEN

Fly? Men vart? Ut kommer vi inte! Och till Kristin kan vi inte gå!

JEAN

Så! In till mig då? Nöden har ingen lag; och på mig kan ni lita, ty jag är er verkliga, uppriktiga och vördnadsfulla vän!

FRÖKEN

Men tänk! - tänk om man söker er där?

JEAN

Jag riglar dörrn, och vill man bryta sig in, så skjuter jag! - Kom! -På knä.- Kom!

FRÖKEN

betydelsefullt.

Lovar ni mig - - -

JEAN

Jag svär!

FRÖKEN

ut hastigt till höger.

JEAN

häftigt efter.

Balet.

BONDFOLKET in högtidsklädda, med blommor i hattarna; en fiolspelare i spetsen; en ankare svagdricka och en kutting brännvin sirade med grönt läggas opp på bordet; glas tagas fram. Därpå drickes. Sedan tar man i ring och sjunger och dansar dansleken: »Det kommo två fruar från skogen.»

När detta är gjort gå de igen sjungande.

FRÖKEN

in ensam; ser förödelsten i köket; slår ihop händerna; därpå tar hon upp en pudervippa och pudrar sitt ansikte.

JEAN

in; exalterad.

Där ser ni! Och ni har hört! Anser ni det möjligt att stanna här?

FRÖKEN

Nej! Det anser jag inte! Men vad skola vi så göra!

JEAN

Fly, resa, långt härifrån!

FRÖKEN

Resa? Ja, men vart?

JEAN

Till Schweiz, till Italienska sjöarna; - där har ni aldrig varit?

FRÖKEN

Nej! Är det vackert där?

JEAN

Åh, en evig sommar, oranger, lagrar, åh!

FRÖKEN

Men vad ska vi sedan göra där?

JEAN

Där sätter jag opp ett hotell med första klassens varor och första klassens kunder.

FRÖKEN

Hotell?

JEAN

Det är ett liv skall ni tro; oupphörligt nya ansikten, nya språk; inte en minuts ledighet till grubbel eller nerver; intet letande efter sysselsättning, då arbetet ger sig själv; natt och dag klockan som ringer, tåget som blåser, omnibussen som kommer och går; under det guldstyckena rulla på byrån. Det är ett liv!

FRÖKEN

Ja, det är att leva! Och jag?

JEAN

Husets härskarinna; firmans prydnad. Med ert utseende, och ert sätt - åh - det är en given succès! Kolossal! Ni sitter som en drottning på kontoret och sätter slavarne i rörelse med att trycka på en elektrisk knapp; gästerna defilera inför er tron och lägga blyga sin skatt på ert bord - ni kan aldrig tro vad mänskorna darra när de få en räkning i sin hand - jag skall salta notorna och ni skall sockra på dem med ert vackraste leende - ack! låt oss resa härifrån - -tar upp en kommunikationstabell ur fickan- genast, med nästa tåg! - vi äro i Malmö klockan sex och trettio; Hamburg åtta och fyrtio i morgon tidigt; Frankfurt - Basel en dag och i Como genom Gotthardbanan om, låt mig se, tre dar! Tre dar!

FRÖKEN

Allt det där är bra! Men Jean - du skall ge mig mod - Säg att du älskar mig! Kom och omfamna mig!

JEAN

tvekande.

Jag vill - men jag törs inte! Inte här i huset mer! Jag älskar er - utan tvivel - kan ni tvivla på det?

FRÖKEN

blygt, sant kvinnligt.

Ni! - Säg du! Mellan oss finns inga skrankor mer! - Säg du!

JEAN

plågad.

Jag kan inte! - Det finns skrankor mellan oss ännu, så länge vi vistas i detta hus - det finns det förflutna, det finns greven - och jag har aldrig träffat någon person, som jag har sådan respekt för -

jag behöver bara se hans handskar ligga på en stol, så känner jag mig liten - jag behöver bara höra klockan däroppe, så far jag ihop som en skygg häst - och när jag nu ser hans stövlar stå där så raka och kavata, så drar det i ryggen på mig! -Sparkar till stövlarna.- Vidskepelse, fördomar, som man har lärt oss från barndomen - men som man kan glömma lika lätt. Kom till ett annat land bara där det är republik, och man står på näsan för min portiers livré - på näsan *ska* man stå, se; men *jag* ska det inte! Jag är inte född till att stå på näsan, för det finns stoff i mig, det finns karaktär, och bara jag får fatt i första grenen ska ni se mig klättra!

Jag är betjänt i dag, men nästa år är jag proprietär, om tio år är jag rentier, och sedan reser jag till Rumänien, låter dekorera mig, och kan - märk väl jag säger *kan* - sluta som greve!

FRÖKEN

Vackert, vackert!

JEAN

Ah, i Rumänien köper man sig grevetiteln, och så blir ni grevinna likafullt! Min grevinna!

FRÖKEN

Vad bryr jag mig om allt det där, som jag nu kastar bakom mig! - Säg att du älskar mig, eljes - ja vad är jag eljes?

JEAN

Jag skall säga det, tusen gånger - sedan - bara icke här! Och framför allt, inga känslor, om icke allt skall vara förlorat! Vi måste ta saken kallt! som kloka människor!

Tar opp en cigarr, snoppar och tänder den.

Sitt nu ner där! så sätter jag mig här och så språka vi, som om ingenting skulle ha inträffat!

FRÖKEN

förtvivlad.

O min Gud! Har ni då inga känslor!

JEAN

Jag! Det finns ingen människa så känslofull som jag; men jag kan lägga band på mig.

FRÖKEN

Nyss kunde ni kyssa min sko - och nu!

JEAN

hårt.

Ja det var då! Nu ha vi annat att tänka på!

FRÖKEN

Tala inte hårt till mig!

JEAN

Nej, men klokt! En dårskap är begången, begå inte fler! Greven kan vara här när som helst och innan dess måste våra öden vara avgjorda. Vad synes er om mina planer för framtiden? Gillar ni dem?

FRÖKEN

De synas mig rätt antagliga, men blott en fråga: till ett så stort företag fordras stort kapital; har ni det?

JEAN

tuggar cigarren.

Jag! Helt visst! Jag har mina fackkunskaper, min oerhörda erfarenhet, min språkkännedom! Det är kapital som duger vill jag tro!

FRÖKEN

Men för det kan ni inte ens köpa en järnvägsbiljett.

JEAN

Det är visserligen sant; men det är därför jag söker en förlagsman, som kan försträcka fonderna!

FRÖKEN

Var finner ni den i hast?

JEAN

Den skall ni finna, om ni vill bli min kompanjon!

FRÖKEN

Det kan jag inte, och jag äger intet själv.

Paus.

JEAN

Då förfaller hela saken - - -

FRÖKEN

Och - - -

JEAN

Det blir som det är!

FRÖKEN

Tror ni att jag stannar under detta tak som er frilla? Tror ni att jag vill låta folket peka finger åt mig; tänker ni att jag kan se min far i ansiktet efter detta? Nej! För mig bort härifrån: från förnedringen, och vanäran! – O, vad har jag gjort, min Gud, min Gud! -Gråter.

JEAN

Se så, börjar det nu på den låten! – Vad ni har gjort? Detsamma som många före er!

FRÖKEN

skriker i krampanfall.

Och nu föraktar ni mig! – Jag faller, jag faller!

JEAN

Fall ner till mig, så skall jag lyfta er sedan!

FRÖKEN

Vilken förfärlig makt drog mig till er? Den svages till den starke? Den fallandes till den stigandes! Eller var det kärlek? Kärlek detta? Vet ni vad kärlek är?

JEAN

Jag? Jo, det vill jag lova; tror ni inte jag varit med förr?

FRÖKEN

Vilket språk ni talar, och vilka tankar ni tänker!

JEAN

Så har jag lärt, och sådan är jag! Var nu inte nervös och spela inte fin, för nu äro vi lika goda kålsupare! – Se så min flicka lilla, kom så ska jag bjuda dig på ett glas extra!

Öppnar bordslådan och tar fram vinbuteljen; fyller två begagnade glas.

FRÖKEN

Var har ni fått det där vinet ifrån?

JEAN

Från källarn!

FRÖKEN

Min fars bourgogne!

JEAN

Duger inte det åt mågen?

FRÖKEN

Och jag dricker öl! Jag!

JEAN

Det visar bara att ni har sämre smak än jag!

FRÖKEN

Tjuv!

JEAN

Tänker ni skvallra?

FRÖKEN

Åh, åh! Medbrottsling till en hustjuv! Har jag varit rusig, har jag gått i drömmen denna natt! Midsommarnatten! De oskyldiga lekarnes fest ...

JEAN

Oskyldiga, hm!

FRÖKEN

går fram och åter.

Finns det någon människa på jorden i denna stund som är så olycklig som jag!

JEAN

Varför är ni det? Efter en sådan erövring! Tänk på Kristin därinne! Tror ni inte att hon också har känslor!

FRÖKEN

Jag trodde det nyss, men jag tror det inte mer! Nej dräng är dräng ...

JEAN

Och hora är hora!

FRÖKEN

på knä med knäppta händer.

O Gud i himmelen, gör slut på mitt eländiga liv! Tag mig bort från denna smuts som jag sjunker i! Rädda mig! Rädda mig!

JEAN

Jag kan inte neka att det gör mig ont om er! När jag låg i löksängen och såg er i rosengården, så - - - jag ska säga det nu - - - hade jag samma fula tankar som alla pojkar.

FRÖKEN

Och ni som ville dö för mig!

JEAN

I havrelårn! Det vara bara prat!

FRÖKEN

Lögn således!

JEAN

börjar bli sömnig.

Närapå! Historien har jag visst läst i en tidning om en sotare som lade sig i en vedlår med syrener, därför att han blev stämd för barnuppfostringshjälp - - -

FRÖKEN

Jaså, ni är sådan ...

JEAN

Vad skulle jag hitta på; det ska ju alltid vara på grannlåter man fångar fruntimmer!

FRÖKEN

Usling!

JEAN

Merde!

FRÖKEN

Och nu har ni sett höken på ryggen - - -

JEAN

Inte precis på *ryggen* - - -

FRÖKEN

Och jag skulle bli första grenen - - -

JEAN

Men grenen var rutten - - -

FRÖKEN

Jag skulle bli skylten på hotellet - - -

JEAN

Och jag hotellet - - -

FRÖKEN

Sitta innanför er disk, locka era kunder, förfalska era räkningar - - -

JEAN

Det skulle jag själv - - -

FRÖKEN

Att en människosjäl kan vara så djupt smutsig!

JEAN

Tvätta'n då!

FRÖKEN

Lakej, domestik, stig upp när jag talar!

JEAN

Lakej-frilla, domestik-pyscha, håll mun och gå ut härifrån. Skall du komma och förehålla mig att jag är rå? Så rått som du uppfört dig i afton har aldrig någon av mina vederlikar uppfört sig. Tror du att någon piga antastar manfolk som du; har du sett någon flicka av min klass bjuda ut sig på det sättet? Sådant har jag bara sett bland djur och fallna kvinnor!

FRÖKEN

krossad.

Det är rätt; slå mig; trampa mig; jag har icke förtjänat bättre! Jag är en usling; men hjälp mig! Hjälp mig ut ur detta om det finns någon möjlighet.

JEAN

blidare.

Jag vill inte skämma ut mig med att avstå min andel i hedern att ha förfört; men tror ni att en person i min ställning skulle ha vågat kasta ögonen upp till er om ni ej själv utfärdade inbjudningen. Jag sitter ännu själv förvånad - - -

FRÖKEN

Och stolt - - -

JEAN

Varför inte! Ehuru jag må bekänna att segern var mig för lätt för att egentligen kunna ge något rus.

FRÖKEN

Slå mig mera!

JEAN

reser sig.

Nej! Förlåt mig i stället för vad jag sagt! Jag slår icke en avväpnad och aldrig minst ett fruntimmer. Jag kan inte neka till att det å ena sidan gläder mig ha fått se att det bara var kattgull som bländat oss därnere, att ha fått se att höken bara var grå på ryggen också, att det var puder på den fina kinden, och att det kunde vara svarta kanter på de slipade naglarna, att näsduken var smutsig fastän den luktade parfym; men det pinar mig å andra sidan, att ha sett att det jag själv strävade till, icke var något högre, solidare; det pinar mig att se er sjunken så djupt, att ni är långt under er kokerska; det pinar mig som att se höstblommorna piskas sönder av regnet och förvandlas i smuts.

FRÖKEN

Ni talar som ni redan stode över mig!

JEAN

Det gör jag också: Ser ni jag skulle kunna förvandla er till grevinna, men ni kan aldrig göra mig till greve.

FRÖKEN

Men jag är född av en greve, och det kan aldrig ni bli!

JEAN

Det är sant: men jag skulle kunna föda grevar - om - - -

FRÖKEN

Men ni är en tjuv; det är inte jag.

JEAN

Tjuv är icke det värsta! Det finns sämre kvalifikationer! Och för övrigt: när jag tjänar i ett hus, anser jag mig på visst sätt som medlem av familjen, som barn i huset, och man räknar icke det för stöld att barnen snatta ett bär av fulla buskar! -Hans passion vaknar upp igen.- Fröken Julie, ni är en härlig kvinna, alldeles för god åt en sådan som mig! Ni har varit rov för en berusning, och ni vill dölja felet genom att inbilla er att ni älskar mig! Det gör ni inte, om inte möjligen mitt yttre lockar er - och då är er kärlek inte bättre än min - Men jag kan aldrig nöja mig med att vara blotta djuret åt er, och er kärlek kan jag aldrig väcka.

FRÖKEN

Är ni säker på det?

JEAN

Ni vill säga att det kan gå för sig! - Att jag skulle kunna älska er, ja, utan tvivel: ni är skön, ni är fin - nalkas henne och fattar hennes hand- bildad, älskvärd när ni vill, och den mans låga ni har väckt slocknar troligen aldrig. -Lägger armen om hennes liv.- Ni är som glödgat vin med starka kryddor, och en kyss av er - - - -Han söker föra henne ut; men hon sliter sig sakta lös.

FRÖKEN

Lämna mig! - Inte på det sättet vinner ni mig!

JEAN

Hur då? - Inte på det sättet! Inte smekningar och vackra ord; inte omtanke om framtiden, räddning ur förnedring! *Hur då?*

FRÖKEN

Hur? Hur? Jag vet inte? - Inte alls! - Jag avskyr er som jag avskyr råttor, men jag kan inte fly er!

JEAN

Fly med mig!

FRÖKEN

rätar på sig.

Fly? Ja vi ska fly! - Men jag är så trött! Ge mig ett glas

vin!

Jean slår i vin.

FRÖKEN

ser på sitt ur.

Men vi ska tala först, vi ha ännu lite tid på oss. -Dricker ett glas; räcker fram glaset efter mer.

JEAN

Drick inte så omåttligt, ni blir rusig!

FRÖKEN

Vad skulle det göra?

JEAN

Vad det skulle göra? Det är simpelt att berusa sig! - Vad ville ni säga mig nu?

FRÖKEN

Vi ska fly! Men vi ska tala först, det vill säga jag skall tala, för det är bara ni som talat hittills. Ni har berättat ert liv, nu vill jag berätta mitt, så känna vi varandra i botten innan vi börja vandringen tillsammans.

JEAN

Ett ögonblick! Förlåt! Tänk efter, om ni inte ångrar er efteråt, då ni givit ert livs hemligheter till pris!

FRÖKEN

Är ni inte min vän?

JEAN

Jo ibland! Men lita inte på mig.

FRÖKEN

Ni säger så bara; - och för övrigt: mina hemligheter känner eljes var man. - Ser ni, min mor var av ofrälse härkomst, något mycket enkelt. Hon var uppfostrad i sin tids läror om jämlikhet, kvinnans frihet och allt det där; och hon hade en avgjord ovilja för äktenskapet. När därför min far friade till henne, svarade hon att hon aldrig ville bli hans hustru, men att han kunde bli hennes älskare. Han föreställde henne, att han ej hade lust se den kvinna han älskade, åtnjuta mindre aktning än han själv. På hennes förklaring att världens aktning icke kom henne vid, och under inflytande av sin passion, antog han villkoren.

Men nu var han utestängd från sitt umgänge och hänvisades på sitt husliga liv, som dock icke kunde tillfredsställa honom. Jag kom till världen - mot min mors önskan efter vad jag kunnat förstå. Nu skulle jag av min mor uppfostras till ett naturbarn och till på köpet få lära allt vad en gosse får lära, att jag skulle bli ett exempel på huru kvinnan var lika god som mannen. Jag fick gå i gosskläder, lära mig sköta hästar men icke gå i lagårn; jag måste rykta och sela på, lära jordbruk och gå på jakt, till och med slakta - det var otäckt! Och på gården sattes männen till kvinnoysslor, och kvinnor till mansysslor - med den påföljd, att egendomen höll på att gå under, och vi blevo till löje på trakten. Slutligen måtte min far ha vaknat ur förtrollningen och han gjorde revolt, så att allt ändrades efter hans önskan. Därpå vigdes föräldrarna i tysthet. Min mor föll sjuk - i vilken sjukdom vet jag inte - men hon hade ofta kramp, gömde sig på vinden och i trädgården, och kunde bli ute hela natten. Så inträffade den stora eldsvådan som ni hört omtalas. Huset, stallet och ladugården brunno av, och det under särdeles egna omständigheter som läto misstänka mordbrand, ty olyckan inträffade dagen efter assuranskvartalets utgång, och premierna som insänts av min far blevo genom budets slarv fördröjda, så att de ej hunno fram i rättan tid.

Hon fyller glaset och dricker.

JEAN

Drick inte mer!

FRÖKEN

Åh vad gör det! - Vi stodo på bar backe och måste sova i vagnarna. Min far visste icke var han skulle få pengar till husens uppbyggande, ty sina gamla vänner hade han måst försumma, så att de glömt honom. Då inget mor honom det rådet att söka låna av en ungdomsvän till henne, en tegelfabrikant här i närheten. Far lånar, men får icke betala någon ränta, vilket förvånade honom. Och så blev gården uppbyggd! -

Dricker igen.

Vet ni vem som bränt av gården?

JEAN

Er fru mor!

FRÖKEN

Vet ni vem tegelfabrikanten var?

JEAN

Er mors älskare?

FRÖKEN

Vet ni vems pengarne voro?

JEAN

Tyst lite - nej det vet jag inte?

FRÖKEN

Det var min mors!

JEAN

Grevens alltså, om där icke var paktum?

FRÖKEN

Det fanns intet paktum! - Min mor hade en liten förmögenhet, som hon icke ville ha under min fars förvaltning och därför sätter hon in dem hos - vännen.

JEAN

Som knep dem!

FRÖKEN

Alldeles riktigt! Han behöll dem! - Detta allt kommer till min fars kännedom; han kan inte göra process, inte betala sin hustrus älskare, inte bevisa att det är hustruns pengar! - Den gången höll han på att skjuta sig! - det gick rykten att han gjort det och misslyckats! Men han lever opp, och min mor får umgälla sina handlingar! Det var fem år för mig, må ni tro! Jag älskade min far, men jag tog parti för min mor, emedan jag icke kände omständigheterna. Av henne hade jag lärt hat mot mannen - ty hon hatade manfolk efter vad ni hört - och jag svor henne, att aldrig bli en mans slavinna.

JEAN

Och så förlovade ni er med kronofogden!

FRÖKEN

Just därför, att han skulle bli min slav!

JEAN

Och det ville han inte?

FRÖKEN

Han ville nog, men han fick inte! Jag ledsnade på honom!

JEAN

Jag såg det - på stallgårn?

FRÖKEN

Vad såg ni?

JEAN

Det jag såg - Hur han slog opp förlovningen!

FRÖKEN

Det är lögn! Det var jag som slog upp! Har han sagt att det var han den uslingen?

JEAN

Det var troligen ingen usling! Ni hatar manfolk, fröken?

FRÖKEN

Ja! - För det mesta! Men ibland - när svagheten kommer - åh fy!

JEAN

Ni hatar mig också?

FRÖKEN

Gränslöst! Jag skulle vilja låta döda er som ett djur ...

JEAN

»Den brottslige dömes till två års straffarbete och djuret dödas!» Inte så?

FRÖKEN

Just så!

JEAN

Men nu finns ingen åklagare - och inte något djur! Vad ska vi då göra?

FRÖKEN

Resa!

JEAN

För att pina ihjäl varandra?

FRÖKEN

Nej! För att njuta, två dar, åtta dar, så länge man kan njuta och så - dö.

JEAN

Dö? Så dumt! Då tycker jag det är bättre göra hotell!

FRÖKEN

utan att höra Jean.

- vid Comosjön, där solen alltid skiner, där lagerträden grönska om julen och orangerna glöda -

JEAN

Comosjön är en regnhåla, och jag såg inga oranger där annat än i kryddbodarna; men det är en god främlingsort, för det finns mycket villor som uthyras åt älskande par, och det är en mycket tacksam industri - vet ni varför -? Jo de göra hyreskontraktet på halvår - och så resa de efter tre veckor!

FRÖKEN

naivt.

Varför efter tre veckor?

JEAN

De bli osams förstås; men hyran ska betalas likafullt! Och så hyr man ut igen! Och så går det undan för undan! För kärleken räcker till - fastän den inte varar så länge!

FRÖKEN

Ni vill inte dö med mig?

JEAN

Jag vill inte dö alls! Emedan jag både tycker om att leva, och därför att jag anser självmord vara ett brott emot försynen som har gett oss livet.

FRÖKEN

Ni tror på Gud, *ni*?

JEAN

Ja visst gör jag det! Och jag går i kyrkan varannan söndag! - Uppriktigt talat, nu är jag trött på det här, och nu går jag och lägger mig!

FRÖKEN

Jaså, och ni tror att jag låter mig nöja med det? Vet ni vad en man är skyldig en kvinna som han skämt?

JEAN

tar opp portemonnän och kastar ett silvermynt på bordet.

Var så god! Jag vill inte vara skyldig något!

FRÖKEN

utan att låtsas märka skymfen.

Vet ni vad lagen stadgar ...

JEAN

Tyvärr stadgar inte lagen något straff för kvinna som förför man!

FRÖKEN

Ser ni någon annan utväg än att vi resa, viga oss och skiljas?

JEAN

Om jag vägrar att ingå mesalliansen?

FRÖKEN

Mesalliansen ...

JEAN

Ja min! Ser ni: jag har finare anor än ni! för jag har ingen mordbrännerska i min släkt!

FRÖKEN

Kan ni veta det?

JEAN

Ni kan inte veta motsatsen, för vi hålla inga stamtavlor - annat än i polisen! Men er stamtavla har jag läst i adelskalendern. Vet ni vem er stamfar var? Det var en mjölnare, hos vars hustru kungen fick sova en natt under danska kriget. Såna anor har inte jag! Jag har inte alls några anor, men jag kan bli en ana själv!

FRÖKEN

Det har jag för att jag öppnat mitt hjärta för en ovärdig, för att jag givit min familjs ära ...

JEAN

Vanära! - Ja ser ni, jag sa det! Man ska inte dricka, för då pratar man! Och man ska inte prata!

FRÖKEN

O, vad jag ångrar mig! Vad jag ångrar mig! - Och om ni åtminstone älskade mig!

JEAN

För sista gången – vad menar ni? Ska jag gråta, ska jag hoppa över ridspö, ska jag kyssa er, narra er till Comosjön på tre veckor, och så ... vad ska jag; vad vill ni? Detta börjar bli pinsamt! Men så är det att gå och sticka näsan i fruntimmersaffärer! Fröken Julie! Jag ser att ni är olycklig, jag vet att ni lider, men jag kan icke förstå er. Inte ha vi såna där choser för oss; inte ha vi något hat emellan oss! Vi älska som lek, när arbetet ger oss tid; men vi ha inte tid hela dan och hela natten som ni! Jag anser er vara sjuk, och er mor var bestämt rubbad; vi ha ju hela socknar som är rubbade av läseri, och det där är ett slags läseri! som grasserar nu!

FRÖKEN

Ni skall vara god emot mig, och nu talar ni som en människa.

JEAN

Ja, men var människa själv! Ni spottar på mig, och ni tillåter inte att jag torkar av mig – på er!

FRÖKEN

Hjälp mig, hjälp mig; säg bara vad jag skall göra? Vart jag ska ta vägen?

JEAN

I Jesu namn, om jag visste det själv!

FRÖKEN

Jag har varit rasande, jag har varit galen, men kan det då inte finnas någon räddning!

JEAN

Stanna och var lugn! Ingen vet något.

FRÖKEN

Omöjligt! Folket vet det och Kristin vet det!

JEAN

Det veta de icke och de kunna aldrig tro något dylikt!

FRÖKEN

dröjande.

Men, – det kan ske en gång till!

JEAN

Det är sant!

FRÖKEN

Och följderna?

JEAN

skrämnd.

Följderna! - Var har jag haft mitt huvud att jag inte tänkt på det? - Ja då finns bara ett - härifrån!
Genast! - Jag följer er ej, ty då är allt förlorat, utan ni måste resa ensam - ut - vart som helst!

FRÖKEN

Ensam? Vart? - Det kan jag inte!

JEAN

Ni måste! Och det innan greven är tillbaka! Stannar ni, så vet vi hur det kommer att gå! Har man en gång felat, så vill man fortsätta, efter som skadan ändå redan är skedd - så blir man djärvare och djärvare - och till sist står man där uppdagad! Alltså res! Skriv sedan till greven och bekänn allt, utom att det var jag! Och det kan han aldrig gissa! lika litet som jag tror han är angelägen få veta det!

FRÖKEN

Jag skall resa, om ni följer med!

JEAN

Är ni rasande människa? Fröken Julie skulle rymma med sin betjänt! Det stod i tidningarna i övermorgon och det överlevde aldrig greven!

FRÖKEN

Jag kan inte resa! Jag kan inte stanna! Hjälp mig! Jag är så trött, så gränslöst trött! Befall mig! Sätt mig i rörelse, för jag kan inte tänka mer, inte handla mer!

JEAN

Ser ni där nu sådant kräk ni är! Varför borstar ni opp er och sätter näsan i vädret som om ni skulle vara skapelsens herrar! Nå; jag skall befalla er! Gå opp och kläd er; förse er med respengar och kom så ner!

FRÖKEN

halvhögt.

Följ med opp!

JEAN

På ert rum? - Nu är ni galen igen! -Tvekar ett ögonblick.- Nej! Gå! Genast! -Tar hennes hand och leder henne ut.

FRÖKEN

i det hon går.

Tala då vänligt till mig, Jean!

JEAN

En befallning låter alltid ovänlig; känn på! känn på!

JEAN

ensam; drar en suck av lättnad; sätter sig vid bordet; tar fram annotationsbok och penna; räknar högt då och då; stumt minspel, tills Kristin kommer in körklädd; med en nattkappa och en vit halsduk i handen.

KRISTIN

Herre Jesus vad här ser ut! Vad har ni tagit er till för slag?

JEAN

Ah, det är fröken som dragit in folket! Har du sovit så hårt, att du inte hört något?

KRISTIN

Jag har sovit som en stock!

JEAN

Och körklädd redan?

KRISTIN

Jaa! Han har ju lovat att följa med mig till skrift i dag!

JEAN

Ja, det var ju så sant det! - Och där har du skruden! Så kom då!

Sätter sig; Kristin börjar klä på honom nattkappan och vita halsduken.

Paus.

JEAN

sömnigt.

Vad är det för evangelium i dag?

KRISTIN

Det är väl om Johannes Döparen halshugges, kan jag tänka!

JEAN

Det blir nog fasligt långt det där! - Aj du stryper mig! - Åh jag är så sömnig, så sömnig!

KRISTIN

Ja vad har han gjort oppe hela natten; han är ju alldeles grön i ansiktet?

JEAN

Jag har suttit här och pratat med fröken Julie.

KRISTIN

Den vet då inte vad som passar sig, den människan!

Paus.

JEAN

Hör du Kristin, du!

KRISTIN

Nåå?

JEAN

Det är underligt i alla fall när man tänker efter! - Hon!

KRISTIN

Vad är det som är så underligt?

JEAN

Alltihop!

Paus.

KRISTIN

ser på glasen som stå halvtömda på bordet.

Har ni druckit också tillsammans?

JEAN

Ja!

KRISTIN

Fy! - Se mig i ögonen!

JEAN

Ja!

KRISTIN

Är det möjligt? Är det möjligt?

JEAN

efter betänkande.

Ja! Det är det!

KRISTIN

Usch! Det hade jag ändå aldrig kunnat tro! Nej fy! Fy!

JEAN

Du är väl inte svartsjuk på henne?

KRISTIN

Nej inte på henne! Om det hade varit Klara eller Sofi; då hade jag rivit ut ögonen på dig! – Ja, det är så nu en gång; varför det vet jag inte! – Nej det var otäckt!

JEAN

Är du ond på henne! då?

KRISTIN

Nej, men på honom! Det var illa gjort, mycket illa! Stackars flicka! – Nej vet någon; jag vill inte vara här i huset längre; när man inte kan ha respekt för sitt husbondfolk.

JEAN

Varför skall man ha respekt för dem?

KRISTIN

Ja, säg det, han som är så knipslug! Men inte vill han tjäna åt folk som bär sig oanständigt åt? Va? Man skämmer ut sig själv med det, tycker jag.

JEAN

Ja men det är ju en tröst för oss att de andra inte äro en bit bättre än vi!

KRISTIN

Nej, det tycker jag inte; för äro inte de bättre, så är det ingenting att sträva efter att bli bättre folk. – Och tänk på greven! Tänk på honom som har haft så mycket sorg! i sin dar! Herre Jesus! Nej jag vill inte vara här i huset mer! – Och med en sån där som han! Om det hade varit kronofogden; om det hade varit en bättre karl ...

JEAN

Vad för slag?

KRISTIN

Jaja! Han är nog bra för sig, men det är skillnad på folk och få i alla fall. – Nej jag kan aldrig förgäta detta med fröken! – Fröken som var så stolt, så frän mot manfolk, så man aldrig ville tro att hon skulle gå sta och ge sig; och åt en sådan! Hon som höll på att låta skjuta hyndan för att den sprang

efter grindstugans mops! - Ja, jag säger det! - Men här vill jag inte vara längre, och till tjugufjärde oktober går jag min väg!

JEAN

Och sedan?

KRISTIN

Ja, efter vi kommit på tal om det, så vore på tiden att han såg sig om efter något, efter som vi ju ändå ska gifta oss.

JEAN

Ja, vad skulle jag se mig om efter! En sån här plats kan jag inte få som gift.

KRISTIN

Nej det förstår sig! Och han får väl ta en portvaktarsyssla eller söka sig in som vaktmästare i något verk. Kronans kaka är knapp, men den är säker och så får hustru och barn pension ...

JEAN

grimas.

Det är mycket bra det där, men inte är det i min genre! att så straxt börja tänka på att dö för hustru och barn. Jag får erkänna att jag verkligen hade lite högre vyer!

KRISTIN

Hans vyer, ja! - Han har skyldigheter också! Tänk på dem, han!

JEAN

Du ska inte reta mig med att tala om skyldigheter, jag vet nog vad jag har att göra ändå! - -Lyss utåt.- Det här ha vi emellertid god tid att fundera över - Gå nu in och gör dig i ordning så gå vi till körkan!

KRISTIN

Vem är det som vandrar däroppe?

JEAN

Jag vet inte jag, om inte det är Klara!

KRISTIN

Det kan väl aldrig vara greven heller som kommit hem så ingen hört honom!

JEAN

rädd.

Greven? Nej, det kan jag aldrig tro, för då skulle han nog ha ringt!

KRISTIN

går.

Ja Gud hjälpe oss! Aldrig har jag varit med om slikt!

Solen har nu gått upp och lyser på parkens trätoppar; skenet flyttar sig småningom, tills det snett faller in genom fönsterna.

JEAN

går till dörren och ger ett tecken.

FRÖKEN

in resklädd med en liten fågelbur höljd av en handduk och vilken hon ställer på en stol.

Nu är jag färdig!

JEAN

Tyst! Kristin är vaken!

FRÖKEN

ytterligt nervöst det följande.

Misstänkte hon någonting?

JEAN

Hon vet ingenting alls! Men min Gud, så ni ser ut!

FRÖKEN

Hur? ser jag ut?

JEAN

Ni är blek som ett lik och - förlåt, men ni är smutsig i ansiktet.

FRÖKEN

Låt mig tvätta mig då! - -Hon går till handfatet och tvättar ansikte och händer.- Så! Ge mig en handduk! - Åh - det är solen som går opp!

JEAN

Och då spricker trollet!

FRÖKEN

Ja det är trollen som varit ute i natt! - Men Jean, hörpå! Följ med, för nu har jag medel!

JEAN

tvekande.

Tillräckligt?

FRÖKEN

Tillräckligt att börja med! Följ mig, för jag kan inte resa ensam i dag. Tänk, midsommardagen, på ett kvalmigt tåg inpackad bland massor av folk som ska gapa på en; stå stilla på stationerna när man ville flyga - nej, jag kan inte, jag kan inte! Och så komma minnena; barndomens minnen av midsommardagar med den lövade kyrkan - björklöv och syrener; middagen med det dukade bordet, släktingarna, vännerna; eftermiddagen i parken, dans, musik, blommor och lekar! Åh man flyr, flyr, men minnena följa på packvagnen, och ångern och samvetskvalen!

JEAN

Jag ska följa er! Men nu genast innan det blir för sent! Nu på ögonblicket!

FRÖKEN

Så! kläd på er då! -Tar fågelburen.

JEAN

Men intet bagage! Då äro vi röjda!

FRÖKEN

Nej, ingenting! Bara det man kan ha i kupén!

JEAN

har tagit sin hatt.

Vad har ni där för slag? Vad är det!

FRÖKEN

Det är bara min grönsiska! Den vill jag inte lämna!

JEAN

Se så där ja! Ska vi nu ha fågelbur med! Ni är ju rasande! Släpp buren!

FRÖKEN

Mitt enda jag tar med från hemmet; den enda levande varelse som håller av mig sedan Diana blev mig otrogen! Var inte grym! Låt mig få ta den med!

JEAN

Släpp buren säger jag, - och tala inte så högt - Kristin hör oss!

FRÖKEN

Nej jag lämnar den inte i främmande händer! Döda den då hellre!

JEAN

Ta hit kräket då, så ska jag nacka den!

FRÖKEN

Ja, men inte göra den illa! Inte - - - nej, jag kan inte!

JEAN

Tag hit; jag kan jag!

FRÖKEN

tar ut fågeln ur buren och kysser den.

Åh, min lilla *Serine*, ska du dö ifrån din matmor nu?

JEAN

Var så god och gör inga scener; det gäller ju ert liv, er välfärd! Så, fort!

Rycker fågeln av henne; bär till huggkubben och tar köksyxan.

FRÖKEN

vänder sig bort.

JEAN

Ni skulle ha lärt er slakta kycklingar i stället för att skjuta med revolver - -hugger till- så skulle ni inte dånat för en blodsdroppe!

FRÖKEN

skriker.

Döda mig också! Döda mig! Ni som kan slakta ett oskyldigt djur utan att darra på handen. O, jag hatar och avskyr er; det är blod emellan oss! Jag förbannar den stund jag såg er, jag förbannar den stund jag föddes i min moders liv!

JEAN

Ja vad hjälper det att ni bannar! Gå!

FRÖKEN

närmar sig huggkubben liksom dragen dit mot sin vilja.

Nej, jag vill inte gå ännu; jag kan inte - - - jag måste se - - - tyst! det kör en vagn därute - -Lyss utåt allt under det hon håller ögonen fästade på kubben och yxan.- Tror ni inte att jag kan se blod! Tror ni att jag är så svag - - - åh - jag skulle vilja se ditt blod, din hjärna på en träkubbe - jag skulle vilja se hela ditt kön simma i en sjö som den där - - - jag tror jag skulle kunna dricka ur din huvudskål, jag skulle vilja bada mina fötter i din bröstorg och jag skulle kunna äta ditt hjärta helstekt! - Du tror att jag är svag; du tror att jag älskar dig, därför att min livsfrukt åtrådde ditt frö; du tror att jag

vill bära din avföda under mitt hjärta och nära den med mitt blod - föda ditt barn och ta ditt namn - hör du, vad heter du? - jag har aldrig hört ditt tillnamn - du har väl inget kan jag tro. Jag skulle bli fru »grindstugan» - eller madam Bobacken - du hund som bär mitt halsband, du dräng som bär mitt bomärke i dina knappar - jag dela med min köksa, rivalisera med min piga - åh! åh! åh! - Du tror att jag är feg och vill fly! Nej, nu stannar jag - och så må åskan gå! Min far kommer hem - finner sin chiffonjé uppbruten - sina pengar borta - så ringer han - på den där klockan - två tag efter betjänten - och så skickar han efter länsman - och så talar jag om allt! Allt! Åh det skall bli skönt att få ett slut - bara det ville bli slut - och så får han slag och dör! - så bli vi slut allihop - och så blir det lugn - ro - evig vila - och så krossas vapnet mot likkistan - greveläkten är slocknad och betjäntätten fortsätter på ett barnhus - vinner lagrarne i en rännsten och slutar i ett fängelse!

JEAN

Nu är det kungablodet som talar! Bra, fröken Julie! Stoppa nu mjölnarn i säcken bara!

KRISTIN

in kyrkklädd med psalmbok i handen.

FRÖKEN

skyndar emot henne och faller i hennes armar liksom för att söka skydd.

Hjälp mig Kristin! Hjälp mig mot denne man!

KRISTIN

orörlig och kall.

Vad är det nu för spektakel på helgdagsmorgon! -Ser på huggknubben.- Och så ni svinat till här! - Vad vill det här betyda? Och så ni skriker och väsnas!

FRÖKEN

Kristin! Du är en kvinna och du är min vän! Akta dig för denna usling!

JEAN

snopen.

Medan damerna resonera så går jag in och rakar mig! -Glider ut till höger.

FRÖKEN

Du skall förstå mig; och du skall höra på mig!

KRISTIN

Nej jag förstår mig verkligen inte på såna här slinkerier! Vart ska hon ta vägen så här resklädd - och han står med hatten på - va? - va? -

FRÖKEN

Hör mig Kristin; hör på mig, så skall jag tala om allt - - -

KRISTIN

Jag vill inte veta någonting - - -

FRÖKEN

Du måste höra mig - - -

KRISTIN

Vad är det om? Är det om dumheterna med Jean! Ja si det bryr jag mig inte alls om! för det lägger jag mig inte i. Men tänker hon narra honom att schappa så ska vi sätta p för det!

FRÖKEN

ytterligt nervös.

Försök nu att vara lugn Kristin och hör på mig! Jag kan inte stanna här och Jean kan inte stanna här - vi måste således resa ...

KRISTIN

Hm, hm!

FRÖKEN

ljusnar.

Men ser du, nu fick jag en idé - om vi skulle resa alla tre - utomlands - till Schweiz och sätta opp ett hotell tillsammans - jag har pengar ser du - och Jean och jag skulle stå för det hela - och du, hade jag tänkt, skulle ta köket - blir det inte bra! - Säg ja nu! Och kom med oss, så är allting arrangerat! - Säg ja! då! -Omfamnar Kristin och klappar henne.

KRISTIN

kall och eftertänksam.

Hm, hm!

FRÖKEN

presto-tempo.

Du har aldrig varit ute och rest, Kristin - du ska ut och se dig om i världen - du kan aldrig tro så roligt det är att resa på tåg - nya människor oupphörligt - nya länder - och så kommer vi till Hamburg och ser på Zoologiska trögårn i förbifarten - det tycker du om - och så gå vi i teatern och hör på operan - och när vi kommer till München så ha vi museerna - du - och där är Rubens och Rafael de där stora målarne som du vet - du har ju hört talas om München där kung Ludvig bodde - kungen, vet jag - som blev vansinnig - och så ska vi se hans slott - han har slott ännu som äro inredda alldeles som i sagorna - och därifrån är inte långt till Schweiz - med alperna du - tänk alperna med snö på mitt i sommarn - och där växer det apelsiner och lagrar som är gröna hela året om - - -

Jean syns i högra kulissen strykande sin rakkniv på en rem, som han håller med tänderna och

vänstra handen; lyss förnöjd på samtalet och nickar bifall då och då.

FRÖKEN

prestissimo-tempo.

- och där tar vi ett hotell - och jag sitter vid kassan medan Jean står och tar emot de resande - går ut och handlar - skriver brev - det blir ett liv må du tro - så blåser tågen, så kommer omnibussen, så ringer det i våningen, så ringer det i restaurangen - och så skriver jag ut räkningarna - och jag kan salta dem jag - du kan aldrig tro så blyga de resande är när de ska betala räkningen! - Och du - du sitter som hovmästarinnan i köket. - Du ska naturligtvis inte stå vid spisen själv - och du får lov att gå fint och nätt klädd, när du ska visa dig för folk - och du med ditt utseende - ja jag smickrar dig inte - du kan nog knipa dig en man en vacker dag! en rik engelsman, ser du - det folket är så lätt att -saktar av- fånga - - - och så blir vi rika - och bygger oss en villa vid Comosjön - det regnar visserligen lite ibland där - men -domnar av- - solen skall väl skina också någongång - - - fastän det ser mörkt ut - - - och - så - annars kan vi ju resa hem igen - och komma tillbaka -paus- - - - hit - eller någon annan stans - - -

KRISTIN

Hör nu! Tror fröken själv på det där?

FRÖKEN

tillintetgjord.

Om jag tror på det själv?

KRISTIN

Ja!

FRÖKEN

trött.

Jag vet inte; jag tror inte på någonting mer. -Faller ner på bänken; lägger huvudet mellan armarna på bordet.- Ingenting! Ingenting alls!

KRISTIN

vänder sig åt höger där Jean står.

Jaså, han tänkte rymma!

JEAN

snopen, lägger ifrån sig rakkniven på bordet.

Rymma? Det är nu för mycket sagt! Du hörde ju frökens projekt och fastän hon är trött nu efter nattvaket, kan det projektet mycket väl utföras!

KRISTIN

Hör nu han! Var det meningen att jag skulle bli köksa hos den där ...

JEAN

skarpt.

Var så god och begagna ett städat språk när du talar vid din matmor! Förstår du det!

KRISTIN

Matmor!

JEAN

Ja!

KRISTIN

Nej hör! Hör på den!

JEAN

Ja hör på du, det kan du behöva, och prata lite mindre! Fröken Julie är din husbonde och för samma sak som du missaktar henne nu, borde du missakta dig själv!

KRISTIN

Jag har alltid haft så mycket aktning för mig själv - - -

JEAN

- Att du kunnat missakta andra! -

KRISTIN

- Så att jag aldrig sänkt mig under mitt stånd. Kom och säg att grevens kokerska haft något med ryktarn eller svindrängen! Kom och säg det!

JEAN

Ja du har fått att göra med en fin karl, det är tur för dig!

KRISTIN

Jo, det är en fin karl som säljer grevens havra från stallet - - -

JEAN

Det ska du tala om, som tar procent på kryddbovarorna och låter muta dig av slaktarn!

KRISTIN

Vad för slag?

JEAN

Och du kan inte ha respekt för ditt herrskap längre! Du, du, du!

KRISTIN

Kommer han med nu till körkan? Han kan behöva en god predikan på sin bragd!

JEAN

Nej, jag går inte i körkan i dag; du får gå ensam och skrifa dina bedrifter!

KRISTIN

Ja, det skall jag göra, och jag skall komma hem med förlåtelse så det räcker åt honom med! Frälsarn har lidit och dött på korset för alla våra synder, och om vi nalkas honom med tro och botfärdigt sinne så tar han all vår skuld på sig.

FRÖKEN

Tror du det Kristin?

KRISTIN

Det är min levande tro så sant jag står här, och det är min barnatro, som jag bevarat från ungdomen, fröken Julie. Och där synden överflödar, där överflödar nåden!

FRÖKEN

Ack om jag hade din tro! Ack, om ...

KRISTIN

Ja men si den kan man inte få, utan Guds särskilta nåd, och det är inte allom givet att få den - - -

FRÖKEN

Vilka får den då?

KRISTIN

Det är nådaverkets stora hemlighet det, ser fröken, och Gud har intet anseende till personen, utan där skola de yttersta vara de främste

FRÖKEN

Ja, men då har han ju anseende till de yttersta?

KRISTIN

fortsätter.

och det är lättare för en kamel att gå igenom ett nålsöga än för en rik att komma in i Guds rike! Si så är det fröken Julie!

Nu går jag emellertid - ensam, och i förbigående ska jag säga åt stalldrängen att han inte lämnar ut några hästar i fall någon skulle vilja resa innan greven kommer hem! - Adjö!

Går.

JEAN

En sådan djävel! - Och allt detta för en grönsiskas skull! -

FRÖKEN

slö.

Låt grönsiskan vara! - Ser ni någon utväg ur detta, något slut på detta?

JEAN

funderar.

Nej!

FRÖKEN

Vad skulle ni göra i mitt ställe?

JEAN

I ert? Vänta nu! - Som välboren, som kvinna, som - sjunken. Jag vet inte - jo! nu vet jag!

FRÖKEN

tar rakkniven och gör en gest.

Så här?

JEAN

Ja! - Men *jag* skulle icke göra det - märk det! för det är skillnad på oss!

FRÖKEN

Därför att ni är man och jag är kvinna? Vad är det då för skillnad?

JEAN

Samma skillnad - som - mellan man och kvinna!

FRÖKEN

med kniven i hand.

Jag vill det! Men jag kan det inte! - Min far kunde det inte heller, den gången då han skulle ha gjort det!

JEAN

Nej, han skulle icke ha gjort det! Han måste hämnas först!

FRÖKEN

Och nu hämnas min mor igen, genom mig!

JEAN

Har ni inte älskat er far, fröken Julie?

FRÖKEN

Jo, gränslöst, men jag har visst hatat honom också! Jag måste ha gjort det, utan att jag märkt det! Men det är han som uppfostrat mig till förakt för mitt eget kön, till halvkvinna och halvman! Vems är skulden till vad som skett? Min fars, min mors, mitt eget! Mitt eget? Jag har ju intet eget? Jag har inte en tanke som jag inte fått av min far, inte en passion som jag inte fått av min mor, och det sista - det där om att alla människor äro lika - det fick jag av honom, min trolovade - som jag därför kallar usling! Hur kan det vara mitt eget fel? Skjuta skulden på Jesus, som Kristin gjorde - nej, det är jag för stolt till och för klok - tack vare min fars lärdomar - och att en rik inte kan komma in i himmeln, det är lögn, och Kristin som har pengar på Sparbanken kommer åtminstone inte dit! Vems är felet? - Vad rör det oss vems felet är; det är ändå jag som får bära skulden! bära följderna!

JEAN

Ja, men - - -

Det ringer två skarpa slag i klockan; Fröken störtar upp; Jean byter om rock.

JEAN

Greven är hemma! - Tänk om Kristin - - -

Går till talröret; knackar och lyss.

FRÖKEN

Nu har han varit i chiffonjén?

JEAN

Det är Jean! herr greve! -Lyss. (Obs.: åskådaren hör icke vad greven talar.)- Ja, herr greven! -Lyss.- Ja, herr greven! Straxt! -Lyss.- - Genast, herr greven! -Lyss.- - Jaha! Om en halv timme!

FRÖKEN

ytterligt ängslig.

Vad sa han? Herre Jesus, vad sa han?

JEAN

Han begärde sina stövlar och sitt kaffe om en halvtimme!

FRÖKEN

Alltså om en halv timme! - Åh, jag är så trött; jag förmår ingenting, förmår inte ångra mig, inte fly,

inte stanna, inte leva - inte dö! Hjälp mig nu! Befall mig, och jag ska lyda som en hund! Gör mig den sista tjänsten, rädda min ära, rädda hans namn! Ni vet vad jag *skulle* vilja, men inte vill, vill det, ni, och befall mig utföra det!

JEAN

Jag vet inte - men nu kan jag inte heller - jag förstår inte - det är alldeles som om den här rocken gjorde att - jag inte kan befalla över er - och nu, sen greven talte till mig - så - jag kan inte redogöra för det riktigt - men - ah det är den djävla drängen som sitter i ryggen på mig! - jag tror att om greven kom ner nu - och befallde mig skära halsen av mig, så skulle jag göra det på stället.

FRÖKEN

Låtsas då att ni är han, och jag är ni! - ni kunde ju spela nyss så bra, när ni låg på knä - då var ni adelsmannen - eller - har ni aldrig varit på teatern och sett magnetisören -

Jakande gest av Jean.

han säger åt subjektet: tag kvasten; han tar den; han säger: sopa, och den sopar - - -

JEAN

Då måste ju den andra sova!

FRÖKEN

extatisk.

Jag sover redan - hela rummet står som en rök för mig och ni ser ut som en järnkamin som liknar en svartklädd man i hög hatt - och era ögon lysa som kolen när elden går ut - och ert ansikte är en vit fläck som falaskan -

Solskenet har nu fallit in på golvet och lyser på Jean.

- det är så varmt och gott -

Hon gnuggar händerna som om hon värmdem framför en eld.

- och så ljust - och så lugnt!

JEAN

tar rakkniven och sätter i hennes hand.

Där är kvasten! Gå nu medan det är ljust - ut på logen - och ... -viskar i hennes öra.

FRÖKEN

vaken.

Tack! Nu går jag till vila! Men säg nu bara - att de främsta också kunna få nådens gåva. Säg det, om ni också inte tror det!

JEAN

De främsta? Nej, det kan jag inte! - Men vänta - fröken Julie - nu vet jag! - Ni är ju icke längre bland de främsta - då ni är bland de - yttersta!

FRÖKEN

Det är sant. - Jag är bland de allra yttersta; jag är den yttersta! Åh! - Men nu kan jag icke gå - Säg en gång till att jag skall gå!

JEAN

Nej, nu kan inte jag heller! Jag kan inte!

FRÖKEN

Och de främsta skola vara de yttersta!

JEAN

Tänk inte, tänk inte! Ni tar ju all min kraft från mig också, så att jag blir feg - vad, jag tyckte klockan rörde sig! - Nej! Ska vi sätta papper i den! - - Att vara så rädd för en ringklocka! - Ja men det är inte bara en klocka - det sitter någon bakom den - en hand sätter den i rörelse - och något annat sätter handen i rörelse - men håll för örona bara - håll för örona! Ja så ringer han ändå värre! - ringer bara ända tills man svarar - och då är det för sent! och så kommer länsman - och så ...

Två starka ringningar i klockan.

JEAN

far tillsammans; därpå rätar han upp sig.

Det är rysligt! Men det finns intet annat slut! - Gå!

FRÖKEN

går bestämt ut genom dörren.

Ridå.

FORDRINGSÄGARE

TRAGI-KOMEDI

PERSONER:

Tekla.

Adolf, hennes man, målare.

Gustaf, hennes fränskilda man, lektor. (Reser under antaget namn.)

SCENERI:

En Salong på en Badort.

Dörr till veranda i fonden, med vy över landskap.

Bord något åt höger med tidningar; stol till vänster, schäslong till höger om bordet.

Dörr till ett rum på höger sida.

ADOLF och GUSTAF vid bordet till höger.

ADOLF

knådar en vaxfigur på en miniatyr-kavalett; har två kryckkäppar stående bredvid sig.

- Och allt detta har jag dig att tacka för! -

GUSTAF

röker cigarr.

Åh prat!

ADOLF

Alldeles bestämt! - Under de första dagarna min hustru var bortrest låg jag på en soffa maktlös och bara längtade! Det var som om hon gått bort med mina kryckor, så att jag icke kunde flytta mig ur stället. Sedan jag sovit några dagar, kvicknade jag till och började samla mig; mitt huvud som arbetat i feber tog till att lugna av, gamla tankar, som jag förr haft, slogo upp, arbetslusten och driften att skapa kommo igen - ögat återfick förmågan att se rätt och djärvt - och så kom du!

GUSTAF

Du var usel när jag mötte dig, det medges, och du gick mellan kryckor då, men det är därför icke sagt att min närvaro har varit orsaken till ditt vederfående. Du behövde vila, och du hade behov av manligt umgänge!

ADOLF

Ja, det är nog sant, som allt vad du säger; och jag hade manliga vänner förr, men sedan jag gifte mig, ansåg jag dem överflödiga, och jag var nöjd med den enda som jag hade valt. Så kom jag i nya kretsar; fick många bekanta, men min hustru blev svartsjuk på dem - hon ville ha mig för sig själv, men vad värre var, hon ville även ha mina vänner för sig själv - och så blev jag ensam med min svartsjuka.

GUSTAF

Du har anlag för den sjukan du!

ADOLF

Jag fruktade att förlora henne - och sökte förekomma det, var det underligt? Men jag fruktade aldrig hon skulle bli mig otrogen -

GUSTAF

Nej, det fruktar aldrig en äkta man!

ADOLF

Nej, är det icke märkvärdigt! – Det jag fruktade var egentligen att vännerna skulle få inflytande hos henne och därigenom indirekt makt över mig – och det kunde jag inte tåla.

GUSTAF

Ni hade olika meningar således, din hustru och du!

ADOLF

Efter du redan hört så mycket, så ska du få höra allt. – Min hustru har en självständig natur – vad ler du åt?

GUSTAF

Gå på du! – Hon hade en självständig natur –

ADOLF

– Som icke ville ta emot något från mig –

GUSTAF

– Men från alla andra!

ADOLF

efter en paus.

Ja! – Och det tycktes som om hon särskilt skulle hata mina meningar, därför att de kommo från mig och icke därför att de voro orimliga. För ofta kunde det hända att hon kom fram med mina idéer från äldre dato och forcerade som sina; ja det kunde hända att en av mina vänner ingav henne mina idéer, direkt hämtade från mig, och då smakade det. Allt smakade utom det som kom från mig.

GUSTAF

Det vill säga: du är inte riktigt lycklig!

ADOLF

Jo, jag är lycklig! Jag har fått den jag velat, och jag har aldrig önskat någon annan.

GUSTAF

Och aldrig önskat vara fri?

ADOLF

Nej, det kan jag inte säga – jo, ibland har jag föreställt mig att en vila skulle inträda om jag vore fri – men bara hon lämnat mig, har jag längtat efter henne, längtat efter henne som efter mina armar och ben! Det är underligt, men det ser ut för mig ibland som om hon icke vore något själv utan en del av mig; en inälva som bar bort min vilja, min lust att leva; som om jag deponerat hos henne själva livsknuten anatomien talar om!

GUSTAF

Det kanske är så, när allting kommer omkring!

ADOLF

Vad skulle det vara för slag? Hon är ju ett självständigt väsen, med en massa egna tankar; och när jag träffade henne, var jag ingenting, ett artist-barn, som hon uppfostrade!

GUSTAF

Men sedan utvecklade du hennes tankar och uppfostrade henne, inte sant?

ADOLF

Nej! Hon stannade i växten och jag drev på!

GUSTAF

Ja, det är ju eget, att hennes författeri gick tillbaka efter första boken, eller åtminstone icke blev till mer! - Men den gången hade hon ett tacksamt ämne - hon lär ju ha ritat av mannen - du har aldrig känt honom? - Det lär ju ha varit en idiot!

ADOLF

Jag kände honom aldrig, för han var bortrest i sex månader, men han lär ha varit en jubel-idiot, att döma av hennes skildring!

Paus.

Och att hennes skildring var sannfärdig, därom kan du vara övertygad!

GUSTAF

Det är jag också! - Men varför tog hon honom?

ADOLF

Därför att hon inte kände honom; och man lär ju aldrig känna varann förrän efteråt!

GUSTAF

Därför skulle man inte gifta sig förrän - efteråt! - Nå det var en tyrann förstås!

ADOLF

Förstås?

GUSTAF

Det är ju alla äkta män, -försöker sig fram- och du icke minst!

ADOLF

Jag! Som låter min hustru gå och komma när hon behagar ...

GUSTAF

Ja, det är väl det minsta! Kanske du skulle ha henne inlåst! Men tycker du om att hon är borta om nätterna?

ADOLF

Nej, det gör jag visst inte!

GUSTAF

Ser du! - -Turnerar.- Uppriktigt sagt, så blir du bara löjlig på det!

ADOLF

Löjlig? Kan man bli löjlig för att man visar sin hustru förtroende?

GUSTAF

Visst kan man bli det; och du är det redan! Grundligt!

ADOLF

konvulsiviskt.

Jag! Det var det sista jag ville bli, och här ska bli andra ordningar.

GUSTAF

Inte så häftigt! Du får ditt anfall igen!

ADOLF

Men varför blir inte hon löjlig om jag är ute om nätterna?

GUSTAF

Varför? Det rör dig inte, men det är så, och medan du funderar varför, så är olyckan skedd!

ADOLF

Vilken olycka?

GUSTAF

Emellertid, mannen var en tyrann, och hon hade tagit honom för att bli fri; för det blir en flicka endast genom att skaffa sig ett förklä', den så kallade mannen.

ADOLF

Naturligtvis!

GUSTAF

Och nu är du förklä't.

ADOLF

Jag?

GUSTAF

Efter som du är hennes man!

ADOLF

frånvarande.

GUSTAF

Har jag inte rätt?

ADOLF

orolig.

Jag vet inte! - Man lever tillsammans med en kvinna i årtal, och man tänker aldrig över henne, eller över förhållandet, senare ... börjar man reflektera - och så är det i gång! - Gustaf, du är min vän! Du är den enda manliga vän jag haft! Du har givit mig levnadsmod igen på dessa åtta dagar; det är som om din magnetism överstrålat på mig; du har varit mig en urmakare som lagat verket i mitt huvud och dragit upp fjädern. Hör du inte själv hur jag tänker klarare, talar redigare, och jag tycker åtminstone att min röst har fått igen sin klang!

GUSTAF

Ja det tycker jag också, hur kan det komma sig till?

ADOLF

Jag vet inte om det blir en vana att tala lågt med fruntimmer, åtminstone har Tekla alltid förebrått mig att jag skrek!

GUSTAF

Och så stämde du ner ton och kröp under toffeln!

ADOLF

Kalla det inte så! -Eftertänker.- Det är visst värre än så! Men låt oss inte tala om det nu! - Var var jag? - Jo, du kom hit, och du öppnade mina ögon för min konsts hemligheter. Jag hade visserligen länge känt ett avtagande intresse för måleriet, emedan det icke erbjöd mig lämplig materiel att uttrycka vad jag ville ha fram, men när du gav mig motivet till fenomenet och du förklarade varför måleriet icke kunde vara tidens form för konstnärlig drift, då gick det opp ett ljus för mig och jag insåg att hädanefter var det mig omöjligt producera mera i färg.

GUSTAF

Är du nu alldeles viss på att du icke kan måla mer; att du icke får något återfall?

ADOLF

Fullständigt! - ty jag har provat det! Om aftonen efter vårt samtal när jag lade mig, gick jag igenom ditt resonemang punkt för punkt, och jag kände att det var rätt. Men när jag vaknade efter en genomsoven natt och mitt huvud klarnade, slog det mig som en blixtnatt att du kunnat misstaga dig; och jag sprang upp, tog penslar och färg för att måla, men se nu var det slut! Jag fick ingen illusion mer; det var bara färgkladd, och jag häpnade över att jag kunnat tro själv och inbilla andra tro att denna målade duk var annat än målade duk. Floret hade fallit från mina ögon, och det var mig lika omöjligt att måla igen som att bli barn på nytt!

GUSTAF

Och så insåg du att tidens reala strävan, dess fordran på verklighet, påtaglighet, endast kunde finna sin form i skulpturen som ger kropp, utsträckning i de tre dimensionerna ...

ADOLF

svävande.

De tre dimensionerna ... ja, med ett ord kropp!

GUSTAF

Och så blev du skulptör; det vill säga, du var det, men du hade gått vilse och det behövdes bara en vägvisare för att få dig på rätta vägen. - Säg mig: erfar du nu den stora lusten då du arbetar?

ADOLF

Nu lever jag!

GUSTAF

Får jag se vad du gör?

ADOLF

En kvinnofigur!

GUSTAF

Utan modell? Och så levande!

ADOLF

slött.

Ja, men den liknar någon! - Det är märkvärdigt att denna kvinna finns i min kropp, liksom jag i hennes!

GUSTAF

Det senare är inte märkvärdigt - vet du vad transfusion är?

ADOLF

Blodtransfusion? Ja!

GUSTAF

Och du tycks ha åderlåtitt dig för mycket; men när jag ser denna bild förstår jag ett och annat som jag bara anat förut. Du har älskat henne ofantligt!

ADOLF

Ja, så, att jag icke skulle kunna säga om hon är jag eller jag hon; när hon ler så ler jag; när hon gråter, gråter jag; och när hon – kan du tänka dig det – födde vårt barn – kände jag värkarna i mig!

GUSTAF

Vet du vad, min kära vän! Det gör mig ont att säga det, men du visar redan de första symptomen till fallandesot!

ADOLF

skakad.

Jag! Hur kan du säga det?

GUSTAF

Därför att jag sett symptomen på en yngre bror jag hade och som hängivit sig åt excesser in venere!

ADOLF

Hur, hur yttrade sig – det?

GUSTAF

livligt målande.

ADOLF

åhör ytterst uppmärksamt, och imiterar ofrivilligt Gustafs åtbörder.

GUSTAF

Det var förfärligt att åse, och om du känner dig svag, vill jag inte plåga dig med en beskrivning.

ADOLF

med ångest.

Gå på du bara, gå på!

GUSTAF

Jo! Gossen hade råkat att gifta sig med en liten oskyldig flicka med lockar och duvoögon, ett barnansikte och en ängels rena själ. Men icke desto mindre lyckades hon tillvälla sig de manliga prerogativen – – –

ADOLF

Vad är det?

GUSTAF

Initiativet, naturligtvis, och med den påföljd att ängeln var nära att föra honom till himlen. Men först skulle han på korset och känna spikarna i köttet.

Det var rysligt!

ADOLF

andlös.

Nå hur var det då?

GUSTAF

långsamt.

Vi kunde sitta och tala, han och jag - och när jag talat en stund blev han vit i ansiktet som kalk; armar och ben stelnade och tummarna vred sig inåt handen, så här! -Gest; imiteras av Adolf.- Därpå blev han blodsprängd i ögonen och började tugga, så här! -Tuggar och imiteras av Adolf.- Saliven rosslade i hans strupe, bröstkorgen skruvades ihop som i en hyvelbänk; pupillerna flämtade som en gaslåga, fradgan vispades av tungan och han sjönk - sakta - ner - bakåt - i stolen, som om han drunknade! Därpå - - -

ADOLF

viskande.

Sluta nu!

GUSTAF

Därpå - - - Är du sjuk?

ADOLF

Ja!

GUSTAF

upp efter ett glas vatten.

Så, drick nu, ska vi tala om något annat!

ADOLF

matt.

Tack! Men fortsätt! -

GUSTAF

Ja! När han vaknade, så mindes han ingenting av vad som hänt; han hade helt enkelt varit

medvetlös! Har du varit det?

ADOLF

Ja jag har haft svindelanfall ibland, men läkaren säger att det är anemi!

GUSTAF

Ja, det är början det, ser du! Men du må tro mig, det blir fallandesot, om du icke tar vara på dig!

ADOLF

Vad ska jag då göra?

GUSTAF

Du ska iakttaga absolut återhållsamhet, till att börja med!

ADOLF

Hur länge ska det vara?

GUSTAF

Ett halvt år aldrig minst.

ADOLF

Det kan jag inte! Det skulle störa vårt samliv!

GUSTAF

Farväl med dig, då!

ADOLF

lägger duken över vaxbilden.

Jag kan det inte!

GUSTAF

Kan du inte rädda ditt liv! - Men säg mig, efter som du har givit mig så mycket förtroende, finns det inte något annat sår, något hemligt som plågar dig, ty det är sällsynt att bara finna ett motiv till disharmoni, då livet är så brokigt och rikt på anledningar till missförhållanden. Har du intet lik i lasten som du gömmer för dig själv! - Du sa nyss till exempel, att ni hade ett barn, som ni satt bort. Varför har ni inte det hos er?

ADOLF

Det var min hustru som ville det!

GUSTAF

Motivet? - Säg ut du!

ADOLF

Därför - att när det blev tre år, började det likna honom, den förre mannen!

GUSTAF

Nåå! Har du sett den förre mannen?

ADOLF

Nej aldrig! - Jag har bara kastat en flyktig blick på ett dåligt porträtt, men jag kunde inte se någon likhet.

GUSTAF

Nå porträtt likna aldrig, och han kunde ha ändrat sin typ sedan! - Emellertid, det har väl icke väckt några misstankar hos dig?

ADOLF

Inte alls! Barnet föddes ett år efter vårt giftermål och mannen var ju ute och reste när jag råkade Tekla här - det var just här på badorten - i det här huset till och med, och därför kommer vi hit var sommar.

GUSTAF

Du kunde således inte ha några misstankar, och det behöver du inte ha heller, för en omgift änkas barn likna ofta den döde mannen! Det är förargligt, förstås, men därför brändes änkorna i Indien, som du vet! - Nå säg! Har du aldrig varit svartsjuk på honom, på hans minne! Skulle det inte äckla dig att möta honom på en promenad och han med ögonen på din Tekla skulle säga dig: Vi i stället för jag! - *Vi!*

ADOLF

Jag kan inte neka att den tanken har förföljt mig!

GUSTAF

Se där! - Och det kan du aldrig bli fri från! Det ges disharmonier i livet som aldrig kunna lösas! Därför skall du stoppa vax i öronen och arbeta! Arbeta, åldras, och lägga massor av nya intryck på däcksluckan så blir liket stilla.

ADOLF

Förlåt jag avbryter dig! - Men - det är märkvärdigt vad du liknar Tekla ibland när du talar! Du har ett sätt att klippa med högra ögat som om du sköt och dina blickar ha samma makt över mig, som hennes ibland.

GUSTAF

Nej verkligen!

ADOLF

Och nu sa du det där »nej verkligen» med alldeles samma indifferent tonfall som hon. Hon brukar också säga: »nej verkligen» mycket ofta!

GUSTAF

Vi kanske äro släkt på långt håll - efter som alla människor äro släkt! Det är eget i alla fall, och det ska bli intressant att göra din hustrus bekantskap för att se det där!

ADOLF

Men kan du tänka dig, att hon tar aldrig ett uttryck från mig, hon snarare undviker min ordlista, och aldrig har jag sett henne begagna en gest av mina. Eljes brukar folk få äktenskapstycke, man kallar!

GUSTAF

Ja! Men vet du vad? - Den kvinnan har aldrig älskat dig!

ADOLF

Vad för slag!

GUSTAF

Jaja, ursäkta! Men ser du, kvinnans kärlek består i att ta, ta emot, och den hon inte tar något av, den älskar hon inte! Hon har aldrig älskat dig!

ADOLF

Tror du inte hon kan älska mer än en gång?

GUSTAF

Nej, man låter bara lura sig en gång; sen har man ögonen oppe! Du har aldrig varit lurad; därför ska du akta dig för dem som har varit det! De ä farliga, de!

ADOLF

Dina ord gå som knivar i mig; och jag känner att det är någonting som skärs sönder; men jag kan inte hindra det; och det gör gott när det skär, för det är bölder som brista, och som aldrig kunde mogna! - Hon har aldrig älskat mig! - Varför tog hon mig då?

GUSTAF

Tala först om hur hon kom att ta dig, och om det var du som tog henne, eller hon dig!

ADOLF

Gud vet om jag kan svara på det! - Och hur det gick till! - Det gick inte på en dag!

GUSTAF

Ska jag försöka gissa hur det gick till!

ADOLF

Det kan du inte!

GUSTAF

Åh, med den kännedom du givit mig om dig och din hustru, kan jag konstruera ut det där förloppet! Hör på får du höra. -Opassionerat, nästan skämtsamt.- Mannen var ute i en studieresa och hon var ensam. Först kände hon ett behag att vara fri; så kom tomheten, för jag antar att hon var tämligen tom när hon levat ensam fjorton dagar. Så kommer han, och tomrummet fylles så småningom. Vid jämförelsen börjar den frånvarande att blekna, av det enkla skäl att han var på långt håll; - du vet, kvadraten på avståndet -. Men när de känna passionen vakna, bli de oroliga, för sig själva, sina samveten och för honom. De söka skydd och krypa bakom fikonlöven, leka bror och syster, och ju köttsligare känslorna bli, ju andligare dikta de förhållandet!

ADOLF

Bror och syster? Hur vet du det?

GUSTAF

Jag gissade det! Barn bruka leka pappa och mamma, men när de bli äldre leka de bror och syster - för att dölja det som ska döljas! - Och så avlägga de kyskhetslöftet - och så leka de kurragömma - tills de finna varann i en mörk vrå där de äro säkra att ingen ser dem! -Med spelad stränghet.- Men de känna på sig att *en* ser dem genom mörkret - de bli skrämnda - och i skrämselfen börjar den frånvarandes figur att spöka - antaga dimensioner - förvandlas, och han blir en mara som stör deras älskogssömn, en fordringsägare som knackar på dörrarne, och de se hans svarta hand mellan sina när de doppa i fatet, de höra hans obehagliga stämma i nattens tystnad som endast skulle störas av bultande pulsar. Han hindrar icke att de få varann, men han stör deras lycka. Och när de känna hans osynliga makt att störa deras lycka, när de slutligen fly - men fly förgäves från minnet som förföljer dem, från gälden de lämnat efter sig, och opinionen som skrämmer dem, och de icke ha kraft att bära skulden, så måste en syndabock hämtas ur marken och slaktas! De voro fritänkare, men de vågade icke gå fram och tala fritt inför honom och säga: vi älska varann! - Nå de voro fega, och därför skulle tyrannen mördas! Är det rätt?

ADOLF

Ja! Men du glömde att hon uppfostrade mig, gav mig nya tankar - - -

GUSTAF

Jag har inte glömt det! Men säg hur kom det sig att hon inte kunde uppfostra den andre också - till fritänkare?

ADOLF

Han var ju en idiot!

GUSTAF

Det är sant, han var idiot! Men det är ett mycket svävande begrepp, och i hennes roman skildras hans idioti såsom huvudsakligen bestående däri att han icke förstod henne. Förlåt, men är din hustru verkligen så djupsinnig? Jag har icke funnit något djup i hennes skrifter!

ADOLF

Inte jag heller! – Men jag måste erkänna, att jag också har lite svårt att förstå henne. Det är som om mekaniken i våra hjärnor icke kunde kugga i varann, som om det gick något sönder i mitt huvud när jag skall söka fatta henne!

GUSTAF

Du kanske är idiot du också?

ADOLF

Nej det *tror* jag inte! Och jag tycker nästan alltid att hon har orätt. – Vill du läsa det här brevet till exempel, som jag fick i dag – -Tar upp ett brev ur plånboken.

GUSTAF

läser flyktigt.

Hm! Den där stilen förefaller mig så bekant!

ADOLF

Manlig, nästan?

GUSTAF

Ja jag har åtminstone sett *en* man som haft en liknande! – Hon titulerar dig »bror». Spela ni komedi ännu för er själva! – Fikonlöven sitter kvar, fastän vissna! – Kallar du inte henne du?

ADOLF

Nej jag tycker respekten går bort då!

GUSTAF

Jaså, det är för att inge dig respekt, hon kallar sig syster!

ADOLF

Jag vill respektera henne högre än mig själv, vill att hon skall vara mitt bättre jag!

GUSTAF

Nej, men var ditt bättre jag själv; det kanske är obekvämare det än att låta någon annan vara det! Vill du stå under din hustru då?

ADOLF

Ja det vill jag! Jag njuter av att alltid vara lite sämre än hon! Så till exempel har jag lärt henne simma, och nu tycker jag det är roligt att hon skryter med att hon är skickligare, och djärvare! Först låtsades jag vara underlägsen och feg, för att ge henne mod, men hur det gick, så, en vacker dag var jag den underlägsne och den fegare. Det föreföll mig som om hon tagit mitt mod ifrån mig på allvar!

GUSTAF

Har du lärt henne något annat också?

ADOLF

Ja - men det är oss emellan - jag har lärt henne stava för det kunde hon inte. Men nu ska du få höra. När hon så tog an husets korrespondens, så upphörde jag att skriva; och kan du tänka dig - nu har jag av brist på övning, under årens lopp, glömt bort grammatikan här och där. Men tror du hon minns att det var jag som lärde henne från början. Nej, nu är jag idioten naturligtvis!

GUSTAF

Jaså, du är idioten redan!

ADOLF

På skämt naturligtvis!

GUSTAF

Det förstås! Men detta är ju kannibalism! Vet du vad det är! Jo, vildarna äter sina fiender för att få deras framstående egenskaper i sig! - Hon har ätit din själ, denna kvinna; ditt mod, ditt vetande -

ADOLF

Och min tro! Det var jag som uppmanade henne att skriva sin första bok - - -

GUSTAF

min

Såå?

ADOLF

- Det var jag som berömde upp henne, även när jag tyckte det var tarvligt - det var jag som förde henne ut i litterära kretsar, där hon fick suga honing ur praktväxterna; det var jag som genom personlig bemedling höll kritiken på avstånd från henne; det var jag som blåste på hennes tro; blåste så länge att jag tappade andan själv! Jag gav, jag gav, jag gav - tills jag icke hade något kvar själv! Vet du - nu ska jag säga allt - vet du, det förefaller mig nu - och själen är så underbar - när mina artistiska framgångar höllo på att fördunkla henne - och hennes namn - sökte jag intala henne mod genom att göra mig liten - och min konst underordnad hennes - Jag talade så länge om målarkonstens obetydliga roll i det hela, talade så länge och uppfann så många motiv, att jag en vacker dag, var övertygad själv om dess intighet; så att det bara var ett korthus du behövde blåsa omkull!

GUSTAF

Förlåt om jag erinrar dig att du i början av vårt samtal påstod att hon aldrig tar något från dig.

ADOLF

Numera ja! För att det finns inte mer att ta.

GUSTAF

Ormen är mätt och nu spyr han!

ADOLF

Kanske hon har tagit mer från mig som jag ej visste!

GUSTAF

Jo det kan du lita på. Hon tog utan att du såg det - och det kallas att stjäla.

ADOLF

Kanske hon aldrig har uppfostrat mig?

GUSTAF

Utan du henne! Ganska visst. Men det var hennes konst att få dig tycka motsatsen! Får jag fråga hur bar hon sig åt att uppfostra dig?

ADOLF

Jo! För det första ... hm!

GUSTAF

Nåå?

ADOLF

Jo - jag ...

GUSTAF

Nej hon var det ju!

ADOLF

Ja det kan jag inte säga nu!

GUSTAF

Ser du!

ADOLF

Emellertid - - - Hon hade ätit min tro också och så gick jag ner; tills du kom och gav mig en ny tro.

GUSTAF

ler.

På skulpturen!

ADOLF

tvehågsen.

Ja!

GUSTAF

Och du tror på den? På denna abstrakta, förlegade konst från folkens barndom, du tror att du kan verka med ren form, - med de tre dimensionerna, va? - på nutidens reala sinnen - att du kan ge illusion utan färg, utan färg, hör du! Tror du det?

ADOLF

krossad.

Nej!

GUSTAF

Ja, inte jag heller!

ADOLF

Varför sa du det då?

GUSTAF

Det var synd om dig!

ADOLF

Ja det är synd om mig! För nu är jag bankrutt! Slut! - Och det värsta: jag har inte henne kvar!

GUSTAF

Vad skulle du med henne!

ADOLF

Jo, hon skulle vara det som den där Gud var innan jag blev ateist; föremålet för vörtnadssinnets verksamhet - - -

GUSTAF

Lägg igen vörtnadssinnet och låt det växa annat ovanpå! Lite sunt förakt, till exempel!

ADOLF

Jag kan inte leva utan att akta - - -

GUSTAF

Slav!

ADOLF

- Och en kvinna att akta! att dyrka!

GUSTAF

Fy fan, ta då hellre tillbaks Gud! - efter du nödvändigt ska ha något att korsa dig framför! En sån ateist som har kvinnovidskepelsen kvar! En sån fritänkare, som inte kan tänka fritt om fruntimmerna! Vet du vad det ofattliga, det sfinxartade, det djupa hos din hustru är för slag! Det är bara dumhet! - Se här! Hon kan ju inte skilja på dt och t! Och ser du det är fel i mekaniken! Boetten är ankargångsurets, men verket är cylinder.

Kjolarna, bara; alltihop! Sätt byxor på henne och rita mustascher med ett sotkol under näsan; ställ dig sen på nykter kaluv och hör på henne, så ska du få höra hur det låter annorlunda.

En fonograf, bara, som ger igen dina - och andras - ord, liten smula förtunnade!

Har du sett en naken kvinna? - Ja naturligtvis! En yngling med spenar på bröstet, en ofullgången man, ett barn som ränt opp och stannat i växten, en kroniskt anemisk som har regelbunden blodstörtning tretton gånger vart år! Vad ska det kunna bli av den?

ADOLF

Låt allt detta vara så som du säger, men hur kan jag då tycka att vi nu äro lika!

GUSTAF

Hallucination, kjolarnes fascineringsförmåga! Eller - också därför att ni blivit lika. Nivelleringen är gjord; hennes kapillaritetskraft har sugit upp vattenståndet i nivå! - Säg en sak - -tar upp klockan - nu ha vi talat i sex timmar och din hustru bör vara här snart! Ska vi sluta nu, så att du får vila dig?

ADOLF

Nej, gå inte ifrån mig! Jag törs inte vara ensam! -

GUSTAF

Åh, en liten stund bara, så kommer ju frun!

ADOLF

Ja, hon kommer! - Så underligt! Jag längtar efter henne, men jag är rädd för henne! Hon smeker mig, hon är öm, men det ligger något kvävande i hennes kyssar, något sugande dövande. Och det är som om jag vore barnet på cirkus, som clownen nyper bakom kulissen för att det ska se rödblommigt ut inför publiken!

GUSTAF

Min vän, det gör mig ont om dig! Utan att vara läkare kan jag säga dig ändå, att du är en döende! Det behöver man bara se dina sista tavlor för att kunna få klart!

ADOLF

Säger du det? Hur så då?

GUSTAF

Din färg är ju vattenblå, bleksiktig, tunn så att duken lyser likgul igenom; det är som om jag såg dina

infallna kittfärgade kinder titta igenom - - -

ADOLF

Sluta, sluta!

GUSTAF

Ja det är inte bara min enskilda mening. Har du inte läst dagens tidning?

ADOLF

far samman.

Nej!

GUSTAF

Den ligger här på bordet!

ADOLF

griper efter tidningen utan att våga ta den.

Står det här?

GUSTAF

Läs! Eller ska jag läsa?

ADOLF

Nej!

GUSTAF

Jag ska gå om du vill!

ADOLF

Nej! nej! nej! - Jag vet inte - jag tycker att jag börjar hata dig! och ändå kan jag inte låta dig gå! - Du halar opp mig ur vaken där jag ligger, men när jag väl kommer opp slår du mig på huvet och doppar ner mig igen! Så länge jag ägde mina hemligheter för mig själv, hade jag ännu inälvor, men nu är jag tom. Det finns en tavla av en italiensk mästare som föreställer en tortyr; det är ett helgon som man vindar tarmarna ur på ett gångspel; martyren ligger och ser hur han blir allt tunnare och tunnare och hur rullen på spelet blir allt tjockare! - Nu tycker jag du har vuxit sedan du grävde ur mig, och när du går, går du bort med mitt innanmäte och lämnar ett skal kvar.

GUSTAF

Ah så du fantiserar! - Din hustru kommer ju för övrigt hem med ditt hjärta?

ADOLF

Nej inte numer, sedan du brände opp henne för mig! Du har lagt allting i aska bakom dig: min konst,

min kärlek, mitt hopp, min tro!

GUSTAF

Det var ju så bra gjort förut!

ADOLF

Ja men det hade kunnat räddas! Nu är det för sent, mordbrännare!

GUSTAF

Vi ha svedjat lite bara! Nu ska vi så i askan!

ADOLF

Jag hatar dig; jag förbannar dig!

GUSTAF

Goda tecken! Du har kraft ännu! Och nu ska jag dra opp dig igen! Hör på, du! Vill du höra på mig; och vill du lyda mig?

ADOLF

Gör med mig vad du vill! Jag lyder!

GUSTAF

reser sig.

Se på mig!

ADOLF

ser på Gustaf.

Nu ser du på mig igen med de där andra ögonen, som dra mig till dig!

GUSTAF

Och hör nu på mig!

ADOLF

Ja, men tala om dig! Tala inte om mig mer; jag är som ett sår och tål inte att röras vid!

GUSTAF

Nej, det är ingenting att tala om mig! Jag är en lektor i döda språk och änkring, det är alltsammans!
- Tag nu min hand!

ADOLF

Vilken förfärlig kraft du måtte ha! Det är som att ta i en elektricitetsmaskin.

GUSTAF

Och tänk då, jag har varit lika svag som du! - Res dig!

ADOLF

reser sig; faller Gustaf om halsen.

Jag är som ett benlöst barn och min hjärna ligger öppen!

GUSTAF

Gå ett slag över golvet!

ADOLF

Jag kan inte!

GUSTAF

Du ska, annars slår jag dig!

ADOLF

rätar på sig.

Vad säger du?

GUSTAF

Jag slår dig! sa jag!

ADOLF

gör ett språng tillbaka, ursinnig.

Du!

GUSTAF

Så där! Nu fick du blodet åt huvet och självkänslan vaknade! Nu ska jag ge dig elektricitet. - Var är din hustru?

ADOLF

Var hon är?

GUSTAF

Ja!

ADOLF

Hon är - på - ett möte!

GUSTAF

Säkert?

ADOLF

Alldeles bestämt!

GUSTAF

Vad för ett slags möte?

ADOLF

Ett barnhemsmöte!

GUSTAF

Skildes ni som vänner?

ADOLF

dröjande.

Inte som vänner!

GUSTAF

Alltså fiender! - Vad sa du som retade henne?

ADOLF

Du är förfärlig! Jag är rädd för dig! Hur kan du veta?

GUSTAF

Jag har tre bekanta, helt enkelt, och så räknar jag ut den obekanta! - Vad sa du åt henne?

ADOLF

Jag sa - det var bara två ord, men de voro förfärliga, och jag ångrar dem; ångrar dem!

GUSTAF

Det ska du inte göra! - Säg nu!

ADOLF

Jag sa: gamla kokett!

GUSTAF

Och sedan?

ADOLF

Jag sa inte något mer!

GUSTAF

Jo det sa du, men du har glömt det kanske, därför att du inte vågar minnas det; du har stoppat det i lönnlådan, men den ska du öppna bara!

ADOLF

Jag minns det inte!

GUSTAF

Men jag vet det! Du sa så här: Du skulle skämmas att kokettera när du är så gammal att du ingen älskare kan få mer!

ADOLF

Sa jag det! Jag måste ha sagt det! – Men hur kan du veta det?

GUSTAF

Jag hörde henne berätta historien på en ångbåt när jag reste hit!

ADOLF

För vem?

GUSTAF

För fyra ynglingar hon hade i sällskap! Hon svärmar för rena ynglingar redan, alldeles som ...

ADOLF

Det är helt oskyldigt!

GUSTAF

Som att leka bror och syster, när man är pappa och mamma!

ADOLF

Du har sett henne således?

GUSTAF

Ja det har jag! Men du har aldrig sett henne, när *du* inte sett henne! jag menar när du inte var närvarande! Och ser du, det är orsaken varför en man aldrig *kan* känna sin hustru! Har du ett porträtt av henne?

ADOLF

tar upp ett porträtt ur plånboken; nyfiken.

GUSTAF

Du var inte med när det togs?

ADOLF

Nej!

GUSTAF

Se på det! - Är det likt det porträtt du målade av henne! - Nej! Dragen äro desamma, men uttrycket är ett annat. Men det kan du inte se, för du skjuter inunder din egen bild. - Se på det här nu, som målare, utan att tänka på originalet! - Vad föreställer det här? Jag kan inte se annat än en tillgjord kokett som lockar till spel! Ser du det där cyniska draget kring mun, som du aldrig får se; ser du att blickarna söka en man, som inte är du; ser du att klänningen är nerskuren, att håret är omkammat, att ärmen har skuvat sig opp! Ser du det?

ADOLF

Ja - nu ser jag det.

GUSTAF

Akta dig, gosse!

ADOLF

För vad?

GUSTAF

Hennes hämnd! Kom ihåg att du har sårat henne i det som utgör hennes enda och högsta, då du sagt att hon inte kan ådra sig en man! Om du sagt att det var smörja det hon skrev, så skulle hon skrattat åt din dåliga smak, men nu - tro mig, har hon inte redan tagit hämnd, så är det inte hennes fel!

ADOLF

Detta måste jag veta!

GUSTAF

Tag reda på det!

ADOLF

Tag reda på det!

GUSTAF

Se efter; jag ska hjälpa dig om du vill!

ADOLF

Ja, efter som jag ändå skall dö - låt gå, så gott först som sist! - Vad skall göras?

GUSTAF

Först en upplysning! Har din hustru icke en enda sårbar punkt?

ADOLF

Knappast! Hon har visst nio liv som katten.

GUSTAF

Så - nu blåser ångbåten i sundet - nu är hon här strax!

ADOLF

Då måste jag ner och ta emot henne!

GUSTAF

Nej! Du ska stanna här! Du ska vara oartig! Har hon nu rent samvete, så får du en skur så det haglar om öronen; är hon skyldig, så kommer hon och smeker dig!

ADOLF

Är du riktigt säker på det?

GUSTAF

Inte riktigt, för haren kastar ibland och gör lyckor, men dem ska jag ta reda på! Jag har mitt rum här bredvid -pekar på högra dörren bakom stolen- den posten besätter jag och observerar medan du spelar härinne. Och när du spelat ut, byta vi roller; jag går in i buren och arbetar med ormen medan du står vid nyckelhålet. Sedan träffas vi i parken och kollationera. Men stå på dig! Och blir du svag, så stöter jag två slag i golvet med en stol!

ADOLF

Avgjort! - Men gå icke bort! Jag måste veta att du är i rummet bredvid!

GUSTAF

Det kan du lita på att jag skall vara - Men bliv inte rädd när du sedan får se hur jag skär opp en mänskösja och lägger innanmätet här på bordet; det lär vara hemskt för nybörjare, men har man sett det en gång, så ångrar man det inte! - Kom ihåg en sak bara! Inte ett ord om att du träffat mig! eller att du gjort någon bekantskap under hennes frånvaro! Inte ett ord!

Hennes svaga punkt skall jag leta opp själv!

Tyst nu är hon redan oppe och inne i sitt rum! - Hon småsjunger! - Då är hon ursinnig! - Så rak i ryggen; och sätt dig där på din stol; så måste hon sätta sig på min, och då kan jag se er båda på en gång!

ADOLF

Vi ha en timme kvar till middan - inga gäster ha kommit, för klockan har inte ringt - vi bli alltså ensamma - tyvärr!

GUSTAF

Är du svag?

ADOLF

Jag är ingenting! - Jo jag är rädd! för det som nu kommer! Men jag kan inte hindra att det kommer!
- Stenen rullar, men det var inte den sista vattendroppen som satte den igång, inte den första heller
- det var alla tillsammans!

GUSTAF

Så må han rulla då! - efter det inte blir ro förr! - Farväl så länge!

Går.

ADOLF

nickar farväl; har stått med fotografien, river sönder den och kastar bitarna under bordet; därpå sätter han sig på sin stol; tummar nervöst på halsduken; lägger opp håret, fingrar på rockuppslaget o. s. v.

TEKLA

in; går rakt fram och kysser honom; vänligt, öppet, glatt, och intagande.

God dag lilla bror! Hur har han det?

ADOLF

halvt besegrad; motsträvt skämtsamt.

Vad har du nu gjort för ont efter som du kysser mig?

TEKLA

Jo, nu ska du få veta det! - Jag har förstört fasligt med pengar!

ADOLF

Har du haft roligt då?

TEKLA

Mycket! Men inte var det på det där krubbmötet åtminstone! - Det var skidt, som det heter på danska! - Men vad har lilla bror roat sig med, medan Kurre var borta? - -Ser sig omkring i rummet liksom om hon sökte någon eller vädrade efter något.

ADOLF

Jag har bara haft tråkigt!

TEKLA

Och inget sällskap?

ADOLF

Alldeles ensam!

TEKLA

observerar honom; sätter sig i schäslongen.

Vem har suttit här?

ADOLF

Där? Ingen!

TEKLA

Det var eget; soffan är varm ännu och här är en grop efter armbågen i resåren! Har han haft fruntimmersfrämmande?

ADOLF

Jag? Det tror du inte!

TEKLA

Men han rodnar? Jag tror lille bror narras! – Kom och tala om för Kurre nu vad han har på samvetet!

Drar honom till sig; han sjunker ner med huvet i hennes knä.

ADOLF

leende.

Du är en djävlett, vet du det?

TEKLA

Nej, jag är så okunnig om mig själv.

ADOLF

Du tänker aldrig över dig själv?

TEKLA

vädrar och observerar.

Jag tänker bara på mig själv – jag är en ryslig egoist! – Men, vad du har blivit filosofisk!

ADOLF

Lägg din hand på min panna!

TEKLA

jollrar.

Är det myror i huvet igen! - Ska jag jaga bort dem, va! -Kysser hans panna.- Så där! Är det bra nu!

ADOLF

Nu är det bra!

Paus.

TEKLA

Nå tala om nu vad han roat sig med? Har han målat något?

ADOLF

Nej! Jag har slutat måla!

TEKLA

Va! Har han slutat måla?

ADOLF

Ja, men gräla inte på mig. Jag rår inte för det; att jag inte kan måla mer!

TEKLA

Vad ska du då göra?

ADOLF

Jag ska bli skulptör!

TEKLA

Så mycket nya idéer igen!

ADOLF

Ja, men gräla inte bara! - Titta på den där figuren!

TEKLA

avhöljer vaxfiguren.

Nej, se bara! - Vem ska det vara?

ADOLF

Gissa!

TEKLA

blitt.

Ska det vara Kurre! Att han inte skäms!

ADOLF

Är det inte likt?

TEKLA

Hur ska jag kunna veta det, när det inte är något ansikte!

ADOLF

Ja, men det är så mycket annat - vackert!

TEKLA

slår honom smeksamt på kinden.

Vill han hålla sin mun, annars kysser jag honom!

ADOLF

värjer sig.

Så, så! - Det kan komma någon!

TEKLA

Vad bryr jag mig om det! Får jag inte kyssa min man kanske? Jo det är min lagliga rättighet.

ADOLF

Ja men vet du vad! De tror inte här på hotellet att vi äro gifta därför att vi kyssas så mycket! Och att vi grälar ibland rubbar inte deras tro, för det lär de älskande också göra!

TEKLA

Nå men varför ska man gräla då! Kan han inte alltid vara snäll som nu! Säg! Vill han inte det? Vill han inte att vi ska vara lyckliga?

ADOLF

Jo, om jag vill! Men - - -

TEKLA

Vad är det för slag nu igen? Vem har satt honom i huvet att han inte ska måla mer?

ADOLF

Vem? Du vädrar alltid någon bakom mig och mina tankar! Du är svartsjuk!

TEKLA

Ja, det är jag! Jag är rädd att någon kommer och tar honom från mig!

ADOLF

Du är rädd för det, du som vet att ingen kvinna kan uttränga dig, och att utan dig kan jag inte leva!

TEKLA

Ja det är inte kvinnorna jag fruktar, det är vännerna, som ge dig inbillningar!

ADOLF

forskande.

Du fruktar alltså - vad fruktar du?

TEKLA

upp.

Det har varit någon här! Vem har varit här?

ADOLF

Tål du inte att jag ser på dig?

TEKLA

Inte på det sättet; så brukar du inte se på mig!

ADOLF

Hur ser jag då? -

TEKLA

Du tittar under ögonlocken - - -

ADOLF

På dig! Ja! Jag vill se hur det ser ut bakom!

TEKLA

Var så god och se! Det finns ingenting som ska döljas. - Men - du talar också på ett annat sätt - du har uttryck - - forskande- du filosoferar - va? - -Går emot honom hotande.- Vem har varit här?

ADOLF

Ingen ann än min läkare!

TEKLA

Din läkare! Vem är det?

ADOLF

Doktorn från Strömstad!

TEKLA

Vad heter han?

ADOLF

Sjöberg!

TEKLA

Vad sa han?

ADOLF

Han sa - ja - han sa bland annat - att jag var nära att få fallandesot -

TEKLA

Bland annat? Vad sa han mer?

ADOLF

Ja, det var något mycket ledsamt!

TEKLA

Tala om!

ADOLF

Han förbjöd oss att leva gifta på en tid!

TEKLA

Se där! Kunde jag inte tro det! Man vill skilja oss åt; jag har nog märkt det länge!

ADOLF

Det har du inte kunnat märka, när det aldrig inträffat.

TEKLA

Har jag inte?

ADOLF

Hur skulle du kunna se det som inte finns? om icke fruktan uppjagade din inbillning så att du såg det som aldrig existerat. Vad fruktar du? Att jag skulle låna en annans ögon för att se dig som du är, och icke sådan du förefaller mig vara!

TEKLA

Håll reda på din fantasi, Adolf! Det är den som är djuret i människans själ.

ADOLF

Var har du fått lära dig det? Av de rena ynglingarne på ångbåten? Vasa?

TEKLA

utan att tappa fattningen.

Jaha; man kan få lära något av ungdomen också!

ADOLF

Jag tror du börjar älska ungdomen redan!

TEKLA

Det har jag alltid gjort; och det är därför jag älskat dig! Har du något emot det?

ADOLF

Nej; men jag såg helst att jag fick vara ensam!

TEKLA

skämtsamt jollrande.

Mitt hjärta är så stort ser han, lilla bror, att det räcker för många flera än honom.

ADOLF

Men lilla bror vill inte ha flera bröder!

TEKLA

Kom till Kurre nu, så ska han få lugg, för att han är svartsjuk, nej avundsjuk är ordet!

Två stötar av stolen i Gustafs rum höras.

ADOLF

Nej, jag vill inte leka! Jag vill tala allvarsamt!

TEKLA

jollrar.

Herre Nessus, vill han tala allvarsamt! Det var fasligt vad han har blivit allvarsam. -

Tar hans huvud och kysser honom.

Skratta lite nu! - Så där ja!

ADOLF

ler motvilligt.

Din förbannade människa; jag tror rakt att du kan trola!

TEKLA

Ja, ser han det; därför ska han inte bråka! för då trollar jag bort honom!

ADOLF

upp.

Tekla! Sitt ett ögonblick för mig i profil, så ska jag sätta ansiktet på din figur.

TEKLA

Det kan jag väl göra!

Vänder profilen till.

ADOLF

fixerar henne; låtsas modellera.

Tänk inte på mig nu! Tänk på någon annan!

TEKLA

Jag ska tänka på min sista erövring!

ADOLF

Den rena ynglingen?

TEKLA

Just han! - Han hade så små, små söta mustascher, och såg ut som en persika på kindbenet; det var så mjukt och skärt, så man ville bita i det!

ADOLF

mörknar.

Behåll det där draget vid mun!

TEKLA

Vilket drag?

ADOLF

Det där cyniska, fräcka, som jag aldrig har sett förr!

TEKLA

gör en grimas.

Det här?

ADOLF

Just det där! -Stiger upp.- Vet du hur Bret Harte skildrar äktenskapsbryterskan?

TEKLA

ler.

Nej! Jag har aldrig läst Bret-Chose!

ADOLF

Jo det är en blek som aldrig rodnar!

TEKLA

Aldrig? Men när hon träffar älskarn, lär hon väl rodna fastän inte mannen eller herr Bret får se det!

ADOLF

Är du viss på det?

TEKLA

som förut.

Ja efter som mannen inte kan få blodet åt huvudet på henne, så får han väl aldrig se det vackra skådespelet!

ADOLF

rasande.

Tekla!

TEKLA

Lilla tosing!

ADOLF

Tekla!

TEKLA

Han ska säga Kurre, så ska jag rodna vackert för honom! Ska jag det, säg?

ADOLF

avväpnad.

Jag är så ond på dig, ditt odjur, så att jag skulle vilja bita dig -

TEKLA

lekande.

Kom och bit mig då! – Kom!

Sträcker armarne mot honom.

ADOLF

tar henne om halsen och kysser henne.

Ja jag ska bita dig så att du dör!

TEKLA

skämtsamt.

Akta; det kan komma någon.

ADOLF

Ja vad bryr jag mig om det! Jag bryr mig om ingenting i hela världen, bara jag har dig!

TEKLA

Och när du inte har mig längre?

ADOLF

Då dör jag!

TEKLA

Ja men det fruktar du ju inte, efter som jag är så gammal att ingen vill ta mig!

ADOLF

Tekla, du har inte glömt mina ord! Jag tar tillbaka dem nu!

TEKLA

Kan du förklara mig varför du är svartsjuk och på samma gång så tvärsäker?

ADOLF

Nej, jag kan inte förklara någonting. Men det är möjligt att tanken det en annan ägt dig, möjligen ligger och gror i mig.

Ibland förefaller det mig som vore hela vår kärlek en dikt, ett nödvärn, en till hederssak bliven passion, och jag vet ingenting som skulle plåga mig som det att *han* visste jag var olycklig! Ah! Jag har aldrig sett honom, men bara den tanken att det finns en mänska som sitter och väntar på min olycka, en som dagligen ber ned förbannelser, och som ska gapskratta när jag störtar, bara den föreställningen rider mig, driver mig till dig, fascinerar mig, förlamar mig!

TEKLA

Tror du jag ville unna honom den glädjen! tror du jag ville göra honom sannspådd?

ADOLF

Nej, jag ville inte tro det!

TEKLA

Kan du inte vara lugn då?

ADOLF

Nej, du oroar mig beständigt med ditt koketteri! Varför driver du detta spel.

TEKLA

Det är inte något spel. Jag vill vara omtyckt, det är alltsammans!

ADOLF

Ja, men bara av herrar!

TEKLA

Naturligtvis! För, vet du, fruntimmerna kan aldrig ett fruntimmer bli omtyckt av!

ADOLF

Säg du! - Har du hört något av - honom, nyligen?

TEKLA

Inte på ett halvt år!

ADOLF

Tänker du aldrig på honom?

TEKLA

Nej! - Sedan barnet dog, ha vi icke haft några förbindelser!

ADOLF

Och du har inte sett honom, ute?

TEKLA

Nej, han lär ju leva på Västkusten någonstades. Men varför grubblar du på det nu?

ADOLF

Jag vet inte. Men sista dagarna när jag varit ensam, har jag tänkt på honom hur han måste ha känt det, när han blev ensam, den gången!

TEKLA

Jag tror du har samvetsskrupler!

ADOLF

Ja!

TEKLA

Du känner dig som en tjuv, inte sant?

ADOLF

Närapå!

TEKLA

Det är vackert! Man stjälar kvinnor, som man stjälar barn och höns! - Du betraktar mig således som hans lösöre eller fastighet! Tack ska du ha!

ADOLF

Nej, jag betraktar dig som hans hustru! Och det är mer än egendom! Det kan inte ersättas!

TEKLA

Jo bevars! Fick du bara höra att han var omgift, skulle grillerna gå! - Du har ju ersatt honom åt mig!

ADOLF

Har jag det? - Och älskade du honom nånsin?

TEKLA

Det gjorde jag visst det!

ADOLF

Och så -

TEKLA

Ledsnade jag på honom!

ADOLF

Tänk om du ledsnade på mig med?

TEKLA

Det gör jag inte!

ADOLF

Om det kom en annan, som hade de egenskaper du *nu* söker hos en man, antag det bara! Så övergav du mig!

TEKLA

Nej!

ADOLF

Om han fängslade dig? Så att du icke kunde överge honom, så övergav du mig, naturligtvis?

TEKLA

Nej, det är inte sagt!

ADOLF

Du kunde väl inte älska två på en gång!

TEKLA

Jo! Varför inte?

ADOLF

Det förstår jag inte.

TEKLA

Men det kan finnas saker till, fastän du icke förstår dem! Alla människor äro ju icke lika skapta!

ADOLF

Nu börjar jag fatta!

TEKLA

Nej verkligen!

ADOLF

Nej verkligen! - -Paus; varunder Adolf synes med svårighet erinra sig något han ej kan komma på.-
Tekla! Vet du att din uppriktighet börjar bli plågsam.

TEKLA

Och det var ändock den högsta dygd du visste, och som du lärde mig.

ADOLF

Ja, men det förefaller mig som om du dolde dig bakom denna öppenhet!

TEKLA

Det är den nya taktiken, ser du!

ADOLF

Jag vet inte, men jag tycker det börjar bli otrevligt här. Vill du så resa vi hem - i afton!

TEKLA

Vad är det nu för påhitt! Jag har nyss kommit och har inte lust att resa igen!

ADOLF

Ja, men nu vill jag det!

TEKLA

Vad bryr jag mig om vad du vill! - Res du!

ADOLF

Nu befäller jag dig att följa med nästa båt!

TEKLA

Befäller! Vad är det för prat!

ADOLF

Vet du av att du är min hustru?

TEKLA

Vet du av att du är min man?

ADOLF

Ja det är skillnad på det ena och det andra!

TEKLA

Jaså du talar ur den ton! - Du har aldrig älskat mig!

ADOLF

Inte det!

TEKLA

Nej, ty att älska det är att ge!

ADOLF

Att älska som man, är att ge; att älska som kvinna är att ta! - Och jag har givit dig, givit, givit!

TEKLA

Äh! Vad har du givit!

ADOLF

Allt!

TEKLA

Det var mycket det! Och om så vore, så har jag tagit emot. Ska du nu komma med räkningen på dina presenter? Och har jag tagit - emot, så har jag ju därmed visat att jag älskat dig! Ett fruntimmer tar endast presenter av sin älskare!

ADOLF

Älskare, ja! Där sa du ett sant ord! Jag har varit din älskare, men aldrig din man!

TEKLA

Det var väl så mycket behagligare det, att slippa vara förklä'! - Men är du inte nöjd med den platsen, så får du avsked, ty en man vill jag inte ha!

ADOLF

Nej, jag har märkt det! Ty, på sistone, när jag såg att du ville smyga dig ifrån mig som en tjuv, och du sökte egna kretsar där du kunde lysa med mina fjädrar, briljera med mina juveler, då ville jag erinra dig om din skuld. Och då förvandlades jag till den obehagliga fordringsägarn, som man helst ville ha långt borta, då tänkte du korsa över reversen, och för att inte öka gälden, hos mig, upphörde du att ta ur mitt skrin, utan gick omkring till andra. Jag blev din man utan att vilja det, och då kom ditt hat! Men nu ska jag bli din man antingen du vill det eller inte, efter som jag inte får vara din älskare!

TEKLA

lekande.

Prata inte nonsens! lilla idiot!

ADOLF

Hör du, det är farligt att gå och tro att alla andra äro idioter utom en själv!

TEKLA

Ja, men så tycker väl lite var!

ADOLF

Och jag börjar misstänka att han - din förra man - möjligen inte var idiot.

TEKLA

Åh Gud, jag tror du börjar på att få sympatier för - honom!

ADOLF

Ja närapå!

TEKLA

Se där! – Du skulle vilja göra hans bekantskap kanske, och utgjuta ditt fulla hjärta! Vilken vacker tavla! – Men även jag börjar få en viss dragning till honom! sen jag tröttnat på att vara barnsköterska! ty han var åtminstone en man, fastän han hade det felet att vara *min!*

ADOLF

Ser du! – Men du ska inte tala så högt, för man kan höra oss!

TEKLA

Vad gjorde det, om man toge oss för gift folk?

ADOLF

Jaså du börjar svärma för manliga män också, och för rena ynglingar på samma gång!

TEKLA

Mitt svärmeri har inga gränser som du ser, och mitt hjärta är öppet för alla, för allt, för stort och smått, skönt och fult, ungt och gammalt, jag älskar hela världen!

ADOLF

Vet du vad det betyder?

TEKLA

Nej jag vet ingenting! Jag bara känner!

ADOLF

Det betyder att åldern är inne!

TEKLA

Är du där igen nu! Akta dig!

ADOLF

Akta dig själv!

TEKLA

För vad!

ADOLF

För kniven!

TEKLA

jollrar.

Lilla bror ska inte leka med så farliga saker!

ADOLF

Jag leker inte längre!

TEKLA

Jaså det är allvar! Fullt allvar! Då ska jag visa dig - att du har tagit fel! - Det vill säga - du ska aldrig få se det, aldrig veta det, men hela världen ska ha reda på det, utom du! Men du ska misstänka det, du ska ana det, och du ska aldrig ha en lugn timme mer! Du ska känna på dig att du är löjlig, att du är bedragen, men du ska aldrig få bevisen i händerna, för det får aldrig en äkta man! Det ska du få känna på!

ADOLF

Du hatar mig?

TEKLA

Nej! Det gör jag inte; och jag tror inte jag kan komma att göra det heller! Men det är troligen därför att du är ett barn!

ADOLF

Nu ja! Men minns du den gången när stormen gick över oss! Då låg du som ett dibarn och skrek; då fick du sitta i mitt knä, och jag måste kyssa dina ögon till sömn. Då var jag din sköterska; fick se efter att du inte gick ut okammad, skicka dina kängor till skomakarn, laga att det fanns mat på spisen. Jag fick sitta vid din sida och hålla din hand i timmar ty du var rädd, rädd för hela världen, emedan du icke ägde en enda vän och allmänna meningen krossade dig. Jag fick intala dig mod, tills min tunga torkade och mitt huvud värkte, jag fick sitta och dikta mig själv stark, tvang mig att tro på framtiden, och lyckades slutligen få liv i dig, då du låg som död. Då beundrade du mig, då var jag mannen, inte den där atleten som du lämnat, utan den själstarke, magnetisören som strök sin nervkraft över i dina slappa muskler, laddade din tomma hjärna med ny elektricitet. Och så upprättade jag dig; försåg dig med vänner, skaffade dig ett litet hov, som jag narrade med vänskapens hjälp att beundra dig, satte dig över mig och mitt hus. Så målade jag dig i mina vackraste tavlor, i rosa och azurblått på guldgrund, och det fanns inte en utställning där icke du satt på bästa platsen. Ibland hette du heliga Cecilia, ibland var du Maria Stuart, Karin Månsdotter, Ebba Brahe, och jag fick intresse omkring dig och betvang den skriande hopen att se dig med mina bedårade ögon, jag pinade din personlighet på dem, trugade dig i dem, tills du hade vunnit den alltbetvingande sympatien - och du kunde gå fram för dig själv! -

När du så var färdig, då var min kraft slut och jag föll ihop av överansträngning - jag hade lyftat dig och förlyft mig själv. Jag blev sjuk, och min sjukdom generade dig, nu då livet äntligen började le - och jag tyckte ibland att du drevs av en hemlig längtan att få avlägsna fordringsägaren och vittnet! Din kärlek börjar antaga den överlägsna systemens karaktär, och i brist på bättre vänjer jag mig in i den nya rollen av lilla bror. Din ömhet är kvar, ökas till och med, men den är fodrad med ett grand medlidande som håller en god del ringaktning, vilken ökas till förakt när min talang går ner, och din sol går opp.

Men hur det är så synes din källa också sina när jag inte längre kan förse den, eller rättare när du vill visa att du icke vill ösa ur den. Och så sjunka vi bägge två! Och nu ska du ha någon att skylla på! Någon ny! för du är svag, och du kan aldrig bära en skuld själv, och så blev jag syndaoffret som

skulle slaktas levande! Och när du skar senorna av mig, så beräknade du icke att du lemlästade dig själv! ty åren hade grott ihop oss till tvillingar. Du var en avläggare från min buske, men du ville lösgöra ditt skott innan det tagit rot, och därför kunde du inte växa på egen hand - och busken kunde inte avvara sin huvudgren - därför dogo de bägge två!

TEKLA

Du vill med allt detta säga att du skrivit mina böcker!

ADOLF

Nej, det vill *du* säga för att få mig på lögn! - Jag uttryckte mig inte så rått som du, och jag har talat i fem minuter för att ge alla nyanserna, alla halvtonerna, alla övergångarna, men i ditt positiv finns bara en ton!

TEKLA

Jaja, men resumén av det hela blev att du skrivit mina böcker.

ADOLF

Nej det finns ingen resumé; du kan inte upplösa ett ackord i *en* ton; du kan inte översätta ett brokigt liv i ett ensiffrigt tal. Jag har inte sagt något så trubbigt som att jag skrivit dina böcker.

TEKLA

Men du har menat det!

ADOLF

ursinnig.

Jag har inte menat det!

TEKLA

Men summan -

ADOLF

vild.

Det finns ingen summa när man inte adderar, det blir en kvot, ett långt ändlöst decimalbråk till kvot när man dividerar och det inte går jämnt opp. Jag har inte adderat!

TEKLA

Nej, men jag kan addera!

ADOLF

Det tror jag dig om, men jag har icke gjort det!

TEKLA

Men du har velat göra det!

ADOLF

maktlös; sluter ögonen.

Nej, nej, nej – tala inte vid mig mer! Jag får konvulsioner! – Tyst! Gå bort ifrån mig! Du förstör min hjärna med dina grova nyptänger – du sätter klorna i mina tankar och river sönder dem!

Blir medvetslös; stirrar framför sig och rullar med tummarna.

TEKLA

ömt.

Hur är det med dig! Är du sjuk! – Adolf! –

ADOLF

slår ifrån sig.

TEKLA

Adolf! –

ADOLF

skakar på huvet.

TEKLA

Adolf!

ADOLF

Ja!

TEKLA

Erkänner du att du var orättvis nyss?

ADOLF

Ja, ja, ja, ja, jag erkänner!

TEKLA

Och ber du mig om förlåtelse?

ADOLF

Ja, ja, ja, jag ber om förlåtelse! Bara du inte talar vid mig!

TEKLA

Kyss min hand nu!

ADOLF

kysser handen.

Jag kysser din hand! Bara du inte talar vid mig!

TEKLA

Och nu går du ut och tar frisk luft innan middan!

ADOLF

Ja, det kan behövas! Och sen packa vi och resa!

TEKLA

Nej!

ADOLF

upp.

Varför? Det måste finnas ett skäl!

TEKLA

Av det skäl att jag lovat deltaga i soarén denna afton!

ADOLF

Jaså det låg där!

TEKLA

Där låg det! Och jag har lovat att vara med -

ADOLF

Lovat! Du har kanske sagt att du tänkte vara med, och det hindrar inte att du nu säger att du inte tänker vara med.

TEKLA

Nej, jag gör inte som du, utan jag står vid mina ord!

ADOLF

Sina löften kan man ju stå vid, men inte behöver man stå vid allt vad man pratar. Är det kanske någon som tagit löfte av dig att du ska komma.

TEKLA

Ja!

ADOLF

Så kan du be att bli löst från ditt löfte, emedan din man är sjuk!

TEKLA

Nej det vill jag inte, och du är inte sjukare än att du kan komma med!

ADOLF

Varför vill du alltid ha mig med? Känner du dig lugnare då?

TEKLA

Jag förstår inte vad du menar.

ADOLF

Så säger du alltid när du vet jag menar något - som du inte tycker om.

TEKLA

Såå! Vad är det jag inte tycker om nu?

ADOLF

Tyst, tyst, börja inte igen! - Farväl så länge! Och tänk på vad du gör!

Går ut genom fionddörren, och sedan åt höger.

TEKLA

ensam; strax därpå Gustaf in.

GUSTAF

går rakt fram till bordet för att ta en tidning, utan att låtsas se Tekla.

TEKLA

rörelse; behärskar sig.

Är det du?

GUSTAF

Det är jag! - Förlåt! - - -

TEKLA

Vad kommer du för väg?

GUSTAF

Jag kom landvägen; men - jag ska inte stanna här, efter som ...

TEKLA

Stanna du! - Nå det var längesen!

GUSTAF

Det var längesen!

TEKLA

Du har blivit mycket förändrad!

GUSTAF

Och du är lika charmant som förr! Nästan ungdomligare! - Förlåt emellertid; men jag ska inte förbittra din lycka med min närvaro! och hade jag vetat att du befann dig här, skulle jag aldrig - - -

TEKLA

Jag ber dig, om du inte finner det ogrannlaga, att stanna!

GUSTAF

Från min sida finns inga hinder, men jag tänker - ja, vad jag än säger, kommer jag att såra!

TEKLA

Sitt en stund, du sårar mig inte, ty du har den ovanliga förmågan, - som du alltid hade - att vara taktfull och fin!

GUSTAF

Du är alltför artig! Men det är inte sagt att - din man skulle se mina egenskaper med samma överseende som du!

TEKLA

Tvärtom, han har nyss uttalat sig med mycken sympati för din person!

GUSTAF

Åh! - Ja, allting växer bort, som när man skär sina namn i trä - och inte en gång oviljan kan få en varaktig plats i våra sinnen.

TEKLA

Han har aldrig hyst någon ovilja mot dig, eftersom han aldrig sett dig! - Vad mig beträffar, så har jag alltid burit på en dröm - den att få se er ett ögonblick som vänner - eller åtminstone att ni råkades en gång i min närvaro - räckte varandra handen - och skildes!

GUSTAF

Det har också varit min hemliga längtan att se den som jag älskat högre än mitt liv - vara i riktigt goda händer! Och jag har visserligen hört mycket gott om honom, känner alla hans arbeten, men skulle ändå, innan jag blev gammal, ha velat trycka hans hand, se honom i ögonen och be honom

vårda den skatt som försynen lämnat i hans ägo. Jag ville därmed på samma gång släcka detta ofrivilliga hat, som måste finnas härinne, och jag önskade få frid och ödmjukhet i sinnet, att jag kunde leva ut mina sorgliga dagar!

TEKLA

Du har uttalat mina tankar, och du har förstått mig! - Tack för det!

GUSTAF

Ack, jag är en ringa man och jag var för obetydlig för att kunna sätta dig i skuggan! Mitt enformiga liv, mitt trälarbete, min snäva krets var icke för din frihetsträngande själ. Jag erkänner det! Men du förstår - du som forskat i mänskosaljalen - vad det kostat på mig, att tillstå detta för mig själv!

TEKLA

Det är ädelt, det är stort att kunna vidgå sina svagheter - och det är inte alla som kunna det! - Suckar. - - Men du var alltid en redlig, trofast, och pålitlig natur - som jag värderade - men - - -

GUSTAF

Jag var det icke - jag var det icke då, men lidandet renar oss, sorgen förädlar oss, och - jag har lidit!

TEKLA

Stackars Gustaf! - Kan du förlåta mig! Kan du, säg?

GUSTAF

Förlåta? Vad? Det är ju jag som ber dig om förlåtelse!

TEKLA

turnerar.

Jag tror att vi gråta båda två - gamla mänskorna!

GUSTAF

turnerar varligt.

Gamla! Ja! jag är gammal! Men du, du blir yngre och yngre!

Sätter sig oförmärkt på stolen till vänster, varpå Tekla intager schäslongen.

TEKLA

Tycker du?

GUSTAF

Och så du förstår att klä' dig!

TEKLA

Det har ju du lärt mig! Minns du inte att du upptäckte mina färger!

GUSTAF

Nej!

TEKLA

Jo! Kommer du inte ihåg - hm - jag minns att du till och med blev ond på mig de dagar jag inte hade något ponceau-färgat på mig!

GUSTAF

Inte blev jag ond! Jag var aldrig ond på dig!

TEKLA

Jo du; när du skulle lära mig tänka - minns du det! För det kunde jag inte alls!

GUSTAF

Visst kunde du tänka! Det kan ju alla människor! Och nu är du riktigt skarp, när du skriver åtminstone!

TEKLA

obehagligt berörd, raskar på med dialogen.

Ja, kära Gustaf, det var emellertid roligt att se dig igen, och under så lugna omständigheter.

GUSTAF

Nå jag var väl ingen egentlig bråkmakare, och du hade det ju ganska lugnt hos mig!

TEKLA

Ja, något väl lugnt!

GUSTAF

Såå! Men ser du, jag trodde du ville ha mig sådan! Så lät det åtminstone på dig då du var förlovad.

TEKLA

Inte visste man vad man ville då! Och så hade man lärt av mamma att man skulle göra sig till!

GUSTAF

Nå nu har du fått rutsch! Artistlivet är ju sprakande, och din man tyckes inte vara någon sjusovare!

TEKLA

Det kan bli för mycket gott av det goda också!

GUSTAF

turnerar.

Va! Jag tror du bär mina örhängen ännu!

TEKLA

generad.

Ja, varför skulle jag inte det? - Vi ha ju aldrig varit fiender - och så tyckte jag, att jag ville bära dem som ett tecken - och en erinran - att vi inte voro ovänner - för övrigt, vet du vad, så får man inte köpa sådana mer! -Tar lös ett örhänge.

GUSTAF

Ja, det är gott och väl; men vad säger mannen om det!

TEKLA

Vad bryr jag mig om vad han säger!

GUSTAF

Bryr du dig inte om! - Men du gör honom förfång med det! - Det kan få honom löjlig!

TEKLA

kort; liksom för sig själv.

Det är han så bra förut! -

GUSTAF

som sett att hon har svårt fästa i örhänget; reser sig.

Får jag lov att hjälpa, kanske!

TEKLA

Åh, tack så mycket!

GUSTAF

nyper henne i örat.

Det lilla örat! - Tänk om mannen såg oss nu!

TEKLA

Jo, då blev det en gråt!

GUSTAF

Är han svartsjuk då?

TEKLA

Om den är svartsjuk! Jo det vill jag lova!

Buller i rummet till höger.

GUSTAF

Vem bor där inne?

TEKLA

Jag vet inte! - Nå, tala om hur du har det nu, och vad du gör!

GUSTAF

Tala om hur du har det!

TEKLA

brydd; lyfter i tankarne av duken från bilden.

GUSTAF

Nej! Vem är det? - Va! - Det är du!

TEKLA

Det tror jag inte.

GUSTAF

Men det är likt dig!

TEKLA

cyniskt.

Tycker du!

GUSTAF

Det erinrar om anekdoten: Hur kunde Hennes Majestät se det!

TEKLA

gapskrattar.

Du är för galen! - Kan du några nya historier?

GUSTAF

Nej men du bör väl kunna.

TEKLA

Jag får aldrig höra något roligt mer!

GUSTAF

Är han blyg?

TEKLA

Åh-ja! I tal!

GUSTAF

Inte annars?

TEKLA

Han är så sjuk nu!

GUSTAF

Stackars liten! - Men vad skulle lilla bror gå och nosa på andras getingbon!

TEKLA

skrattar.

Du är för galen!

GUSTAF

Minns du en gång när vi voro nygifta - att vi bodde i det här rummet! Va! Det var annorlunda möblerat då! Där stod till exempel en byrå där på pelarn - och där stod sängen -

TEKLA

Tyst!

GUSTAF

Se på mig!

TEKLA

Det kan jag väl göra!

De se på varann.

GUSTAF

Tror du att man kan glömma det som gjort starka intryck!

TEKLA

Nej! Och minnenas makt är stor! Ungdomsminnenas isynnerhet.

GUSTAF

Minns du när jag träffade dig först! Du var ett litet, älskligt barn; en liten griffeltavla på vilken föräldrarna och guvernanten klottrat några kråkfötter som jag fick stryka ut. Och så skrev jag nya texter efter mitt sinne, tills du tyckte att du var fullskriven. Det är därför ser du, som jag inte skulle vilja vara i din mans ställe - nå det är hans sak! - men det är också därför det har sitt behag att råka dig! Våra tankar träffas så väl; och när jag nu sitter och talar vid dig är det som om jag slog upp buteljer med gammalt vin av min tappning! Jag får igen mitt vin men det har legat till sig! Och nu när jag står i begrepp att gifta om mig, har jag med avsikt valt en ung flicka som jag kan uppfostra efter mitt sinne, för ser du kvinnan är mannens barn, och blir hon icke det så blir han hennes, och då är det upp- och nervända världen!

TEKLA

Ska du gifta om dig?

GUSTAF

Ja! Jag ska fresta lyckan en gång till, men denna gång ska jag spanna för bättre, så att det inte blir skena av.

TEKLA

Är hon vacker!

GUSTAF

Ja; för mig! Men det kan hända jag är för gammal! Och underligt är det - nu när slumpen har fört mig i din närhet, - nu börjar jag tvivla på att det är möjligt göra om den leken.

TEKLA

Hur så!

GUSTAF

Jag har mina rötter kvar, känner jag, i din mark, och de gamla såren gå opp! Du är en farlig kvinna, Tekla!

TEKLA

Såå! Och min unge man säger att jag inte kan göra några erövringar mer!

GUSTAF

Det vill säga: han har upphört att älska dig.

TEKLA

Vad han menar med att älska, det förstår jag inte!

GUSTAF

Ni har lekt kurra gömma så länge, att ni inte får fatt i varann! Sådant händer! Du har måst spela oskuld för dig själv, så att han inte vågar! Ja ser du, det har sina olägenheter att skifta. Det har sina olägenheter!

TEKLA

Du förebrår - - -

GUSTAF

Inte alls! Vad som sker, sker med en viss nödvändighet, ty om inte det skett, skulle något annat ha inträffat, men nu skedde det, och så skedde det!

TEKLA

Du är en upplyst man, du! Och jag har icke träffat någon som jag byter idéer med så gärna! Du är så fri från moraler och predikningar, ställer så låga fordringar på mänskorna, att man känner sig fri i din närvaro. Vet du att jag är svartsjuk på din blivande hustru!

GUSTAF

Och vet du att jag är svartsjuk på din man!

TEKLA

reser sig.

Och nu ska vi skiljas! För alltid!

GUSTAF

Ja vi ska skiljas! - Men icke utan avsked! Inte sant?

TEKLA

orolig.

Nej! -

GUSTAF

följer henne på golvet.

Jo! - Vi ska ta avsked! Vi ska dränka minnena i ett rus, som ska bli så tungt att när vi vakna, ha vi förlorat minnet - det finns sådana rus ser du!

Lägger armen om hennes liv.

Du är nerdragen av en sjuk ande som smittar dig med tvinsot! Jag ska blåsa nytt liv i dig, jag ska få din talang att blomma i hösten som en remontantros, jag ska ...

Två RESANDE DAMER synas i verandadörren; se överraskade ut; peka fingret, skratta och gå sin väg.

TEKLA

gör sig lös.

Vem var där?

GUSTAF

likgiltigt.

Det var några resande!

TEKLA

Gå ifrån mig! Jag är rädd för dig!

GUSTAF

Varför?

TEKLA

Du tar min själ.

GUSTAF

Och ger dig min i stället! Du har ingen själ för resten, det är bara en synvilla!

TEKLA

Du har ett sätt att säga oartigheter så att man inte blir ond på dig!

GUSTAF

Det är därför att du känner det jag har första inteckningen! - Säg nu - När? - och - var?

TEKLA

Nej! Det är synd om honom! Han älskar mig visst ännu, och jag vill inte göra mera ont!

GUSTAF

Han älskar dig inte! Vill du ha bevis!

TEKLA

Hur ska du kunna skaffa det?

GUSTAF

tar upp bitarne av fotografien från golvet.

Här! Se själv!

TEKLA

Åh! Det är skamligt!

GUSTAF

Där ser du själv! - Alltså: när? och var?

TEKLA

Vilken falsk usling!

GUSTAF

När?

TEKLA

Han reser i kväll med åttabåten!

GUSTAF

Alltså ...

TEKLA

Klockan nio!

Buller i rummet till höger.

Vem bor där inne, som för ett sådant väsen?

GUSTAF

går till nyckelhålet.

Vi ska se efter! - Där ligger ett kullslaget divansbord och en krossad vattenkaraffin! Ingenting annat! Kanske de har låst in en hund! - Alltså klockan nio!

TEKLA

Det är sagt! Må han skylla sig själv! - Tänk en sådan falskhet, och av honom som predikat sannfärdighet, och som har lärt mig att tala sanning! - Men vänta nu - - - hur var det! - Han tog emot mig nästan ovänligt - kom inte ner till bryggan - och så - - - och så sa han - något om ynglingarne på ångbåten som jag inte låtsades fatta - men hur kunde han veta det? - Vänta nu - och så filosoferade han om kvinnan - och så spökade du för honom - och så talade han om att han skulle bli skulptör för det var nutidens konst - alldeles som du spekulerade ut det förr i världen!

GUSTAF

Nej verkligen!

TEKLA

Nej verkligen! - Ah! nu förstår jag! Nu börjar jag - inse vilken förfärlig niding du är! Du har varit här och rivit ihjäl honom! Det var du som hade suttit där på schäslongen; inbillat honom att han hade fallandesot; att han skulle leva i celibat; att han skulle visa sig som man och göra revolt mot sin hustru! Ja det var du! - Hur länge har du varit här?

GUSTAF

Jag har varit här i åtta dagar!

TEKLA

Och det var alltså dig som jag såg på ångbåten!

GUSTAF

Det var jag!

TEKLA

Och nu trodde du att du skulle fånga mig.

GUSTAF

Det har jag redan gjort!

TEKLA

Inte än!

GUSTAF

Jo!

TEKLA

Du smög dig på mitt får som en varg! Du kom in med en skurkaktig plan att förstöra min lycka, och du satte den i verket tills jag fick opp ögonen och korsade den!

GUSTAF

Inte fullt exakt vad du säger! - Så här var det i själva verket! - Att det skulle gå er illa, var naturligtvis en hemlig önskan hos mig! Men jag var nästan säker att jag icke skulle behöva ingripa! Och jag har för övrigt haft så mycket annat att bestyra så att någon tid till intriger inte var mig övrig! Men när jag så händelsevis var ute och flanerade, och jag händelsevis såg dig med ungherrarne på ångbåten, så tyckte jag tiden var inne att titta på er!

Jag kom hit, och ditt får kastade sig genast i armarna på ulven. Jag väckte hans sympati genom någon reflexverkan som jag inte vill vara så oartig att söka förklara; jag fick först medlidande med honom efter som han befann sig i samma predikament som jag en gång. Men så kom han att peta på mitt gamla sår - boken, du vet, och idioten - och då fick jag lust att plocka sönder honom - röra om bitarna så att han inte kunde lagas mer - och jag lyckades tack vare dina samvetsgranna förarbeten!

Så hade jag dig kvar. Du var fjädern i verket och skulle skruvas sönder. Så fick vi höra på surr!

När jag kom in till dig, visste jag egentligen inte vad jag skulle säga! Jag hade nog en mängd planer som schackspelaren, men det berodde på dina drag hur jag skulle sköta spelet! Det ena gav det andra, slumpen hjälpte till och så hade jag dig i sumpen! - Nu är du fast!

TEKLA

Nej!

GUSTAF

Jo, det är du! - Det du minst gärna önskade har hänt! Världen - representerad av två resande damer - som jag inte skickat bud på - ty jag är ingen intrigmakare - världen har sett hur du försonat dig med din förra man och - ångerfull krupit tillbaka i hans trogna famn! Är det nog?

TEKLA

Det skulle kunna vara nog för din hämnd! - Men säg mig du, du som är så upplyst, och så rättänkande; hur kan det komma sig att du, som anser att allt som sker, sker med nödvändighet, och att alla våra handlingar äro ofria -

GUSTAF

rättar.

I viss mån ofria -

TEKLA

Det är detsamma!

GUSTAF

Nej!

TEKLA

- hur kan det komma sig att du, som anser mig oskyldig, efter som min natur och omständigheterna drev mig att handla så som jag gjorde, hur kunde du anse dig i din rätt att hämnas!

GUSTAF

Jo, på samma grund, och på den grunden, att min natur och omständigheterna drevo mig att hämnas!

Är det inte jämnt spel! - Men vet du varför ni två råkade dra kortaste strået i den här kampen?

TEKLA

föraktlig min.

GUSTAF

- varför ni läto lura er? - Jo, därför att jag var starkare än ni, och klokare! Det var du som var idioten! och han! Där ser du att man inte behöver vara idiot därför att man inte skriver romaner eller målar tavlor! Lägg det på minnet!

TEKLA

Du är fullständigt renons på känslor?

GUSTAF

Fullständigt! - Men, ser du, därför kan jag tänka, som du har litet erfarenhet av, och handla som du nyss fått litet erfarenhet av!

TEKLA

Och allt detta bara för att jag sårat din egenkärlek!

GUSTAF

Det är inte bara det! Låt bli att gå och såra andras egenkärlek! Det är det sårbaraste man har!

TEKLA

En hämndgirig usling! Fy!

GUSTAF

En lättfärdig usling! Fy!

TEKLA

Det är min natur, va?

GUSTAF

Det är min natur, va? - Man ska ta reda på den mänskliga naturen hos andra, innan man låter sin natur spela fritt! Det kan skära sig annars, och då blir det gråt och tandagnisslan!

TEKLA

Du kan aldrig förlåta - - -

GUSTAF

Jo! Jag har förlåtit dig!

TEKLA

Du?

GUSTAF

Ja visst! Har jag lyft min hand mot er på alla dessa år? Nej! Och nu kom jag bara hit och titta på er, och så remnade ni! Har jag haft en förebråelse, har jag moraliserat, predikat? Nej! Jag har skämtat lite med din gemål, och det var nog till att få honom att krevera.

Men här står jag nu som kärande och svarar! Tekla! Har du ingenting att förebrå dig!

TEKLA

Ingenting alls! - De kristna säga att det är försynen som reglerar våra handlingar, andra kalla det ödet, äro vi icke oskyldiga?

GUSTAF

Jo i viss mån, men det finns en liten sömsmån och där sticker skulden in lika fullt; och fordringsägarna inställa sig förr eller senare! Oskyldig, men Ansvarig! Oskyldig inför honom som icke finns mer; ansvarig inför sig själv och inför sina medmänniskor.

TEKLA

Du kommer och kräver alltså!

GUSTAF

Jag kom för att ta igen det du stulit, inte vad du fått till skänks! Du hade stulit min ära, och den kunde jag endast få igen genom att ta din! Hade jag rätt!

TEKLA

Ära? hm! Och nu är du nöjd!

GUSTAF

Nu är jag nöjd! -Ringer på kyparn.

TEKLA

Och nu reser du till din fästmö!

GUSTAF

Det har jag ingen! - Och vill aldrig ha någon! Reser inte hem, för jag har intet hem, och vill inte ha något!

KYPAREN in.

Ge mig min räkning; jag skall med åttabåten!

Kyparen bugar och går.

TEKLA

Utan försoning?

GUSTAF

Försoning! Du har så många ord som förlorat betydelsen! Försonas? Skulle vi kanske leva på tre man hand? Det vore du som skulle försona genom att gottgöra, men det kan du inte! Du har bara tagit; men det du tagit har du förtärt, så att du inte kan lämna igen det! - Är du nöjd om jag säger så: förlåt mig för att du klöste sönder mitt hjärta; förlåt mig för att du vanärade mig; förlåt mig för att jag blev i sju års vardagar ett löje för mina lärjungar; förlåt mig för att jag gav dig friheten från föräldratvånget, för att jag löste dig från okunnighetens och vidskepelsens tyranni, för att jag satte dig över mitt hus, skänkte dig ställning och vänner, gjorde dig till kvinna ifrån att ha varit ett barn! Förlåt mig såsom jag förlåter dig! - Nu korsar jag min revers! Gå nu och gör opp ditt konto med den andra!

TEKLA

Var har du gjort av honom! Jag börjar misstänka - något - förfärligt!

GUSTAF

Av honom! - Älskar du honom än?

TEKLA

Ja!

GUSTAF

Och nyss mig! Var det sant?

TEKLA

Det var sant!

GUSTAF

Vet du vad du är då?

TEKLA

Du föraktar mig?

GUSTAF

Jag beklagar dig! Det är en egenskap, jag säger inte ett fel, men en egenskap som är ofördelaktig genom sina följder. Stackars Tekla! - Jag vet inte - men jag tycker nästan jag ångrar mig, fastän jag är oskyldig - som du! Men kanske du kan ha nytta av att känna vad jag kände den gången!

Vet du var din man är?

TEKLA

Nu tror jag att jag vet det! - Han är i ditt rum här bredvid! Och han har hört allt! Och sett allt! Och den som sett sin fylgia han dör!

ADOLF synes i verandadörren; likblek och med en blodskråma på ena kinden, stillastående uttryckslösa ögon och vit fradga omkring munnen.

GUSTAF

ryggar.

Nej, där är han! - Gör nu opp med honom får du se om han blir så generös som jag! - Farväl!

Går till vänster men stannar.

TEKLA

emot Adolf med utsträckta armar.

Adolf!

ADOLF

segnar ner vid dörrpanelen.

TEKLA

kastar sig över Adolfs kropp och smeker honom.

Adolf! Mitt älskade barn! Lever du! Säg, säg! – Förlåt sin elaka Tekla! Förlåt! Förlåt! Förlåt. Lilla bror ska svara, hör han, hör han! – Nej Gud han hör inte. Han är död! O Gud i himmelen, o min Gud, hjälp oss, hjälp oss!

GUSTAF

Hon älskar honom!

KOMMENTARER

Tillkomst och mottagande

I Strindbergs dramatiska produktion följer efter varandra de tre skådespel som ingår i denna volym: *Fadren* (1887), *Fröken Julie* (1888) och *Fordringsägare* (1888).

FADREN

Någon handskrift till *Fadren* har icke återfunnits. Till grund för denna upplaga av skådespelet ligger därför den förstaupplaga som trycktes på Hans Österlings förlag i Helsingborg och utkom 15–21/9 1887 (Svensk Bokhandels-Tidning). Hänsyn har också tagits till Strindbergs franska översättning, »Père», som utgavs av Österlings förlag 15–21/3 1888 (Svensk Bokhandels-Tidning), samt till en replikjustering enligt Brev 6, s. 288, däremot ej till upplagan i Strindbergs Samlade Dramatiska Arbeten, serie 1, del 2, som utgavs av Gebers förlag så sent som 1903/04. I sistnämnda upplaga blev – icke utan skäl – Doktors replik på s. 63: »[– – –] vet ni, att när jag hörde fru Alving liktala sin döda man så tänkte jag för mig själv: förbannat synd att karlen ska vara död!» överflyttad till Ryttmästarn.

En textkritisk kommentar till *Fadren* ges i en separat kommentarvolym, där också Strindbergs franska översättning återges. De textkritiska principer som har tillämpats beskrivs i del 1 av Samlade Verk.

Den 14 maj 1886 meddelade Strindberg sin förläggare Albert Bonnier, att »när Del II [av *Tjänstekvinnans son*] är färdig skrifver jag genast två nutidspjeser sedan länge planerade: en för Nya och en för Dramatiska Teatern». Ungefär samtidigt (19 maj) berättade han för Gustaf Steffen: »För tillfället studerar jag psykologi». Den 21 maj frågade han Gustaf af Geijerstam: »Har du läst *Le Matriarcat* i *Nouvelle Revue* 15 Mars i år! Tror du att kvinnorna vilja likställighet? Nehej!» Den 22 maj hette det till samme adressat: »Jag tror vi alla äro ruttna eller vansinniga (efter att ha läst *Maudsley Maladies de l'Esprit* ser jag diagnosen på mig komplett)». Tydligen upptog psykologi och kvinnofrågor hans tankar.

Den 9 (eller 11) juni 1886 gav Strindberg Edvard Brandes beskedet: »Om åtta dagar sätter jag mig och skrifver två teaterpjäser!» Den 20 juni och 30 juli upprepade han i brev till Bonnier avsikten att skriva två pjäser. Men något närmare om vad dessa skulle innehålla angavs inte.

Omkring den 3 augusti påbörjades författandet av en nutidspjäs med kvinnosaksmotiv (Brev 6, s. 5). Men arbetet gick trögt och den 30 augusti avbröts skrivandet för en tre veckors studieresa i

Frankrike (Brev 6, ss. 57, 62). Den resulterade i vissa avsnitt av reportageboken *Bland franska bönder* som var i huvudsak färdig den 11 november (Brev 6, s. 97; jfr s. 132).

Att Strindberg fortfarande intresserade sig för psykiatriska problem antyds av hans formulering till Heidenstam den 5 oktober 1886: »Har nu en hel vansinnighetslitteratur, hvaraf framgår att alla menskor utom läkaren äro tokiga.»

Under hösten sökte Strindberg också få den under sommaren 1886 (Brev 6, ss. 28, 90, not 1) författade artikeln *Sista ordet i kvinnofrågan* tryckt, vilket dock skulle lyckas först i januari/ februari 1887 (i Jörgens Stockholmsbref 22/1, 24/1, 5/2; i Politiken 31/1, 1/2). Den attackerade på bred front kvinnornas anspråk och försvarade männens, i synnerhet familjeförsörjarnas. Bland annat diskuterades verkningarna av lagen från 1874 om äktenskapsförord (t. ex. om en målare och en målarinna gifter sig och båda har inkomster), kvinnornas jämställdhetskrav, matriarkatet (i anslutning till dr Paul Lafargues artikel i Nouvelle Revue i mars 1886), flickornas uppfostran (»mina döttrar ska bli barnmorskor» hade Strindberg deklarerat i brev till Bonnier den 7 maj 1886), männens tilltagande »asexuering», emancipationsdamernas lust att klä sig manligt, kvinnors dunkla begrepp om rättvisa, Ibsens och Björns sons svek mot männen och en drängs hårda lott om han hade råkat göra en piga med barn (Saml. Skrifter 54, s. 264 ff.).

Omkring den 30 november 1886 hade Strindberg skrivit färdig den i augusti påbörjade nutidspjäsen (Brev 6, s. 111). Under namnet *Marodörer* (skådespelet omarbetades 1887/88 till *Kamraterna*) skildrade den en föga begåvad målarinna, Bertha, och hennes äktenskap. I dramatisk form tog den upp en rad problem som hade behandlats i *Sista ordet i kvinnofrågan*.

Närmast fortsatte Strindberg därefter att arbeta med fjärde delen av *Tjänstekvinnans son* (*Författaren*), som - efter att tredje delen hade fullbordats 27/7 1886 (Brev 5, s. 381) - var färdigskriven i slutet av december 1886 (Brev 6, s. 132).

Men innan dess skulle han återkomma till sin plan från våren-sommaren 1886 att skriva inte bara en utan två nutidspjäser. Den 20 december skrev han till Albert Bonnier att han tänkte sig *Marodörer* som »mellanstycket i en trilogi». Omkring den 31 december hette det i ett nytt brev, att han måste »tänka på teatern och skriva 1 o 3 af Marodörerna». Innehållet i pjäserna skisserade han för Edvard Brandes den 3 januari 1887: »Den 1a handlar om Fadren och Berthas barndom. Den 3e om Berthas senare öden som mor och hustru till en späckhökare». Den 9 februari 1887 skulle Gustaf Fredrikson på Dramaten få den kompletterande upplysningen att sista delen i trilogin var ämnad att bli ett »lustspel med försoning» (Brev 6, s. 165, not 9). Den tunna tråd som förband *Fadren* med *Marodörer* skulle tydligen vara att visa hur illa det kunde gå för en ung kvinna (Bertha), som hade fått en av kvinnosaksidéer förvrängd uppfostran.

Planen på ytterligare en eller två pjäser växlade emellertid med andra projekt. Strindberg befann sig i en intensiv skaparperiod. Till Heidenstam skrev han den 9 januari 1887, att han samma dag tänkte flytta med sin familj från Gersau i Schweiz, där han hade uppehållit sig under hösten, till Lindau vid Bodensjön i Bayern för att »skriva mig in i Neue Freie Presse». Han skulle prova »en ny högre utvecklingsform af skönlitteratur [- - -] på Tyska skallar!» Därmed syftade han på de psykiatriska och suggestionpsykologiska studier som under rubriken *Vivisektioner* tillkom våren 1887 och till största delen publicerades i wienertidningen Neue Freie Presse (Hans Lindström, *Hjärnornas kamp*, 1952, s. 261 ff.). I dem skulle Strindberg komma att ta upp motiv som hade aktualiserats av psykologiläsningen och »vansinnighetslitteraturen», t.ex. med hur små och svaga människor med psykologiska medel kunde knäcka starkare och hur »Kampen om makten [- - -] från att ha varit rent kroppslig (fängelse, tortyr, död) småningom utvecklats till att bli mera psykisk, men därför icke mindre grym» (*Själamord*, Saml. Skrifter, 22, s. 192).

Men sista ordet i kvinnofrågan var alls icke sagt. *Marodörer* hade stött på motstånd både hos förlag och teatrar. *Giftas II* som hade kommit ut i slutet av oktober hade fått ovetta av recensenterna. Hjalmar Branting hade i januarinumret 1887 av *Ur Dagens Krönika* sällat sig till angriparna. Ibsen, Strindbergs svåraste och dittills helt övermäktige konkurrent inom den nordiska dramatiken, gick segrande fram över Europa med *Ett dockhem*, där han tog en kvinna som tänkte med hjärtat i försvar mot det manliga rättsmedvetandet. Nu hade han dessutom demonstrerat »själamord» i Rosmersholm (1886). Visserligen hade Strindberg i bl. a. *Herr Bengts hustru*, *Giftas* och *Marodörer* replikerat på – som han uttryckte det till Edvard Brandes den 22 januari 1887 – »Ibsens och systrars skändliga angrepp på mannen». Men mycket återstod att tillägga.

Efter flyttningen till Issigatsbühel vid Lindau i Bayern hade Strindberg inspirerats av nya intryck. Den 19 januari 1887 hade han förtjust beskrivit för Albert Bonnier:

I Tyskland bosatt för I:a gången i mitt lif. Efter Fransk absinth- upphetsning och Schweiziskt herdelifs-pjäsk, finner jag mig äntligen i ett land der patriarkat och manslem ännu hållas i helgd och vördnad. Jag läser rikskanslerns tal med hänförelse [Bismarck krävde höjda militäranslag för ett eventuellt krig med Frankrike] och finner i honom den moderna realisten; jag ser värnpligtige drillas från morgon till qväll och känner en djup beundran för stat och samhälle.

Bakgrunden till det uppblossade intresset för det militära var att ett bayerskt infanteriregemente var förlagt i trakten. Strindberg umgicks med officerarna och hade planer på att vid ett eventuellt krig bli krigskorrespondent.

Den 22 januari 1887 meddelade Strindberg i det ovan nämnda brevet till Edvard Brandes: »Nu sätter jag mig till att skriva om femte akten [av *Marodörer*]. Sedan Del I *Fadren*, och om tio år, när vi ha qvinnodjeflarna öfver oss med rösträtt och allt skola underkufvade män gräfva upp min trilogi, men ej våga spela den».

I ett brev till Bonnier den 6 februari berättade han, att han hade avbrutit författandet för *Neue Freie Presse*: »Nu är jag besatt af kvinnofrågan och släpper den ej, emedan jag måste forska och experimentera ut den i botten innan jag kan släppa den. Derfor har jag nu första akten af I:a delen af trilogien *Fadren* färdig, till hvilken *Marodörer* är del II».

Startdatum för författandet torde ha varit omkring den 25 januari. Sedan Karl Otto Bonnier hade besökt Strindberg den 21 januari i Lindau (K. O. Bonnier, *Bonniers. En bokhandlarefamilj*, IV, 1931, s. 104), hade denne enligt brevet till Albert Bonnier den 6 februari påbörjat ett par berättelser åt *Neue Freie Presse* men avbrutit »efter några dagar». Nu förutsade han: »Om fjorton dar har jag mitt sorgespel *Fadren* färdigt» (Brev 6, s. 155). Samma tidsangivelse fick Gustaf Fredrikson i det tidigare (ovan s. 277) citerade meddelandet den 9 februari.

Strindberg höll ord med god marginal. *Fadren* skrevs på ett par, tre veckor. Den 15 februari 1887 kunde han berätta för Edvard Brandes: »Nu är första afdelningen af *Marodörer* färdigt kalladt *Fadren*, ett *Sorgespel*, som jag sänder».

Stoff till dramat hade Strindberg hämtat ur sina äktenskapliga erfarenheter. Till sin bror Axel skrev han strax efter den 15 februari ett brev där han avslöjade sina gnagande tvivel på hustruns trohet:

Men, bror, du skall vara upprigtig! Jag vet att det fins rykten i den sak jag frågade dig, och jag vill veta dem, eljes blir jag galen. Jag kan bära ett verkligt slag, det har du sett, men ovisshet dödar mig. Säg mig alltsammans! Blodet är tjockare än vattnet; [därefter följer en av Strindberg överstruken passage, som tydligen handlar om faderskapets osäkerhet och som slutar:] deras far, något som jag betviflat ibland, och som man aldrig vet!

Axel hade redan den 4 februari enligt ett bevarat brevkoncept svarat på en tidigare förfrågan från brodern: »Uppriktigt sagt har jag *aldrig hört något prat* om Edert kärleksförhållande» (Brev 6, s. 164, not 6).

I det ovan nämnda brevet till Axel strax efter den 15 februari betygsatte Strindberg sin just avslutade pjäs: »Det är ett djuptänkt, fint arbete».

När Strindberg sju år senare, i uppsatsen *Nemesis divina*, kom att beröra *Fadrens* tillkomst, tonade han ner den personliga bakgrunden till förmån för en mer litterär:

År 1887 skriver jag ett dramatiskt verk, en tragedi kallad *Fadren*. Vad som föranledde mig att ta itu med faderskapets problem var detta. Jag läste Gustaf den tredjes, svenske kungens historia, där det berättas att hans mor, mån om den makt som sonen tvärt vägrat henne, till hämnd utsprid ryktet att konungen inte var kronprinsens far. Nästan samtidigt läser jag att faderskapsproblemet uppeldar den litterära världen i Paris, där Glouvet just sänt ut ett drama i ämnet. Låt mig tillägga att la Nouvelle Revue fäst uppmärksamheten på samma spörsmål genom en artikel om Matriarkatet och de förödande följderna av samhällets återfall i denna stammens primitiva form. Atmosfären var laddad och jag skjuter av min pil. (*Vivisektioner*, i svensk tolkning av Tage Aurell, med inledning och kommentar av Torsten Eklund, 1958, s. 37.)

I samma veva som *Fadren* blev färdig bröt Strindberg med Bonniers - vilket icke skedde vare sig första eller sista gången. Strindberg hade blivit rasande över att Albert Bonnier som påbröd till andra färska refuseringar hade vägrat att ge ut *Marodörer* i bokform (Brev 6, s. 161). Till Edvard Brandes vädjade nu Strindberg att denne skulle söka placera *Fadren* på Gustav Philipsens förlag i Köpenhamn (Brev 6, s. 159). Ungefär samtidigt ville han att Axel skulle ombesörja att pjäsen, sedan den hade lästs av skådespelaren Emil Hillberg på Dramaten och teaterchefen Anders Willman på Kungliga teatern, skulle erbjudas Joseph Seligmans förlag (Brev 6, ss. 164, 165, not 9).

Men inget av dessa försök resulterade. Willman tyckte, enligt Axel, att »pjesen var utmärkt, men ansåg att ämnet var 'ömtåligt' - och trodde att en omarbetning vore behöflig» (Axel Strindbergs brevkoncept 10 april 1887; hos författaren Axel Strindberg). Ernst Lundqvist, Kungliga teaterns litteratör, skulle sent omsider, enligt Strindbergs egen formulering i ett brev till Claës Looström den 4 december 1887, ha funnit pjäsen »för dyster och pinsam». Detta ironiserade Strindberg sedermera över i sitt företal till *Fröken Julie* (1888):

Man förebrådde nyligen mitt sorgespel *Fadren*, att det var så sorgligt, liksom om man fordrade muntra sorgespel; och man ropar med pretention på livsglädjen och teaterdirektörerna skriva rekvisitioner på farser liksom om livsglädjen låge i att vara fånig och att rita av människor som om de voro alla behäftade med danssjuka eller idiotism.

Den 25 april 1887 erbjöd Strindberg Isidor Bonnier, som hade eget förlag, att låta trycka *Marodörer* och *Fadren*, »med urtagning af scener i pjeserna», tillsammans med *Vivisektioner*. När också Isidor Bonniers intresse föreföll sval, bättrade Strindberg den 4 maj på sitt anbud: »Du kan få båda för 500 Kronor kontant! Oaktadt de äro utmärkta båda och väl få upplefva samma öden som Mäster Olof!» Detta skådespel hade refuserats i flera år, därefter gjort succé.

Men det gick inte ens att slumpa bort pjäserna. Redan innan Strindberg hade fått svar, hade han den 6 maj frågat Edvard Brandes, om inte *Fadren* kunde publiceras som följetong i form av understreckare i Politiken. Missmodig tillfogade han: »Jag sätter den sjelf högt nog, men har tyvärr numera bara en meningsvän i det fallet - mig sjelf».

En meningsvän till avslöjade sig dock - adressaten. I en intervju i Politiken den 25 maj 1887, när

Strindberg besökte Köpenhamn för att förhandla om sina verks framtid, betecknade Edvard Brandes »Faderen» som »et genialt og gribende Vaerk», även om han hade vissa reservationer mot ensidigheten i teckningen av Laura.

Hans Österling, som hade ett litet förlag i Helsingborg, blev räddaren. Genom förmedling av en journalist, Nathan Hellberg, som besökte Strindberg under dennes vistelse på Skodsborg utanför Köpenhamn i slutet av maj, åtog sig Österling att trycka *Fadren* (N. Hellberg, Strindbergs-minnen. Några fragment, Skånska Dagbladet, uppl. A, 18/5 1912). Men villkoren var hårda. Författaren fick tydligen ingen ersättning alls. »Fadren fick jag skänka bort, men detta får du ej säga åt någon», hette det i ett brev till Axel den 22 oktober 1887. Det kompletterades av konstaterandet den 31 mars 1888: »Jag har utvecklat mig fram mot den litteratur som jag får skänka bort såsom Mästerstycket *Fadren* och *Kamraterna*». Till Edvard Brandes skrev han den 1 april 1888: »Mitt mästerstycke *Fadren* gaf mig en vällust att procreera [avla], men det fick jag skänka förläggaren».

Pjäsen utkom som nämnts i bokform vid mitten av september 1887. Strindberg blev mycket nöjd med formgivningen av boken, »hvars yttre är det finaste jag hittills varit med om» (Brev 6, s. 275).

Men den svenska kritiken blev hård. Tonen anslogs av Axel Krook i Göteborgs-Posten (24/9):

Det är ju möjligt, att hr S. här afsett att eller till och med trott sig behandla ett stort tragiskt ämne, genom hvilket han velat göra en ny insats i den redan förut så mycket ventilerade äktenskapsfrågan. Men att det ej lyckats, det är lika visst. Omöjligt att uppföras på scenen, är 'sorgspelet' äfven litterärt sorgligt som läsdrama, och man nästan finner sig drifven att beklaga förf:s sjukliga hjerna, då han trott sig med detta arbete skola skapa något af annat än underhaltigt värde, trots en och annan mäktigare ansats.

Fredrik Fehr i Svenska Dagbladet (10/10) spädde på med en moralisk indignation över Ryttmästarns ord om att ingen kan säkert veta vem som är far till ett barn: »Det är en så kränkande misstanke, hr Strindberg i detta sitt senaste alster utslungar mot alla mödrar utan undantag, att det kan förefalla skymfligt för qvinnorna att ens omnämna den».

Carl David af Wirsén i Vårt Land (1/10) inledde med att fördöma Strindbergs »råa uttryck» och »hädelser mot den kristna religionen och mot sedligheten» men antog därefter en min av beklagande över en författare med sjuklig fantasi: »oaktadt allt detta blifver den känsla, som Strindbergs 'Fadren' uppväcker, snarare beklagande än harm, och detta beror kanske mest derpå, att denna skapelse förråder - vanmakt, vanmakten i en sjuklig inbillning, vanmakten i en på allt positivt så godt som utblottad åskådning».

Litteraturocenten Karl Warburg anslöt sig i stort till kören av fördömare. Skillnaden var närmast att hans avhyvling på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings förstasida (6/10) blev grundligare och synpunktsrikare. Inledningsvis ansåg han sig kunna konstatera, med syftning på novellen *Familjeförsörjaren* i *Giftas II* och Strindbergs »begäran hos Stockholms stads konsistorium om äktenskapsskilnad 'på grund af hat och illvilja' [- - -] att man icke misstagit sig, då man i den rikt begåfvade men mycket ojämne författarens ofta rent af rasande angrepp på kvinnokönet [- - -] sett ett utslag af rent personliga förhållanden». *Fadren* var

ett nytt uttryck för hans rent af till monomani öfvergångna kvinnohat. Det är en ny gensaga emot den nordiska »indignationslitteraturen», som - med »Dockhemmet» till utgångspunkt - allt skarpare och bjärtare uppställt kvinnan som den förtryckta [- - -]. En dylik gensaga har nog i viss mån sitt berättigande, för så vidt som detta tal om kvinnans underkufvande är öfverdrifvet [- - -] Men gensagan slog öfver - den gick till en ytterlighet, som var vida värre än den, hvaremot den ville reagera [- - -] med all sin sorgliga stämning gör hans stycke nästan en smula tragikomisk värkan,

så starka äro öfverdrifterna.

Warburg jämförde, liksom Axel Krook och (5/10) Edvard Brandes, temat i *Fadren* med innehållet i Christian Hostrups skådespel *Eva* (där föräldrarna tvistar om sonens uppfostran och mannen får ge vika när hustrun ifrågasätter hans faderskap; spelad på Dramaten 1881) och påpekade även hur besläktad *Laura* var med Ibsens *Rebekka West* (i *Rosmersholm*), som driver en annan kvinna till självmord genom psykiskt tryck. Recensenten framförde dessutom en from förhoppning, att brandrisken, när Ryttmästarn kastar den brinnande fotogenlampan, skulle omöjliggöra varje uppförande på någon teater (jfr Brev 6, s. 337 f., där Strindberg inför Nya teaterns premiär i januari 1888 gav noggranna instruktioner: »glaset och kupan fästas med kitt så att lampan kan lyftas utan att glaset ramlar af; kastas förbi hufvet på *Laura* ut genom dörren, först sedan hon dragit sig baklänges ut»).

Intressant är att jämföra den svenska, ibland ganska hånfulla negativismen med den respektfulla tonen i ett brev som Ibsen skrev från München den 15 november 1887 till Hans Österling om *Fadren* (här citerat efter Helsingborgstidningen *Skånes Allehanda* 19/11 1887):

Et nyt værk af en digter som Strindberg leser man ikke gerne midt under en rejses uro og skiftende stemninger.

Jeg har derfor opsat læsningen og studiet af denne digtning intil nu, da jeg er kommen tilbage til hjemmet og til stilheden.

Strindbergs iakttagelser og erfaringer på det område, som »*Fadren*» nærmest behandler, stemmer ikke overens med mine. Men dette hindrer mig ikke i også i dette nye digterverk at erkende og gribe af forfatterens voldsomme styrke.

»*Fadren*» skal jo nu snart opføres i København. Blir det spillet som det skal, med ubønhørligt virkelighedspræg, sa kommer det til at öve en rystende virkning.

Ännu mer positiv hade Edvard Brandes varit i en stor recension i *Politiken* den 5 oktober 1887. Beteckningar som »glimrende», »mesterlig» och »genial» blandades med indignation över att i Sverige även den liberala pressen hyllade Ibsen men begick själamord på Strindberg. Högertidningen *Dagbladet* däremot karakteriserade (osign. 10/11) skådespelet som dramaturgiskt genialt men »en gal Mands Arbejde».

Men nu gällde det att också få *Fadren* offentliggjord genom det konstnärliga medium, för vilket den främst var avsedd, teaterns. Strindbergs förhoppningar att pjäsen skulle väcka intresse hos August Lindberg, teaterledaren som hade varit djärv nog att ge urpremiär på Ibsens *Gengångare*, hade gäckats: »Återfått äfven från Lindberg, *Fadren*. Återfår allt!» (Brev 6, s. 234). Strindberg hade skrivit till honom den 3 juni och föreslagit att de skulle starta en teater, där inte bara *Fadren* utan också andra strindbergspjäser skulle spelas. Men Lindberg hade tyckt att Ryttmästarn snarare vore en roll för Hillberg på Dramaten. Han var heller inte lockad av att driva en teater tillsammans med Strindberg, eftersom han befarade att Siri von Essen skulle vilja vara meddirektör. Han ville inte ha en repertoar av bara strindbergspjäser och fruktade för övrigt att bli inblandad i strindbergska äktenskapsbråk (Per Lindberg, August Lindberg, 1943, s. 208).

Bättre gensvar fick Strindberg från en 30-årig skådespelare med akademiskt förflutet, Hans Riber Hunderup, som nyligen hade blivit direktör för Casino-teatern i Köpenhamn. På den gavs annars mest folkkomedier och glada sångspel. Men Hunderup var intresserad av att som omväxling bjuda sin publik något mer litterärt.

Därav kom det sig, att *Fadren* den 14 november 1887 fick sin urpremiär på en köpenhamnsk

underhållningsteater.

Veckorna fram till premiären hade Strindberg åtskilliga skäl att oro sig för utgången. Recensionerna av bokutgåvan hade inte lovat gott. Kristendomslektorn John Personnes pamflett »Strindbergslitteraturen och osedligheten bland skolungdomen», som hade utkommit 3–9 mars 1887, hade översatts till danska. I skriften angreps Strindberg bl. a. för att försörja »sig sjelf, hustru och barn med att offentligt i skrift smutskasta sin hustru» (s. 50). Fast den danska versionen hade utgetts mitt i sommaren (14–20/7 1887 enl. Nordisk Boghandlertidende), hade det blivit dags för en ny upplaga redan den 16 augusti. När man sedan fick läsa *Fadren* i bokform, låg det nära till hands att anta, att också den anspelade på författarens privata situation.

Till den svenske, i Köpenhamn bosatte författaren Axel Lundegård, som hade åtagit sig att översätta stycket för Casinos räkning, gav Strindberg en hel del råd, avsedda att vidarebefordras till Hunderup. Framför allt ville han genom rollbesättning och spelstil gardera sig mot att pjäsen spelades melodramatiskt (Brev 6, s. 282):

Hvem skall dock spela ryttmästarn, och hvilket fruntimmer vill spela Laura? Stycket kan lätt förstöras, bli löjligt! Jag föreslår, oaktat jag sällan lägger mig i spelet, att ryttmästarn ges åt en skådespelare med eljest friskt humör, som med en öfverlägsen, sjelfironisk, lätt skeptisk verldsmannaton, medveten om sina företräden, går med temligen gladt mod sitt öde till mötes, svepande sig i döden i dessa spindelnät han ej kan af naturlagsskäl rifva sönder.

En bedragen äkta man är en komisk figur inför verlden, och mest inför en teaterpublik. Detta måste han visa, att han vet, och att han också ville skratta om det gällde en annan bara!

Detta är det moderna i min tragedi, och ve mig och gycklaren om han går stad och spelar Rövvarbandet [Schillers *Die Räuber*, 1781] 1887! Inga skrik, inga predikningar. Fint, lugnt, resigneradt! som en eljes stark ande tar det moderna ödet i form af en erotisk passion.

Erinrom att en kavalleriofficer är alltid en rik mans son, fått uppfostran, ställer höga fordringar på sig i samlefnaden och äfven mot soldaten är bildad.

Alltså icke någon rå knöl af tradition eller fortifikationspolitik. Han står ju dessutom sjelf öfver sitt yrke, har afslöjat det och är vetenskapsman. För mig särskildt här representerar han en manlighet, som man sökt nedsätta, aflura oss och flytta på det tredje könet! Det är endast inför qvinnan, han är omanlig, af det skäl, att hon vill ha honom så, och anpassningslagen nödgar oss att göra den rol älskarinnan fordrar. Ja, vi få ibland spela kyska, ingenus, okunniga, bara för att komma åt det samlag vi vilja!

Strindberg oroade sig vidare för att vissa uttryck och scener kunde verka alltför stötande. »Tribaderna [de homosexuella kvinnorna] skola nog ombesörja pipningar. [- - -] Men säg en sak, har Ni eller Brandes inga ändringar att föreslå, inga tillägg att göra; det fins omallda korn som slunkit igenom. Halfsanna repliker som kunna vändas ut och in på», frågade han Lundegård den 23 oktober, med adress också till Georg Brandes som assisterade som rådgivare vid iscensättningen (Harry Jacobsen, *Strindberg i Firsernes København*, 1948, s. 49). Förmodligen mildrade Brandes här och var. Strindberg sjelf, som med sin familj hade anlånt till Köpenhamn den 6 november 1887 (Axel Lundegård, *Några Strindbergsminnen*, 1920, s. 49), bidrog med att stryka den långa repliken om Ryttmästarn som tröstade »ångbåtsmamsellen», sedan hon hade förlorat sin fästman (s. 61; Brev 6, s. 357). Efter premiären fick för övrigt översättarinnan Mathilde Prager i Wien direktiv att »vid öfversättningen [till tyska] förmildra eller utelemna alla råheter, särskildt i första scenen Akt I, samt lemna direktörerna frihet att stryka» (Brev 6, s. 314).

Som Harry Jacobsen har påpekat (Jacobsen, s. 49), fick Strindberg efter premiären rentav kritik i högertidningen *Avisen* för att han, till skillnad mot i bokform, »paa Teatret, hvor han kan vente, at Publikum øjeblikkelig vil tage til Genmæle, stikker [- - -] Hovedet i Sækken, mildner og dæmper og lader, som om han er ganske uskyldig i det hele».

Strindbergs uppjagade sinnesstämning två dagar före premiären speglades i en sedermera ofta citerad passage i ett brev till Axel Lundegård (Brev 6, s. 298):

Det förefaller mig som om jag går i sömnen; som om dikt och lif blandats. Jag vet inte om Fadren är en dikt eller om mitt lif varit det; men det tyckes mig som om detta i ett gifvet snart stundande ögonblick skulle komma att gå upp för mig, och då ramlar jag ihop antingen i vansinne med samvetsqual eller i sjelfmord. Genom mycken diktning har mitt lif blifvit ett skugglif; jag tycker mig icke längre gå på jorden utan sväfva utan tyngd i en atmosfer icke af luft utan af mörker. Faller ljus in i detta mörker så dimper jag ned krossad!

Till upprördheten bidrog, att hans äktenskap befann sig i kris och att han arbetade på sin generaluppörelse med hustrun i romanen *En dåres försvarstal*.

Premiären, där Hans Riber Hunderup själv spelade Ryttnästarn, och hans blivande fru, Johanne Krum, Laura, fick emellertid ett mottagande, som kom farhågorna på skam. Åtskilliga köpenhamnska kulturradikaler hade, eggade av Edvard Brandes i Politiken och av en flammande appell av Axel Lundegård premiärdagen i samma tidning, slutit upp och gav demonstrativt sitt bifall till känna genom framropningar och applåder. Till och med efter att Ryttnästarn rasande hade kastat den brinnande fotogenlampan efter sin fru i andra aktens slutscen, skulle de fram till rampen för att buga och le.

Men också pressen de följande dagarna var positiv. Dagbladet (osign. 15/11, 16/11) reserverade sig visserligen mot den chockerande scenen med amman och tvångströjan men kunde inte sticka under stol med att det hade varit en engagerande föreställning. Det tyckte också, om än med fräna reservationer, både Berlingske Tidende (osign. 15/11) och Paul Marcussen i *Avisen* (16/11). Morgenbladet (osign. 15/11) menade, att Hunderup hade heder av sin indirekta protest mot Det kgl. Teaters orättfärdiga blockad av vissa moderna nordiska författare. Politiken deklarerade (osign. 15/11), trots viss kritik mot spelet, att »Stykket virkede som Helhed med overordentlig Kraft», och C. E. Jensen i *Social-Demokraten* (15/11) prisade en pjäs som verkligen förmådde väcka debatt om »Familjens og Hjemmets bedst betryggende Fremtidsordning».

Författaren Herman Bang skickade en premiärrapport till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (18/11 1887), där han visserligen instämde i och närmast förstärkte Warburgs hårda kritik mot pjäsen, men ändå tyckte att det var en plikt för svenska teatrar att spela den: »'Fadren' förtjänar att uppföras, ty stycket är och blifver, när man fått afskrapade alla dess paradoxer, orimligheter, osannolikheter och öfverdrifter, en genial skildring af vanvettets utbrott, klädd i dramatisk form». »Ryttnästaren är», framhöll Bang, »en uppgift för en stor tragisk skådespelare».

Redaktionen protesterade i en fotnot mot att det skulle vara någon plikt för en svensk teater att spela en pjäs som *Fadren*. Men Nya teatern i Stockholm var inte sen att effektuera önskemålet. Den 12 januari 1888 skedde den svenska premiären med Gustaf Ranft som Ryttnästarn, Ottilia Littmarck som Laura och Clara Gardt som Amman.

Inför premiären hade Strindberg skrivit en del goda råd till August Falck, en av Nya teaterns tre styresmän och far till den August Falck som 1907-10 kom att leda Strindbergs Intima teatern (Brev 6, s. 337):

General-observation: Spela stycket så som Lindberg låtit spela Ibsen: alltså: icke tragedi, icke komedi, utan något midt emellan. Ta icke tempot för fort så som vi gjorde här på Casino först. Låt det snarare krypa fram stilla, jemt, tills det ökas af sig sjelf mot sista akten. Undantag: ryttmästarens repliker då hans fixa idé slagit ut. De talas fort, abrupt, spottas fram, afbryta stämningen oupphörligt.

Erinras: ryttmästaren är icke en rå soldat; utan en lärd, som står öfver sitt yrke, [- - -] mjuk i första akten, godt barn; hårdnar, blir rasande och sist galen.

Detalj: när han kommer in i tredje akten är han i skjortärmarne (jaegerskjorta), har böckerna under ena armen och sågen under den andra.

Om Laura spelas af en yngre dam med skönhet bör hon vara hård, ty utseendet mildrar, och hennes inflytande på mannen motiveras derigenom; spelas hon af en äldre, måste det moderliga mera fram och det hårda sättas undan något.

Presten är en vanlig prest, allvarlig, inne i sin rol, ej komisk.

Doktorn är en vanlig doktor, kastad mellan inflytandet från qvinnan och sitt köns-kamratskap med mannen.

Flickan måste vara frisk och vinnande, liffull, vaken, och verkar derigenom uppfriskande midt i bedröfvelsen.

Strykningsexemplaret afgått! Stryk mer om ni vill. Ni hör nog på repetitionen hvad som stöter.

[- - -]

Det vore synd om ej Gurli Åberg tog Lauras rol. Det skall dock spåras en förgången skönhet som motiverar hennes inflytande på mannen.

Strindbergs »General-observation» om hur stycket borde spelas kan jämföras med hans mycket annorlunda råd 23/4 1908 till August Falck d.y., när *Fadren* skulle ges på Intima teatern: »Fadren skall spelas som tragedi! Stora breda tag, höjda röster! [- - -] Släppen lösa passionerna, skriken, men blifven icke hesa, huttna inte med helvetet!» (Kungliga Bibliotekets Strindbergssamling).

Liksom i Köpenhamn blev mottagandet, trots en ganska medioker rollbesättning, betydligt bättre än vad man hade kunnat vänta efter recensionerna av *Fadren* i bokform. Visserligen citerade Wirsén (Post- och Inrikes Tidningar 13/1 1888) Hamlets utrop »gräsligt, gräsligt, öfvermåttan gräsligt» och Arvid Axelsson (Nya Dagligt Allehanda 13/1) tyckte sig ha sett ett »om oerfarenhet och omognad vittnande dramatiskt verk», bestående av »med långgrandiga diskussioner blandade skräckscener». Men Svenska Dagbladet (osign. 13/1), där Fredrik Fehr hade varit så indignerad i oktober, förklarade nu i januari, om än med kraftiga reservationer mot innehållet, att skådespelet hade visat sig vara »i hög grad spelbart och dramatiskt verkningsfullt».

Dagens Nyheter (osign. 13/1) talade i positiva ordalag om »Den snillrike författarens nattsvarta skildring af ett olyckligt äktenskap» och om de »med en nästan demonisk kraft tecknade karaktererna». Georg Nordensvan noterade motvilligt (Aftonbladet 13/1), att »bifallsyttringarna voro efter hvarje akt både stormande och långvariga - ehuru långt ifrån enhälliga». I Budkaflen (osign. 20/1) tyckte recensenten visserligen, liksom flera av de andra bedömarna i pressen, att Strindberg hade »skjutit betänkligt öfver målet och därmed [- - -] gifvit den sak han förfäktar: mannens ställning såsom familjförsörjare, ett ganska tvifvelaktigt understöd», men måste å andra sidan, också i likhet med flera andra bedömare, t. ex. Hellen Lindgren (Ny Illustrerad Tidning 21/1), medge att

stycket var »skrifvet med en lidelse, en kraft, som omotståndligt rycker åskådaren med sig».

»Genialt, storslaget, utan motstycke i vår litteratur, verkar det som ett plötsligt dödsskri i en mörk höstnatt», var Daniel Fallströms betyg i hans teateröversikt i aprilnumret 1888 (s. 248) av Ny Svensk Tidskrift.

Den relativt lyckliga utgången av skådespelets presentation på scenen bidrog till att Hans Österling lät trycka ytterligare 500 exemplar av pjäsboken, som kom ut i en andra upplaga 29/3–5/4 1888 (Svensk Bokhandels-Tidning). Denna gång fick Strindberg ersättning – 100 kronor (Brev 6, ss. 360, 382).

Men redan 15/3–21/3 1888 utgavs – också tryckt av Österling – Strindbergs översättning av pjäsen till franska: »Père». Det var något som Strindberg hade motsett med de allra största förväntningar. Med »Père» hoppades han kunna bli lanserad i Paris, Europas ledande teaterstad, och därmed kunna ge sina belackare i hemlandet en tankeställare. Den 30 oktober 1887 hade han i ett brev till Lundegård kastat fram en plan att från Köpenhamn eller Stockholm utge en månadstidskrift på franska, i avsikt att: »Utföra de fyra Skandinaviska länderna ur deras oförtjänta isolering som språket medför». Redan under sommaren 1887 hade han översatt *Fadren* och den 29 augusti hade han sänt sin franska version till Émile Zola. Denne ansågs ha introducerat det naturalistiska skådespelet 1873 med sin dramatisering av romanen *Thérèse Raquin*. Zola var trög med att avge något omdöme, men när det väl kom i mitten av december 1887, lät Strindberg omgående publicera det i Politiken. Därefter lät han placera det som förord i utgåvan av »Père». Zola var erkännansam, men som renlärligt naturalistisk ville han inte betrakta »Père» (övers. nedan s. 352):

Paris, 14 déc. 87.

Monsieur et cher confrère!

J'ai de bien grandes excuses à vous faire, pour mon long silence. Mais si vous saviez quelle existence est la mienne, que de travail et que de tracas! Je ne voulais pas vous renvoyer votre manuscrit sans l'avoir lu, et je viens enfin de trouver le temps nécessaire.

Votre drame m'a fortement intéressé. L'idée philosophique en est très hardie, les personnages en sont très audacieusement campés. Vous avez tiré du doute de la paternité des effets puissants, troublants. Enfin, votre Laure est vraiment la femme dans son orgueil, dans l'inconscience et dans le mystère de ses qualités et de ses défauts. Elle restera enfoncée dans ma mémoire. En somme, vous avez écrit une œuvre curieuse et intéressante, ou il y a, vers la fin surtout, de très belles choses. Pour être franc, des raccourcis d'analyse m'y gênent un peu. Vous savez peut-être que je ne suis pas pour l'abstraction. J'aime que les personnages aient un état civil complet, qu'on les coudoie, qu'ils trempent dans notre air. Et votre capitaine qui n'a pas même de nom, vos autres personnages qui sont presque des êtres de raison, ne me donnent pas de la vie la sensation complète que je demande. Mais il y a certainement là, entre vous et moi, une question de race. Telle qu'elle est, je le répète, votre pièce est une des rares œuvres dramatiques qui m'aient profondément remué.

Croyez-moi votre bien dévoué et bien sympathique confrère.

Émile Zola.

Vad beträffar den av Zola efterlysta större exaktheten i presentationerna kan dock framhållas, att Strindberg är precisare i sina person- och lokalbestämningar i det svenska originalet än i den mer utslätade översättningen.

Viss språklig assistens hade Strindberg anlitat. Till Österling skrev han den 3 januari 1888: »Père är

af mig öfversatt till Franska, men reviderad och renskrifven af en Pariser-literat». När korrekturet kom, lästes det av en fransk konsulatstjänsteman i Köpenhamn, E. Baruël (Brev 6, s. 387).

Liksom ifråga om *Fadrens* svenska utgåva blev Strindberg mycket nöjd med den franska versionen. Han hade gett noggranna föreskrifter att trycket skulle se så »franskt ut» som möjligt (Brev 6, ss. 341, 373, 375). I brev till Österling (Brev 7, ss. 11, 52) skisserade han riktlinjerna för en ganska smart upplagd reklamkampanj.

Också en översättning till danska av »Faderen» trycktes. Den var utförd av Peter Nansen - icke av Lundegård - och utgavs av bröderna Salmonsens förlag i Köpenhamn 16-22/3 1888 (Nordisk Boghandlertidende). En tysk översättning, »Der Vater», av Ernst Brausewetter utgavs den 8 december samma år på Reclams förlag i Leipzig (Börsenblatt für den deutschen Buchhandel).

Strindbergs egen tro på *Fadrens* värde var orubbad trots skiftande konjunkturer för pjäsen. Den 22 januari 1888 deklarerade han för Österling:

Nu skall jag säga Er en sak, och det är att »Fadren» är det moderna sorgespelet, och därför högst märkvärdigt. Och detta därför att striden försiggår mellan själarna, »hjernornas Kamp», ej med dolk och lingonsaft som i Rövvarbandet. De unga fransmännen söka ännu formeln, men jag har funnit den! Stycket har därför en god framtid, och Ni skall se att detta skryt blir sant en gång, liksom baksträfvärnes vrövel blir lögn och dumhet!

Att Strindbergs höga värdesättning inte var något snart övergående omvittnas av vad han den 8 juni 1890 skrev till Bernhard Meijer (Uno Willers, *Strindberg om sig själv*, 1968, s. 21):

Tror du jag anser mitt mästerverk *Fadren* vara dåligt därför att det lönnmördades i Sverge, när jag saknade parti. I Danmark gjorde det stor litterär succés och antogs till spelning på Théâtre Libre i Paris och Freie Bühne i Berlin.

Pjäsen kom också till uppförande: genom Freie Bühne på Residenztheater i Berlin 1890 (12/10) och genom Théâtre de l'Éuvre på Nouveau Théâtre i Paris 1894 (13/12). *Fadren* blev det första skådespel med vilket Strindberg nådde europeisk ryktbarhet och har sedermera, jämte *Fröken Julie* och *Dödsdansen*, blivit en av Strindbergs mest spelade pjäser.

FRÖKEN JULIE

Till grund för texten i denna upplaga av *Fröken Julie* ligger Strindbergs originalmanuskript, rensat från förläggaren Joseph Seligmanns ändringar. Även förstaupplagan 1888 har utnyttjats vid textetableringen. En närmare redogörelse för de textkritiska principer som har kommit till användning ges i *Samlade Verk* del 1. En textkritisk kommentar till *Fröken Julie* redovisas i en separat kommentarvolym.

Den 10 augusti 1888 sände Strindberg från Holte i Danmark dramat om *Fröken Julie* till Karl Otto Bonnier i Stockholm med följande ord:

Härmed tar jag mig friheten hembjuda Svenska Dramatikens första Naturalistiska Sorgespel, och jag ber Er icke lättsinnigt rata det att Ni sedan må ångra Er, ty, såsom Tysken säger: ceci datera! = detta stycke kommer att noteras i annalerna. Mina vilkor äro endast produktionskostnaderna för kroppsarbetet (=en månads lefnad) eller 500 Kronor för 1500 ex.

2° Hastig tryckning (kan aldrig konkurrera med Skärkarlslif) genast.

3° Hygglig utstyrsel som bok, inte som operatext såsom Kamraterna blefvo.

Huruvida också Strindbergs *Förord* medföljde är osäkert. Sannolikheten talar dock för att detta författades först efter den 10 augusti. Strindberg brukade vara mycket ivrig att så snart han hade ett verk färdigt sända det till förlaget. Det brådskade med att få pengar och han ville snabbt ha besked om förlaget ville utge eller ej. Förordet måste under alla omständigheter vara skrivet efter pjäsen, eftersom det ingående analyserar dess rollgestalter. Det troligaste är att förordet tillkom 10-15 augusti, när Strindberg ville framhäva pjäsens förtjänster och innan han omkring sistnämnda datum hade börjat på nästa drama, *Fordringsägare*.

Exakt när Strindberg började författa *Fröken Julie* går inte att avgöra. Dramat nämns inte i den bevarade korrespondensen före den 10 augusti. Strindberg gav dock själv en indirekt datering i ett brev till kusinen Johan Oscar Strindberg den 19 november 1888. Han uppger där att han hade skrivit sina »två sorgespel» (*Fröken Julie* och *Fordringsägare*) »hvardera på fjorton dagar». *Fröken Julie* torde följaktligen ha påbörjats under senare delen av juli 1888.

Det finns i Strindbergs produktion, korrespondens och upplevelser under våren-sommaren 1888 åtskilligt som pekar fram mot *Fröken Julie*: nya idéer som föddes, gamla som aktualiserades, friska intryck i en ovanlig miljö.

Brevet till Bonnier den 10 augusti underströk det nya i dramats form - *Fröken Julie* proklamerades som Sveriges första naturalistiska sorgespel. Med stolthet och iver hade ju Strindberg offentliggjort naturalisthövdingen Zolas omdöme om *Fadren*. Men Zola hade haft invändningar: framför allt hade han velat ha precisare upplysningar om de agerande. Det får man i *Fröken Julie*. Julie och Jean tecknas inte bara i nuet, de får också berätta sina tidigare livsöden. Kristin är visserligen bara en biperson men utförligare skildrad än de flesta av bipersonerna i *Fadren* (trots att Strindberg i förordet till *Fröken Julie* indirekt polemiserar mot Zola, s. 108: »alldagsmänniskor äro i viss mån abstrakta, i utövandet av sitt yrke»).

Till kritikern och dramatikerkollegan Edvard Brandes skrev Strindberg den 30 mars 1888: »Nu har jag börjat studera min konst, och ämnar ta den på allvar. Förr var den lek och vapen!» Till studierna hörde överväganden om de tre enheterna enligt Aristoteles estetik, tidens, rummets och handlingens. Att Strindberg härvidlag, liksom när han skrev *Fadren*, hade konkurrenten Ibsens Gengångare i tankarna, omvittnas av att han i artikeln *Kvinnosaken enligt Evolutionsteorin* (tryckt i Ny Jord, maj 1888) kritiskt påpekade att »Gengångares komposition med enhet i tid och rum var vardagssak för Scribe (se endast: *La Bataille des Dames*)» (Saml. Skrifter 17, s. 141). Till Edvard Brandes hade han skrivit redan den 13 mars: »Du håller icke på Aristoteles och enheterna, men jag tror att intrycket förstoras genom att behålla milieun hela tiden». En nybörjare som dramatiker, Vilhelm Carlheim-Gyllensköld, skulle den 5 december 1888 få rådet: »försök hålla tidens och rummets enhet, icke därför att Aristoteles rekommenderat det, utan emedan det tyckes passa våra moderna skeptiska sinnen bäst». I *Fröken Julie* kom Strindberg att iaktta handlingens och rummets enhet, medan han tog mera lätt på tidens (Lennart Josephson, *Strindbergs drama Fröken Julie*, 1965, s. 116 ff.).

Att Strindberg hade också andra riktmärken ifråga om den dramatiska formen skulle framgå av ett brev till Edvard Brandes den 4 oktober. Strindberg kritiserar där en fransk dramatisering av Dostojevskijs Brott och straff: »Medvetna intrigörer: Öfverstor personal! Och intrig! Inga män karakterer: alla tala lika, som fyllrackor!» Ifråga om personantalets begränsning skulle han framhålla fördelarna med få agerande i ett flertal brev under hösten 1888 (bl. a. till Georg Brandes den 29/11 om »la nouvelle formule»). Apropå intrigen skulle han i brevet till Edvard den 4 oktober

påpeka: »Nietzsche tror, som jag, ej på handling i dramat! Bara händelser!» (jfr Brev 7, s. 131, not 7). I *Fröken Julie* finns ingen medveten intrig, bara »händelser»; i *Fordringsägare* däremot spinner Gustaf en intrig, men söker ändå poängtera att han inte är någon intrigmakare (två gånger på s. 266 f.). Vad talet beträffar, är det i *Fröken Julie* tydligt individualiserat – här hade *Hemsöborna* hösten 1887 varit en god träning (jfr Lars Dahlbäck, *Strindbergs Hemsöborna*, 1974, s. 85 ff.). Såväl avstående från intrig som individualiserad dialog hade Zola poängterat som utmärkande för ett naturalistiskt drama (*Le naturalisme au théâtre*, i *Le roman expérimental*, 1880, ed. 5, ss. 123 f., 132, 154).

Strindbergs höga uppskattning av Zola, naturalismens banbrytare, »den ende tidevarvets kolossale skald» (*Kvinnosaken*, s. 131), återspeglas också i hans åsikt att även samlaget, »aflelseakten», borde finnas med i en livsskildring med pretention på att vara hänsynslöst sann. Om Zola hette det i ett brev till Edvard Brandes den 1 april 1888: »Han säger ju så utmärkt: aflelseakten är mig lika tragisk eller komisk som dödsarbetet!» Enligt Torsten Eklunds kommentar (Brev 7, s. 53, not 5), åsyftas ett uttalande av Zola i *De la moralité dans la littérature*, förmedlat av Herman Bang i *Tilskuerens* marsnummer 1888. I ett brev till Hans Österling omkring den 25 mars 1888, där Strindberg prisade dennes mod att trycka både *Fadren* och *Kamraterna*, deklarerade han: »Jag ger mig ej en tum, ty jag anser aflelseakten är lika berättigad och nödvändig i en lifsskildring som födelseakten, och hellre än skriva falskt får det vara!» Också Albert Bonnier upplystes (28 mars): »Födelse- och aflelse-akten är lika komisk eller tragisk som döds-akten och lika nödvändig i en hel skildring af menskolifvet». Förläggaren skulle prepareras.

Men Strindberg hade onda aningar om publiceringsmöjligheterna. Till Edvard Brandes anförtrodde han den 30 mars: »I Sverige går litteraturen baklänges till prestböcker och kastratpoem. Bonnier och Looström ha gett upp, fordra absolut sedligt numera! Det dör jag på!» *Fröken Julie* blev en medveten utmaning.

Såväl i *Kvinnosaken enligt Evolutionsteorin* som i en följande uppsats, *Kvinnans underlägsenhet under mannen* (troligen färdig den 25 maj 1888, Brev 7, ss. 91, 94, not 3), sökte Strindberg i enlighet med sin strävan mot större öppenhet i livsskildringen att karakterisera kvinnans sexuella egenart, jämförd med mannens. Han framhöll bl. a. att kvinnan hade mindre förmåga än mannen att behärska sig (*Kvinnans underlägsenhet*, Saml. skrifter 17, s. 158), men också att mannen, trots sitt klarare medvetande, i det erotiska stadiet blev mycket lik kvinnan (*Kvinnosaken*, s. 132). Kvinnans fysiska problem blev särskilt påtagliga i samband med menstruationen: »Var fjärde vecka återkommer som bekant brunsttiden», karakteriserad av »den nervösa störningen, allmän sjuklighet och rubbningar i sinnets jämnvikt» (*Kvinnans underlägsenhet*, s. 159). Kvinnans underlägsenhet manifesteras för övrigt av att hon är »släktets fortplantare, under det mannen är *artbildaren*, differentieringens ombesörjare» (s. 164; jfr förordet till *Fröken Julie* s. 107: »Jean är en *artbildare*, en hos vilken differentieringen märkes»).

Gång på gång framskymtar den föraktfulla inställning till religion, som i *Fröken Julie* skulle demonstreras av Kristins trosvisa bibelcitat och Jeans slöa vanekristendom (»FRÖKEN Ni tror på Gud, ni? JEAN Ja visst gör jag det!», s. 165). Strindbergs hån av de »prestböcker» som Bonniers och Looström gav ut, kompletterades i kvinnosaksartikeln av uttalanden som »Religion är ju [- - -] ansedd av Darwinister som en kvarleva av äldre stadiers fruktan och svaghet» (s. 140). För Heidenstam förklarade Strindberg den 25 maj 1888 att han var »Ateist» och »Kristus-hatare».

Men också romanen *En dåres försvarstal*, påbörjad hösten 1887, fullbordad i mars 1888 och sänd till kusinen Johan Oscar att förvaras på obestämd tid (Brev 7, s. 43), pekar fram mot *Fröken Julie*. Den kvinnliga huvudpersonen, Maria, har åtskilligt gemensamt med Julie. Hon är adelsdam, den manliga parten är ofrälse. Hon har en passionerad, neurotisk läggning med hysteriska drag: »Driven att utplåna en ras, därför att hon känner sig som en degenererad varelse, i upplösningstillstånd» (*En*

dåres försvarstal, övers. av Hans Levander, 1976, s. 160).

Den 11 maj 1888 påbörjade Strindberg den långa berättelsen om *Den romantiske klockaren på Rånö*, som kom att ingå i novellsamlingen *Skärkarlsliv* (Brev 7, s. 89, not 5). Den översändes till Albert Bonnier den 2 juli. Handlingen utspelas att börja med i sörmländsk sommarmiljö på 1850-talet. Genom denna novell aktualiserades Strindbergs minnen av barndomens inackorderingssomrar, främst åren 1857–59 hos klockaren Franz August Walin i Årdala (berättelsen skulle först heta *Klockaren i Vidala*, Brev 7, s. 89). Ännu i *En blå bok* (Saml. Skrifter 46, s. 116) skulle Strindberg minnas det besök som han i åttaårsåldern fick göra midsommardagen 1857 på greve Gustaf Trolle-Bondes Vibyholm (brev från Axel, Oscar och August till modern 11/7 1857, Meddelanden från Strindbergssällskapet, nr 4, jan. 1948, s. 6). Utan att det direkt utsägs spelar också *Fröken Julie* i en sörmländsk miljö med slott och kyrka, insjö och statarboställen, midsommarblomster och hallonhäck, björkar och syrener (av Jeans tidsuppgifter att döma är det heller inte långt till södra stambanan).

Tanken på en midsommarskildring i dramatisk form hade för övrigt enligt Axel Lundegård (Lundegård, s. 85 f.) varit aktuell för Strindberg redan i december 1887 i samband med hans planer på en versifierad fortsättning av *Marodörer/Kamraterna*.

Arbetet med *Den romantiske klockaren* upplevde Strindberg i dystra stunder som ett slavgöra för att tjäna pengar. Omkring den 17 maj 1888 anförtrorde han Heidenstam: »skrifver nu en idyll ändå idiotiskare än Hemsöb. 'Nödd och tvungen' delvis, för att sedan få göra ospelade pjäser och otryckta romaner!» Efter det långa, olönsamma arbetet med *En dåres försvarstal* var Strindbergs ekonomiska situation pressad. Han fantiserade bl. a. om att söka »hofmästare eller öfverkypareplats på ett stort hôtél» (Brev 7, s. 79; jfr Jeans förflutna i Schweiz!).

Den 3 juni kände han sig så deprimerad, att han delgav Heidenstam sina planer på att ta livet av sig. Men det fanns hakar: »för att begå sjelfmordet jag planerar, måste jag ha kraft. När jag är trött önskar jag dö, men har ej styrka (mod) att utföra det».

Den som gjorde allvar av sina föresatser var däremot författarinnan Victoria Benedictsson (pseudonymen »Ernst Ahlgren»). Natten mellan den 21 och 22 juli 1888 tog hon livet av sig med en rakkniv (samma döds sätt som Strindberg skulle låta Fröken Julie välja i dramet; jfr Bo Bennich-Björkman, *Fröken Julies självmord*, DN 6/11 1960). Det skedde på Leopolds hotell i Köpenhamn. Den 24 juli meddelades dödsfallet i *Politiken*, den danska tidning som Strindberg fick genom Edvard Brandes försorg (Brev 7, s. 59, not 1). Strindberg hade bott på samma hotell som Victoria Benedictsson (Leopolds), när hon natten mellan den 8 och 9 januari hade gjort ett misslyckat självmordsförsök (Lundegård, s. 113 ff.). Han som annars avskydde »fruntimmersböcker» hade med iver kastat sig över hennes produktion för att söka utforska bakgrunden. Den 11 januari berättade han för Lundegård, att han hade läst hennes roman *Pengar* »med ögon uppspeltade af nyfikenhet». Hans förstrykningar och kommentarer i det dedikationsexemplar (»Till Axel Lundegård/ från kamraten/ Ernst»), som han hade lånat av Lundegård (kopia på Kungl. Bibl.), vittnar om temperamentsfulla reaktioner. Enskildheter i romanens teckning av huvudpersonen, den passionerade och komplicerade Selma, skulle gå igen också i teckningen av Julie: avskyn inför männens råa syn på det sexuella (uppl. 1885, s. 267: »couche là, hund! - det är det enda som duger»), dragningen till förbjuden kärlek (s. 286: »det fans något inom henne som var starkare än hon. Det skrämde och jagade, lockade och smekte»), hennes attraktiva figur under ridturerna (s. 284 med »axlarnes vackra rundning»), draget av »halvkvinna» (Selmas och Elviras samtal i kap. VIII). Liksom Fröken Julies mor (fast i förordet till skådespelet s. 103 talas om »fadrens oriktiga uppfostran av flickan») hade Victoria Benedictssons far, som levde i ett disharmoniskt äktenskap, sökt ge sin dotter pojkuppfostran, vilket bl. a. framgick av Edvard Brandes minnesord i *Politiken* tisdagen den 24 juli 1888.

Strindberg kände sig moraliskt upprörd över att Victoria Benedictsson, vilken precis som romanens Selma var gift med en 28 år äldre man, komprometterade denne genom sitt kärleksliv och exploaterade deras olyckliga äktenskap i romanform. Upprördheten hade inte blivit mindre av att fru Benedictsson (och inte han, utfattig som han var) i mars 1888 hade tilldelats ett författarstipendium av Svenska Akademien (Brev 7, s. 94, not 7). Att hon skrev med antaget mansnamn, Ernst Ahlgren (medan hennes »asexuerade» »kamrat», Lundegård, kallade sig »Signe K.»), torde inte ha minskat hans antipati. Hätskheten är obeslöjad i det tidigare nämnda brevet till Heidenstam den 25 maj 1888 och den 13 oktober hette det till samme adressat:

Fru Benedictsson fick statsanslag för moral därför att hon flydde med Lundegård och skref »Pengar» om sin hyggliga trogna man. Derpå blef hon L otrogen! o. s. v.

Faktum kvarstår: skrivandet av *Fröken Julie* torde ha påbörjats ungefär samtidigt med att underrättelsen om Victoria Benedictssons självmord nådde Strindberg. Senare, i *Fordringsägare*, skulle Strindberg direkt namnge henne som modell för kvinnan i triangeldramat, den romanskrivande Tekla (Brev 7, s. 134).

Men rotverket i *Fröken Julie* är rikt förgrenat.

I förordet till *Fröken Julie* (s. 102) har Strindberg antytt och i brev till Edvard Brandes (omkr. 29/9) och Heidenstam (13/10) direkt utsagt att en fröken Rudbeck, som förförde sin stalldräng och sedan blev »skänkmamsell på Hasselbacken», skulle ha varit modell för titelrollen. Lennart Josephson har (Josephson, s. 232 ff.) identifierat henne som en generalsdotter Emma Rudbeck från godset Sollentunaholm ett par mil norr om Stockholm. Han har funnit att hon 1873 var mantalsskriven som tjänare hos chefen för Hasselbacken Jacob Wilhelm Davidson. Att hon har hört till det persongalleri, som har bidragit till utformningen av Julie, är alltså sannolikt. I ett brev till Georges Loiseau den 28 november 1892 lät Strindberg påskina att han skulle ha haft tre modeller. Han var efter Personnes, Brantings, Geijerstams, Warburgs m. fl. kritik mot honom för att han utnyttjade sin hustru som modell angelägen att lägga ut villospår.

Tjugo år efter dramats tillkomst, när det inte längre var riskabelt att bekänna kort, deklarerade han att hans hustru hade varit förebilden. Till Manda Björling, som spelade Julies roll på Intima teatern, skrev han nämligen den 17 juli 1908 och tackade henne för hennes »vackra bild af en stackars menniska, som jag kanske varit för hård mot i min hårdhets dagar, då allas hand var mot mig och min mot allas!» (August Falck, *Fem år med Strindberg*, 1935, s. 176.)

Sedan början av maj 1888 befann sig Strindberg med sin familj på Skovlyst, en förfallen herrgård vid Holte, ett par mil norr om Köpenhamn. Denna herrgård och dess invånare skulle han skildra i berättelsen *Tschandala*, som skrevs hösten 1888 (Brev 7, s. 154, not 1 och s. 199). Men också för personteckningar och miljödetaljer i *Fröken Julie* torde Skovlyst ha spelat en betydande roll.

Ägarinna var en fyrtioårig adelsdam, Louise de Frankenau. Förvaltare var den 29-åriga Ludvig Hansen, av Karin Smirnoff skildrad som »en grann karl med svarta mustascher» (jfr Strindbergs ursprungliga beskrivning av Jean i manuskriptet: »Jean. Betjent. 30 år, mörk, svarta mustacher»). När han skjutsade den strindbergska familjen från Taarbæk till Skovlyst visade han sig »som en galant kavaljer mot Fruen» (K. Smirnoff, *Strindbergs första hustru*, 1925, s. 253 f.). Det skulle inte förvåna, om han väckte svartsjukefantasier hos den Strindberg, som nyligen hade avslutat *En dåres försvarstal*, skulle ta upp svartsjuketemat i *Fordringsägare* och orsaka en brytning med den skådespelare som agerade Jean mot Siri von Essens Julie vid urpremiären i Köpenhamn i mars 1889.

I *Tschandala* skildras Ludvig Hansen som »baronessans» älskare (Saml. Skrifter 12, s. 238). Harry Jacobsen, som i *Digteren og Fantasten* (1945) presenterade en ingående undersökning av

verklighetsunderlaget till Strindbergs Skovlyst-skildring i novellen, intygar att folket i trakten, liksom Strindberg, förmodade att Hansen var »Grevindens» älskare. I själva verket var han »oäkta» bror till henne, vilket syskonen av hänsyn till faderns minne inte hade velat röja (Jacobsen, ss. 41 och 39).

På många punkter, hävdar Jacobsen, kom Strindberg i *Tschandala* verkligheten mycket nära. Själv skrev Strindberg till Karl Otto Bonnier den 30 december om berättelsen: »Att jag icke mera dolt beror på att det är intressantare att icke dölja och verkligheten denna gång var så god i sig sjelf».

Den svartmuskige »Jensen» i *Tschandala* har åtskilliga drag, förutom sitt yttre, som för tanken till Jean. »Genom att blanda blod med en adlig släkt hade denne paria fått likasom ett nytt tillskott till sin egen livskraft». Han har en benägenhet »att skrodera, pratade om sina ägodelar, om sin gård, sina djur» och drar »sina tarvliga kärlekshistorier, den ena otroligare än den andra» (Saml. Skrifter 12, ss. 331, 260 f. och 317).

På gården fanns också förvaltarens halvsystem, Martha Magdalene Hansen (f. 18/9 1871; Brev 7, s. 128, not 1), i *Tschandala* kallad »Magelone». Hon passade upp åt Strindberg. Enligt vad Strindberg själv berättade för sin hustru i ett brev från Berlin den 19 september hade han en gång haft samlag med henne. I samband med ett pressrykte att Strindberg skulle ha begått våldtäkt mot en minderårig (Jacobsen, s. 146 ff.) sade hon i en intervju, att Strindberg och hon hade haft samlag två gånger och att »hun godt kunde lide ham» (Brev 7, s. 119, not 3). I *Tschandala* beskrev Strindberg huvudpersonen, magister Törners reaktioner gentemot Magelone med en intensitet, som har flera beröringspunkter med skildringen i *Fröken Julie*. När Magelone en dag visar sig för Törner, »klädd i en urringad blå klänning, som var uppfäst på ena sidan» (s. 314), börjar hos honom (s. 318 f.):

en väldig naturens stämma höja sig; drifter, som nu i ett halvt års tid undertryckts, vaknade, och stärkta genom hoppet om att kunna få vad de så länge måst undvara, reste instinkterna sig med förfärande makt. [- - -] En längtan att omfamna henne rått, djuriskt, som en hanhund sin tik, vaknade hos honom [- - -]

Han kände med sig, att han icke skulle kunna tala kärleksord till henne, att han icke skulle kunna säga henne någonting, icke blanda sin själ med hennes, icke öppna utsikter till någon framtid [- - -] han och hon skulle endast mötas som djur möter djur, och därefter gå ifrån varandra igen!

Efter samlaget kommer (s. 325 f.):

vämjelsen, den förfärliga förnimmelsen av smuts, vilken hans sinnen kunde fatta först när ruset hade gått över, en förnimmelse så stark, att han tyckte allting var nedsmutsat, hans rum, hans kropp, hans själ. Något så gränslöst motbjudande hade han aldrig trott vara möjligt.

Med Martha Magdalene-episoden bakom sig och *Fröken Julie* just färdigskrivnen karakteriserade Strindberg pjäsen för Heidenstam (22/8) som »nya uppslaget sedan jag blef polygam». Den 13 oktober förklarade han för samme adressat: »Kan nog få pigor, men är aristokrat i könsligt afseende».

Sammanfattningsvis hade tragedin om *Fröken Julie* sin grogrund i en rikedom av intryck och upplevelser, starka reaktioner och teoretiska överväganden under våren-sommaren 1888.

Men mottagandet från Bonniers sida skulle bli en besvikelse. Karl Otto Bonnier svarade den 20 augusti 1888, att skådespelet var »alltför riskabelt, alltför 'naturalistiskt' för oss, vi våga därför ej att förlägga stycket, liksom jag fruktar, att det svårligen skall kunna uppföras» (Brev 7, s. 105, not 1). Denna refusering skulle Karl Otto Bonnier sedermera beteckna som »det största förläggaremissstag [- - -] jag och min far någonsin gjorde oss skyldiga till» (Bonnier, s. 187).

Innan Strindberg hade hunnit få Bonniers nej, hade han sökt göra reklam för den naturalistiska dramagenren genom att meddela förläggaren, att André Antoine på Théâtre Libre hade planerat att uppföra *Fadren* redan »denna termin [- - -] om icke han bundit sig vid Gengångare förut» (Brev 7, s. 105). Strindberg vädjade till Bonniers nationella känslor i kulturkonkurrensen med norrmannen Ibsen:

I Er dubbla egenskap af Svenskar och qvinnohatare borde Ni genom att taga förlaget understödja den landsman som är skapt att en gång föra den blågula fanan framför den rena Norsken i kulturens brännpunkt.

Redan den 22 augusti, efter att ha fått svaret från Bonniers, sökte Strindberg locka Hans Österling i Helsingborg att ta turen över Sundet till Skovlyst och läsa *Fröken Julie*. Med hänsyn till denne förläggares små resurser sänkte han sitt anbud från de 500 kronor han hade begärt av Bonniers till 200 kronor. Samma dag skrev han också till Bonniers konkurrent i Stockholm, Joseph Seligmann, och erbjöd pjäsen, jämte företal, nu för 400 kr:

Det är snart tio år sedan Sverges första naturalistiska roman [Röda rummet] utkom på Edert förlag med den påföljd vi känna.

I dag sänder jag Er till påseende det första Svenska naturalistdramat sådant jag trott det böra diktas, och på grunder jag i företalet angifvit. [- - -]

Hvad naturalismen som litterär rigtning angår, kan den möjligen i Sverge vara litet nertryckt genom en tillstånd tillfällig panik, i Frankrike är den som vi veta redan på intåg i Akademien [det ryktades i pressen att Zola skulle kandidera], och den kan lika litet bli en öfvervunnen ståndpunkt som Darwinismen, af hvilken framtidens verldsåskådning den är konsekvensen. [- - -]

Ett allvarligt arbete på hvilket mycket talang är nedlagt torde väl kunna undgå åtminstone juridisk förföljelse.

Men Österling tycks inte ha svarat (Brev 7, s. 114) och Seligmann ville ha betänketid. Den 1 september sökte Strindberg bemöta en möjlig invändning från Seligmann att ämnet var för stötande:

»Kongliga» Teatern [citationstecken, ty från 1/7 1888 hade Kgl. Teatern blivit privatteater] har ju spelat Gengångare der förf. rekommenderar blodskam till benäget påseende och nästan anbefaller mord på syfiliter!

Fröken Julie har samma tema omtrent som Don Juan (på K. T.) men är allvarsamt hållen.

Dramaten hade haft premiär på Gengångare den 27 september 1883 (sedan dock August Lindberg hunnit före på Nya teatern den 12 september).

Den 14 september kunde Strindberg andas ut - Seligmann var villig att trycka *Fröken Julie*. Men han prutade till 300 kr och ställde villkor, som tydligen gällde rätt att göra vissa strykningar. Strindberg svarade nämligen denna dag:

Efter mottaget ultimatum ingår jag på Era förslag. Litande på Ert upplysta omdöme, särskildt rörande företalet, men ber att få behålla min motivering af det jag anser nya i min karaktersteckning, alltså icke referatet af pjesen.

Råheter är jag med om stryka!

Priset generar mig icke endast Ni betalar nu, då jag är i en svår kris, att icke säga nöd, utdrifven till

ett hotell vid landsvägen med fukt, köld och obehag.

Troligen innehöll Seligmanns brev också några berömmande ord, eftersom Strindberg den 10 oktober berättade för David Bergström, ordföranden i studentföreningen Verdandi i Uppsala, att Seligmann »uppgaf sig vara betagen». Dessutom var det naturligtvis en triumf för Strindberg att Seligmann hade antagit vad Bonniers hade ratat. Till Heidenstam skrev Strindberg den 13 oktober: »Albert B. vägrade. *Doktor* Seligmann tog det, efter att ha råd hört alla sina konservativa vänner! Ser du! Det fordras bildning att förstå råheten!»

Först efter två påminnelser (17/9 och 26/9) fick dock Strindberg kort före den 29 september sitt eftertraktade arvode (Brev 7, ss. 116, not 2; 125).

Så snart affären med Seligmann hade gått i lås sände Strindberg pjäsen, troligen i form av en genomslagskopia, till Edvard Brandes för att få dennes sakkunniga omdöme. Redan den 4 september hade han berättat för Brandes att han på intäkterna av *Skärkarlsliv*, »en sorglig bok»:

skref 2 (två) splitternya naturalistiska sorgespel, hvardera på 100 sidor, hvardera med 3 personer, och i en enda akt utan monologer och dylikt.

Jag anser mig med dem ha gjort mina dramatiska Oeuvres, och båda äro bättre än Fadren. Nytt, ser du! glimrande!

Den 28 september svarade Edvard Brandes (Georg och Edv. Brandes Brevväxling, 1939, s. 137):

»Frøken Julie» i det Hele glimrende - lige til Slutningen. Den vækker min Tvivl. Man slaar sig ikke ihjel, naar der ingen Fare er paafærde, og her er ingen Fare. Maaske om 5 Maaneder men ikke den Nat. Slutningen er Romantik og nødtvungen Ende paa Pjesen med Effekt.

Den vil tage sig glimrende ud. Jean kan kun en stor Skuespiller give, Kokkepigen er brillant, Frøkenen mindre ny.

Monologerna var du nødt til og gjorde dem ikke af teoretiske Grunde - bild en Anden det ind - og Aktudgang var umulig undtagen efter Balleten, hvor den heller ikke vilde skade.

Brandes tyckte också att »de kombinerede Motiver», som Strindberg hade berömt sig av i förordet, inte var någon nyhet inom dramatiken.

Omkring den 29 september replikerade Strindberg:

Tack att du läste Julie! Du har orätt om monologen, ty den är endast insatt på skryt, och strykes nu, ty stycket vinner. Jean och Julie bli sittande bara, han får ett smolk i ögat der han är, och så vaknar Kristin och går i säng!

Att en grefves dotter dödar sig efter tidelag och inbrottsstöld är ytterst sannolikt!

Och gör hon det icke straxt, så blir hon skänkmamsell på Hasselbacken, såsom den verkliga Julie blef!

Brandes var kritisk mot »Monologerna». Det fanns två (s. 126, kallad »Pantomim», och s. 136, kallad »Monodie»). I båda agerar Kristin, medan Jean och Julie har lämnat köket. Strindberg talar om »monologen» och menar därmed nummer två, på s. 136. Den var insatt efter Jeans replik om att »sova på nio midsommarsblomster» och löd sålunda, inklusive scenanvisningar:

Här kan första akten sluta, om teaterdirektör anser nödigt; men ridån skall då endast vara nere en minut, aldrig högst.

Denna sorti och Kristins monolog kunna uteslutas, om regissören finner vid repetitionen att stycket vinner på uteslutningen. I så fall, vaknar Kristin, säger godnatt och går att lägga sig: *Jean* och *Fröken* vända om i dörren, der *Jean* antages ha fått smolket i ögat.

Monodie

Kristin ensam; talar i sömnen; musik på afstånd i polkatakakt. Vaknar; ställer sig bakom glasdörren och spejar på *Fröken* och *Jean* som än synas vid fontänen, än döljas af buskarne.

KRISTIN

blir varse katten utanför dörren; tar opp den och jollrar med den.

Jaså du Mirran, du går och stryker du på midsommarafton; har du inte fått nog af det sista, hva, utan du ska ha dig en säck full igen! Jo du är mig just en fin flicka - och etcetera - - -

Till Seligmann avgick den 2 oktober 1888 order att stryka »*Monodien*». Ändringen var lätt att göra, eftersom Strindberg redan i sin inledande anmärkning hade tänkt sig den som ett alternativ. I brevet till Seligmann heter det: »Dermed vinnes koncentrering, och slipper man spring i dörrarna, befrias från en 'död punkt', och fritages från misstanke om att ha varit nödd och tvungen till en monolog (Edv. Brandes!)» (jfr om pantomimen som fransk modeföreteelse Carl-Olof Gierow, *Documentation-évocation. Le Climat littéraire et théâtral en France des années 1880 et »Mademoiselle Julie» de Strindberg, 1967, ss. 65 ff., 129ff.*).

Men Strindberg kunde tydligen inte släppa Brandes anmärkningar ur tankarna. Den 4 oktober kompletterade han:

För att ej dina villfarelser om *Fröken Julie* skola gro fast, vill jag visa dig straxt att du har orätt på alla punkter.

1° Monologen är borttagen med ett pennstreck redan!

2° Balletten kvarstår emedan under ridåfall brackorna skulle vid punchglaset flina åt bestigningen och undra om *han* ska komma in med oknäppta byxor i 2a akten.

3° *Fröken Julie* är ny; halfqvinna född af halfqvinna.

4° Slutet ej romantiskt, tvertom alldeles modernt med *vaken* hypnotism (hjernornas kamp)

Strindberg försvarade därefter sin tes att »Kombinerad motivering» var något nytt inom dramatiken och slutade med:

Ser du så helvetes modern jag är!

Och så rätt jag har!

Vad slutscenen i *Fröken Julie* beträffar, rörde inte Strindberg att han hade varit osäker och successivt prövat olika alternativ. I samtliga torde han ha varit besluten att låta *Fröken Julie* begå självmord men tvekat om hur det skulle framställas psykologiskt övertygande. Alternativen 1 och 2, de tidigaste, är bevarade i form av handlingsskisserande marginalanteckningar som Strindberg gjorde med blyerts i manuskriptet under arbetets gång, medan alternativen 3 och 4 i tur och ordning

utskrevs i manuskriptet med bläck för att sedan ersättas av version 5, den slutliga:

1. Jean och Kristin går till kyrkan, »till skrift». Julie tar livet av sig i ensamheten.
2. Julie »skär pulsarne af sig» och utbrister: »Ser du dräng du kunde inte dö».
3. Efter scenanvisningen s. 189 i vilken det sägs att Jean »viskar i hennes öra» avslutades dramat först med:

FRÖKEN

(vaken, bestämd i det hon går med säkra steg ut genom glasdörren)

Tack [Möjligen tillägger hon: »Nu går jag till hvila!«]

JEAN

Det är rysligt! – Men det fans inget annat slut!

Ridå

4. Efter Jeans replik »Det är rysligt! – Men det fans inget annat slut!» tillades en scenanvisning: »(två starka ringningar i klockan; Jean far tillsammans och står villrådig om han skall fly eller ej)», varpå Ridå följde.
5. Den slutgiltiga, tryckta versionen, efter Jeans »viskar i hennes öra», blev avsevärt utökad, bl. a. med resonemangen om de yttersta och de främsta och om ringklockans innebörd, och avslutad med anvisningen om de två starka ringningarna, som får Jean att befälla Fröken: Gå!

Forskarna har haft olika hypoteser om varför Strindberg ändrade slutscenen. En sammanfattning ges av Egil Törnqvist i *Der Schluss in Fröken Julie*, Skandinavistik 2, 1980, s. 134 ff. (det var dock förläggaren själv, icke, som Törnqvist förmodar, Strindberg, som ändrade den avslutande scenanvisningens »går bestämdt ut» till »går långsamt ut», men sedan strök sin ändring). Här kan blott sägas, att de äldsta alternativen enligt vilka självmordet antagligen skulle utföras på scenen kan ha verkat gammaldags operamässiga. I den slutliga versionen får de båda starka ringningarna med sitt dolda hot en naturligt handlingsutlösande effekt, med resultat att adelsfröken lämnar scenen för att utanför den begå självmordet.

Men ännu den 4 december skulle Strindberg känna ett behov av att försvara Julies självmord. Det var i ett brev till Georg Brandes, som genom sina relationer till Victoria Benedictsson kunde tänkas särskilt observant på den punkten:

Och så Fröken Julie! »Der Todhass der Geschlechter» som N. [Nietzsche] ser i Fadren fins här också, men här tillkommer den dåliga artens medvetna motvilja att fortplanta sig (jfr: Schopenhauer om Pederasti), svagheten i viljan att lefva, drömmen om fallandet från pelaren, modrens ovilja mot samlag, manlig uppfostran o.s.v. Sjelfmordet är motiveradt riktigt: olusten att lefva, längtan till släktens slutande i den sista dåliga individen, adelskänslan af skam öfver tidelaget med en lägre art, närmare: suggestionerna af fogelns blod, rakknivens närvaro, fruktan för stöldens upptäckande och den starkare viljans befallning (betjenten närmast och grefvens klocka fjermare). Märk att Fröken öfverlemnad åt sig sjelf skulle saknat kraften, men nu drifs hon och leds af de mångfaldiga motiven.

Brandes svarade den 5 december (Brevväxling, s. 295):

Deres Indlæg for Frøken Julie interesserer mig i høj Grad og overbeviser mig - næsten. Der mangler en lille Smule; men Sligt er for vidtløftigt.

Den 17 oktober efterlyste Strindberg korrektur (Brev 7, s. 145, not 8). Den 21 oktober bad han Seligmann lämna manuskriptet »eller åtminstone så mycket af texten som är ledigt», dvs. färdigsatt, till David Bergström. Denne skulle via en anonym mecenat söka få pjäsen översatt till franska (Brev 7, s. 136). Som översättare föreslog Strindberg Jules Henri Kramer, en fransk-schweizare som tidigare hade översatt bl. a. *Giftas I* (Brev 7, s. 151, not 4). I ett brev till Bergström den 21 oktober upplyste Strindberg i förbigående: »Eljes är pjesen snart tryckt».

Den 26 oktober hade Strindberg tydligen läst korrektur på de fyra första arken, t. o. m. s. 173 (ms s. 66), i varje fall t. o. m. s. 164 (ms s. 54). Han skrev då till Kramer:

Rörande den öfversättning Ni godhetsfullt behagat åtaga Er, skall jag endast bedja att Ni följer texten sådan den ej blifvit rättad af förläggaren. Vi skulle sålunda behålla sidan 49 sådan den är och repliken om tidelag sid 54 likaledes.

Påpekandet rörande s. 49 i manuskriptet gällde s. 160 f. i Samlade Verk, där Strindbergs text fr. o. m. »aldrig ville bli hans hustru, men att han kunde bli hennes älskare» t. o. m. »tillfredsställa honom» av Seligmann hade kortats och ändrats till »aldrig ville bli hans hustru, men ... så blef hon det ändå». På s. 54 (s. 164) hade Strindbergs liknelse av samlaget vid ett tidelagsbrott: »'Den brottslige dömes till två års straffarbete och djuret dödas!' Inte så?» ändrats av förläggaren till: »Som man skyndar sig att skjuta en galen hund. Inte så?».

Den 10 november 1888 klagar Strindberg i brev till Seligmann: »Korrektur på Frøken Julie har ej afhörts på 14 dagar». Efter omkring den 25 oktober skulle Strindberg alltså inte ha fått något korrektur. Det innebär troligen, som också Carl Reinhold Smedmark förmodar (August Strindbergs Dramer, 3, 1964, s. 496), att han aldrig fick tillfälle att korrekturläsa sista arket, ss. 174-190 (ms ss. 67-89). Denna förmodan styrks av att ingen av de ändringar som trycket uppvisar på dessa sidor förefaller vara gjord av Strindberg (se närmare den textkritiska kommentaren).

Den 16 november bad han förläggaren att »få exemplar i ark af frøken Julie för att ombesörja anmälan i förväg». Den 17 november underströk han att det brådskade. Bakgrunden var att han den 14 november hade grundat en egen »Skandinavisk Försöksteater», som skulle bli en pendang till Théâtre Libre (Brev 7, s. 157 ff.). Den skulle ha premiär så snart som möjligt med *Frøken Julie* och *Fordringsägare* (Brev 7, s. 160) och köpenhamnstidningarna skulle förses med material.

Fordringsägare som Seligmann hade haft liggande hos sig sedan omkring 1 oktober hade efter flera påstötningar återsänts, vilket Strindberg bekräftade i brevet till Seligmann den 16 november. Samma dag hade han i ett brev till David Bergström gett uttryck åt den irritation han kände över Seligmanns ingrepp i texten. Denna irritation hade i varje fall inte varit märkbar så länge han ännu hade hopp om att Seligmann skulle utge också *Fordringsägare*. Antagligen hade han också känt sig bunden av att han den 14 september hade godkänt att Seligmann skulle få göra vissa ändringar. I breven till Seligmann håller Strindberg inne med sin kritik.

Men till Bergström klagar han den 16 november 1888 över att Seligmann »helt fräckt kollaborerat inne i Fr. Julie, diktat nya repliker, utan vidare!» Den 20 november ber han Kramer att få tillbaka sitt »svenska originalmanuskript för att kontrollera Seligmanns idiotiska och fräcka kollaborationer på rak arm som strukit en del af motiveringerna hvaraf jag berömt mig i förordet». Strindberg tänker troligen här bl. a. på den av Seligmann strukna passagen (s. 105 fr. o. m. »miljön (grönsiskans blod)» t. o. m. »på Mesmers tid»), där en rad motiv till Julies självmord uppräknas - en ömtålig punkt med hänsyn till Brandes kritik.

Den 23-29 november 1888 (Svensk Bokhandels-Tidning) utsändes *Fröken Julie* till bokhandeln.

När Strindberg omkring den 29 november skickar ett exemplar till Edvard Brandes är det med orden:

Här ser du Fröken Julie tryckt och förfalskad af bokhandlaren! Märk hur han gjort mig till moralpredikant i stället för att jag ironiskt slagit moralen på nosen. Han har strukit en del af motiveringen, försvagat sjelfva klämman der i ordet tidelag (omskrifvet) deri Frökens klasskänsla skulle uppenbara sig!

Också när Strindberg den 29 november sänder ett exemplar till Georg Brandes beklagar han sig över förläggaren. Men i fortsättningen av brevet poängterar han pjäsens betydelse som mönster för den koncentrerade dramatiska form som han betecknar som »la nouvelle formule». I stället för att skriva långa pjäser rekommenderar han att:

göra pinan kort, låta det rasa ut på en gång! Och eget är att jag funnit mig stärkt i min tro på min försöksformel efter att ha läst 25 till min teater inlemnade dramer. I hvarje drama fins nemligen une scène! Det är den jag vill ha; hvad skall jag med det andra rasket att göra, och besvara sex, åtta skådespelare att lära!

Den 16 oktober 1888, innan pjäsen var tryckt, hade Strindberg bett Seligmann göra en inskjutning i förordet (s. 109 fr. o. m. »Redan 1872» t. o. m. »bli tidsenlig», s. 110). Med *Den fredlöse* som exempel var han nämligen angelägen att framhålla hur tidigt han hade insett enaktsformatets fördelar.

När den unga danska författarinnan Nathalia Larsen hade åtagit sig att snabböversätta *Fröken Julie* till danska, fick hon göra det med ledning av ett exemplar, där Strindberg hade gjort blyertsändringar (Brev 7, s. 207 f.). Den 3 januari 1889 erhöll hon följande förhållningsorder:

Bara några anmärkningar att iakttaga på Fröken Julie

Sid. IX [s. 103] i företalet rad 25, efter »moral», sättes: »Detta senare har jag lemnat åt köksan i brist på en prest»

Sid. 71. [s. 179] Jean's replik »Nu är det kungablodet etc» utstrykes totalt såsom författad af bokhandlar Seligmann.

Derpå sättes på titeln (icke omslaget ändock!) »Öfversättning från det restaurerade originalet med uteslutande af Svenska Bokhandlarens diktarförsök ini författarens text.» Så *ska* det stå.

Ifråga om Jeans replik om »kungablodet» hade Strindberg glömt att han själv hade skrivit den i marginalen, troligen på sådant sätt, att den inte fanns med i genomslagskopian.

På titelbladets baksida kunde man, när översättningen kom ut 14-21 februari 1889 (Nordisk Boghandlertidende) läsa: »Oversættelsen er foretagen efter den omarbejdede Original med Udeladelse af den svenske Forlæggers Digterforsøg i Forfatterens Text», undertecknat »Forf.»

»Seligmann banditen måste ha sitt käpprapp för mina och alla författares räkning. Det är en helig Vendetta-pligt!» hade Strindberg förtydligat för Nathalia Larsen den 7 januari 1889.

Som framgår av översättningen och korrespondensen gjorde Strindberg en omredigering, som observerades av några recensenter vid urpremiären i Köpenhamn i mars 1889. Den kom också att olyckligt påverka Charles de Casanoves inför Parisuppförandet 1893 gjorda översättning (där dock

bondfolket får komma in och sjunga sin »nidvisa», här försedd med noter, se s. 311). Strindberg strök mellanaktsupptåget med bondfolket och nidvisan (s. 147; den s.k. »baletten») – förmodligen för att hans utfattiga »försöksteater» skulle slippa betala några statistgager. Till »balettens» och »nidvisans» ställe flyttade han stumscenen (s. 126) med Kristins ensamma skönhetsvård i köket medan Jean och Julie dansar på logen.

BONDFOLKETS DANSVISA

Melodien till Bondfolkets dansvisa (s. 147) trycktes ej i den svenska förstaupplagan men återgavs i Charles de Casanoves franska översättning 1893.

De talte om hundra riksdaler Tri (etc.) Men ägde knappast en daler Tri (etc.)

Och kransen jag dig skänker Tri (etc.) En annan jag påtänker Tri (etc.)

Men det medförde en rad orimligheter. Kristin får sitta kvar sovande på en stol vid spisen under större delen av första »akten» med Julies allt djärvare förförelseattacker mot Jean. Hon får vakna först när de båda andra har gått ut i parken (s.146), då de hörde sång och musik närma sig (vart de som sjöng och spelade tog vägen får man inte veta). I parken sker sedan samlaget i stället för på Jeans kammare. När Kristin har vaknat sätter hon sig att krusa håret, som om hon skulle göra sig fin till dansen – varpå hon går direkt in på sitt rum och lägger sig för natten! När hon sedan på midsommardagens morgon kommer ut igen i köket, får hon, trots att inget bondfolk har varit där och rumsterat, utbrista: »Hvad har I havt for her!» på vilket Jean replikerar: »Aa, det er Frøkenen, der har moret sig».

Denna misslyckade omkastning av scenerna medförde dessutom att ett psykologiskt viktigt replikavsnitt s. 127 måste strykas: Julies obehag när hon överraskar Jean i en kärvänlig scen med Kristin, föregånget av den sistnämndas upplysning om fröken Julies »tider».

Förordets av Seligmann strukna argumentationer kring vakensuggestion, darwinism och kvinnans underlägsenhet under mannen återtogs inte. Seligmanns egenhändigt tillverkade replik på s. 163: »Det var min mors hämnd för att han tog väldet i huset» fick stå kvar. Men passagen om grevens samboende med sin blivande fru före äktenskapet (s. 160 f.) återtogs inte. Man måste konstatera, att det faktiska underlaget för brasklappen om »den svenske Forlægger» nu eliminerade »Digterforsøg i Forfatterens Text», blev skäligen magert.

Seligmanns ändringar i Strindbergs manuskript var mycket mer omfattande än vad som framgår av Strindbergs rättelsedirektiv till Kramer och Nathalia Larsen. Strindberg var en utomordentligt otillförlitlig korrekturläsare och flertalet av ingreppen hade han troligen aldrig observerat.

Sedan hans originalmanuskript, försett med förläggarens ändringar, från 1936 blev tillgängligt för forskningen, har återställandet av den strindbergska grundtexten varit en av strindbergsforskningens angelägnare uppgifter.

Harry Bergholtz gjorde i en omsorgsfull studie »Toward an Authentic Text of Strindberg's Frøken Julie» i tidskriften *Orbis litterarum* 1954 (ss. 167–192) en förteckning på 53 ändringar av Seligmann som han bedömde som säkra och 33 som han klassificerade som osäkra. Efter egna manuskriptstudier anslöt sig Göran Lindström med några viktiga undantag till Bergholtz i skolupplagan av *Frøken Julie*, 1963. I sin utgåva av pjäsen i August Strindbergs Dramer, del 3, 1964,

stödde sig också Carl Reinhold Smedmark på Bergholtz analys: »Hans genomgång har varit grundläggande för min version av den första tryckta upplagan, även om jag inte i allo delar hans åsikter angående enskilda textställen eller hans övriga analyser» (s. 494).

Även om dessa forskare – och i synnerhet Smedmark – kom mycket långt i sin rekonstruktion, gjord främst med hjälp av handstilsanalyser, brevuttalanden och inre kriterier, kvarstod en betydande osäkerhet. Den centrerades kring frågan: vad har Seligmann strukit och vad har Strindberg själv strukit i manuskriptet?

Eftersom Strindberg skrev med ett brunaktigt bläck och Seligmann med ett svart har det genom infrarödgenomlysning gått att urskilja var Seligmann gjorde ingrepp i texten. I den här föreliggande utgåvan av *Fröken Julie* har därigenom förläggarens censureringar och rättelser kunnat utrensas. I de fall då Seligmann har överlagrat strindbergiska strykningar, ord och skiljetecken har dessa kunnat identifieras med hjälp av stereomikroskop, som belyser textstället över- och underifrån med »påfallande» och »genomfallande» ljus och fyrtio gångers förstoring.

Resultatet har blivit att rättelser av Seligmann har kunnat konstateras på ca 330 ställen i pjäsen och förordet. Från Landquists edition 1914, då handskriften ännu inte var tillgänglig, skiljer sig texten i Samlade Verk på ca 870 ställen. Det visar sig att i Bergholtz uppställning över osäkra ändringar strindbergiska strykningar blandas med Seligmanns.

Man har bl. a. tidigare inte observerat att Seligmann sökte ge dialogen en folkligare prägel genom att ändra Jeans »de har så mycket choser för sig» (s. 119) till »di har så mycke choser för sig». Det har inte heller varit oviktigt att kunna fastlägga Strindbergs egen oregelbundna interpunktion i replikerna, eftersom denna ofta har en emotionell motivering som inte minst kan ha betydelse för iscensättares och skådespelares tolkning.

Joseph Seligmann var förutom bokförläggare också språkman, fil. dr i slaviska språk. Detta hade en viss betydelse, då det efterhand har visat sig att de flesta ändringarna utgörs av stilistiska detaljusteringar, icke sällan irriterande onödiga, och normaliseringar av interpunktion och stavning. Däremot har – till skillnad mot vad man tidigare antog – relativt få ändringar censurkaraktär.

Ändringarna av sistnämnda slag avser några strindbergiska slängar mot kristendomen, främst i förordet, några anspelningar på sexuella förhållanden samt en passage i förordet om kvinnan som en förkrympt form av mannen, skapelsens herre. Däremot gjordes förvånansvärt få ingrepp mot vad som av recensenter och andra läsare i den oscariska samtiden kom att uppfattas som chockerande råheter. Jeans fräcka tillmäle »Lakej-frilla, domestik-pyscha» (s. 157) ändrades sålunda bara till det obetydligt prydligare »Domestik-frilla, lakej-slinka».

I förordet gjorde Seligmann som tidigare nämnts vissa strykningar av passager, där Strindberg ville teoretiskt motivera sina personers handlande. Flera stilistiska ändringar företogs i dialogen, Julies »älskade min far» (s. 163) utbytte Seligmann, för att nämna ett exempel, mot »sympatiserade med min far». Äldre uttryck ersattes av modernare: »fullsuten» (s. 108) av »fullproppad» etc.

En provkarta på ändringar i Strindbergs originalmanuskript till *Fröken Julie*. I rad 3 uppifrån ändrar förläggaren (F) Strindbergs (Ss) »För» till »för» (likaså i rad 4 nerifrån). I raderna 4–5 har först S själv strukit »- när raseriet naturen rasar», resp. »att aldrig elden skall slockna!», varefter F har förtydligt överstrykningarna. Mitt på sidan har Ss anspelning på tidelagsbrott i Jeans »'Den brottslige dömes till två års straffarbete och djuret dödas!' Inte så?» av F mildrats till »Som man skyndar sig att skjuta en galen hund. Inte så?», en ändring som fullföljs i Jeans nästa replik (Ss »ingen åklagare» ändras av F till »ingenting att

skjuta med» etc.). I sista meningen på sidan, där S har gjort en omformulering, ändrar F »göra» hotell till »sätta upp» hotell. - Jfr s. 164.

Samtliga ändringar som Seligmann gjorde i manuskriptet, bortsett från sådana som korrigerar rena felskrivningar, har avlägsnats ur Samlade Verks text. En fullständig förteckning över Seligmanns ingrepp återfinns i kommentarvolymen.

När *Fröken Julie* jämte sitt *Förord* hade kommit ut i bokform den 23-29 november 1888 kastade sig recensenterna över den. Karl Warburg, som i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning omsorgsfullt och synpunktsrikt brukade skriva om Strindbergs nya arbeten, även när han tyckte illa om dem, förfasade sig över *Fröken Julie* (3/12 1888). Sedan han - efter *Fadrens* mycket uppmärksammade och relativt lyckade premiärer - tydligen något ångerköpt gripit tillfället att nu prisa den pjäsens »dramatiska kraft», fann han *Fröken Julie* vid jämförelse vara »en sophög». Den hade intimiteter »om hvilka en broder knappt talar med sin syster» och ett språk så rått som i »rusets eller osedlighetens nästen». »Naivt nog synes författaren värkligen tro på möjligheten af att 'Fröken Julie' skulle kunna uppföras».

Carl David af Wirsén i Post- och Inrikes Tidningar instämde som väntat (15/12), beklagade att Seligmanns förlag hade tryckt det usla alstret och menade att »intet anständigt blad» ens kunde referera handlingen.

Georg Nordensvan i Aftonbladet fann (19/12) pjäsen som helhet »vämjelig»:

Hans 'fröken' är ett liderligt stycke, som ej kan påräkna *någon* medkänsla - och detta af det enkla skälet, att de känslor, som föra henne i betjentens armar, alls ej kunna hedras med namnet kärlek. Hvad hennes karaktär vidkommer, så förblir den oförklarad [- - -].

Och recensenten fortsatte, apropå Strindbergs i förordet formulerade ambitioner ifråga om karaktärsteckningarna:

det är frågan, om den karaktärsteckning han gifvit *är* sann, om han ej i fullt ut lika hög grad som dessa andra, hvilkas dom han fäller, konstruerat sina figurer i sitt hufvud och efter gifna regler. Styckets gång och flere enskildheter deri förefalla knappast sannolika, och Julies hela person tyckes alt igenom vara ett rent fantasifoster. »Naturalismen» har åtminstone denna gång knappast fört författaren närmare naturen.

Arvid Axelsson i Nya Dagligt Allehanda (15/12) hade liknande synpunkter. Han erkände visserligen Strindbergs »ganska betydande tekniska färdighet» i skådespelet, men menade att det »är naturalismen, som förstört det, utan att hafva gjort det naturligare». Chockerad liksom Warburg och Nordensvan av den sexuella öppenheten trodde inte Axelsson på att det kunde finnas någon adelsfröken som Julie. Han klappade den av naturalismen vilseförde Strindberg på axeln och gav honom ett gott råd:

I ett stycke, der den gamla teaterkonventionen egde bestånd, skulle författaren, för att förläna sin handling mera skärpa, låta den adliga damen hysa en romanesk kärlek till betjenten. Hon skulle falla, förd af en förnämre känsla än den djuriska lidelsen [- - -] Den fallna skulle på sådana vilkor uppväcka sympati.

Som pjäsen nu var sårade den, enligt Axelsson, alltför mycket »åskådarnes anständighetskänsla» för att vara spelbar i nuet och än mindre i framtiden.

Stockholms Dagblad summerade dan före julafton (23/12 1888; osign.): »ett smutsigt trasbylte, som man knapt vill ta i med tång».

Men på en av årets sista dagar (28/12) kom en kort, osignerad recension i Svenska Dagbladet, som skilde sig från den tidigare, kompakt negativa kritiken:

ifrågasätter man ej det berättigade i valet af motiv och låter således »Fröken Julie» vara hvad det utgifver sig för, nämligen ett *naturalistiskt* sorgespel, så skall man i det samma finna flera af de framstående egenskaper, som känneteckna författarens dramatiska diktning. De två personer, af hvilka handlingen egentligen utageras, äro verkligt moderna karakterer, psykologiskt motiverade genom en hel mängd omständigheter. Med en nästan ängslande klarhet framträda för läsaren så väl den adliga fröken, ett slags halfqvinna i förtviflad kamp med naturen, men beherskad af de högre klassernas ärekänsla, som äfven hennes faders betjent [- - -] vidrigt rå under den polerade ytan, och som utan samvete ser tillbaka på det förhållande som vållar hans moitiés fullkomliga undergång. Konflikten är mästertligt behandlad och dialogen i hög grad naturlig, stundom karakteristiskt slående. [- - -]

Bokens företal är af synnerligt intresse [- - -].

I Danmark slog högerpressen till så snart Nathalia Larsens översättning hade kommit ut den 14/2-21/2 1889.

Paul Marcussen i Avisen (25/2) fann, att både förordet och pjäsen var sorgliga exempel på »hvilke Udskejelser en overspændt Naturs Monomanier kunne føre til» och tyckte det var synd att författaren hade velat »tilsmudse nogle Ark rent Papir». Ferdinand Bauditz i Dagbladet (2/3) gick i samma håfulla stil, beskärmade sig över »Dialogens Raahed» och betygsatte Nathalia Larsens prestation som en »ualmindelig slet og med et Minimum af Kjendskab til baade Svensk og Dansk udført, 'autoriseret Oversættelse'». Men Edvard Brandes ryckte till Strindbergs undsättning i en stor artikel i Politiken (3/3), där han deklarerade att, bortsett från det konstlade slutet och några repliker »hvor visse Strindbergske Teorier har forvildet sig ind, udfylder Stykket en betydelig Plads i Digterens Produktion og i moderne nordisk Skuespildigtning».

Chefredaktören och översättaren Otto Borchsenius gjorde den 12 mars 1889 i sin tidning Morgenbladet en analys, som ifråga om både djupsyn och vidsyn avvek från den övriga samtidskritiken. Han slog fast, att »Digterens store oprindelige Naturbegavelse overalt giver sig Vidnesbyrd, selv i Udskejelserne og Brutaliteterne». Borchsenius syftade då såväl på *Fröken Julie* som på *Fordringsägare* och *Paria*, som han just hade sett framförda på Dagmar-teatret. Om Strindberg strök en och annan cynism var inte så viktigt, tyckte han. Det väsentliga var den ideologiska strömkantring, som han tyckte sig finna i pjäserna. En ideologi, som till och med försvarade mord. Han syftade här dels på förordet i *Fröken Julie* om »kronoparkernas gallring» bland mänskliga träd, dels på arkeologen i *Paria*, som har slagit ihjäl en gammal kusk, dels på Gustafs (i *Fordringsägare*) hänsynslösa agerande mot Adolf. »Experimenterne er drevne lige op til det pinliges yderste Spidse.» Utan att tala om Nietzsche, som hade väckt Strindbergs entusiasm alltifrån senvåren 1888 (Torsten Eklund, Tjänstekvinnans son, 1948, s. 394 ff.) eller nämna ordet ateism betecknade Borchsenius denna ideologi som en skarp kontrast till det kristna kärleksbudet: du skall älska din nästa såsom dig själv. Han kom varken med pekpinna eller indignerade förebråelser men fäste uppmärksamheten vid de farliga konsekvenser, som Strindberg indirekt hade åskådliggjort i sina tre pjäser.

Den strindbergiska försöksteaterns urpremiär på *Fröken Julie* skulle egentligen ha ägt rum på Dagmar-teatret i Köpenhamn den 2 mars 1889. Men pjäsen drabbades i sista stund av ett censurförbud, som hade sin bakgrund i att högerpressen angrep stycket för osedlighet (Harry Jacobsen, Strindberg i Firsernes København, 1948, s. 130 ff.). Den hätskaste av de angripande tidningarna, Avisen, krävde den 11 mars i en ledare att pjäsen skulle beslagtgas och författaren utvisas ur Danmark. Varför, frågade tidningen, skall vi behöva finna oss i att en utlänning som inte

har kunnat bli profet i sitt eget land just här söker ge luft åt sitt personliga och blinda hat mot hela kvinnokönet?

I all hast arrangerades dock så, att pjäsen kunde uppföras vid en sluten föreställning hos Studentersamfundet. En köksinteriör inrättades i ena ändan av en sal, som kunde rymma cirka 150 åskådare. Torsdagen den 14 mars 1889 skedde urpremiären med Siri von Essen som svensktalande Julie mot de båda danska skådespelarna Viggo Schiwe (Jean) och Anna Pio (Kristin).

I en korrespondens till Dagens Nyheter av Malmö-journalisten Carl Julius Correus (18/3) prisades den realistiska köksinteriören. Men Siri von Essens Julie var »för kall, allt för kall, och man får just ingen träffande bild af den qvinna som förför en man med Jeans natur. Hr Schiwe var just icke någon god typ för en herrskapsbetjent och tog rollen allt för gentlemannalikt och vivör-messigt. Fru Pio deremot framförde dialogen på ett förträffligt sätt».

Trots det att pjesen gafs inför ett auditorium af så godt som endast herrar, hade författaren måst beqväma sig till flera strykningar. Någon dans af midsommarvakans drängar och pigor förekom ej, man hörde endast en fiol, på hvilken spelades en dansmelodi.

Och så efter en skäligen matt slutsцен föll ridån eller rättare sagdt: förhänget drogs för. En skallande applåd hördes och framkallade de spelande.

Eftersom urpremiären skedde som en sluten föreställning recenserades den bara av några få danska tidningar. Utförligast var en osignerad recension i Social-Demokraten (15/3 1889), troligen skriven av C. E. Jensen (Harry Jacobsen, Strindberg i Firsernes København, s. 179). Recensenten drog en observant parallell mellan Jean och titelrollen i Beaumarchais förrevolutionära komedi Figaros bröllop (vilket Strindberg själv hade gjort i ett brev till Georg Brandes den 1 december 1888, då hundraårsminnet av 1789 närmade sig; jfr också förordets formulering, s. 102: »när vi bli starka som de första franska revolutionsmännen»):

Tjeneren *Jean*, det er Kvindeperiodens *Figaro*, ikke mindre skæbnesvanger for de Nutids-Frøkener, som indbilder sig at kunne undvære Mændene - end den oprindelige Figaro for det gamle Regimente. [- - -] Fru Strindberg spillede Frøken Julie med megen Sikkerhed og Rutine, men hun bidrog ikke til at forklare den hysteriske Stemning, som fører Frøkenen til Selvmord.

Om Schiwe hette det, att han var »en Kende ængstelig i Begyndelsen og henfaldt senere i Rollen til nogle altfor melodramatiske Tonefald og Manerer, men midt inde mellem dette fik han sagt flere Repliker med naturtro Virkning». »Forestillingen var med alle sine Mangler et Vidnesbyrd om Dramaets Kraft og Ret til at komme frem i Udførelse af vore bedste Skuespillere. Det er et Stykke, som griber dybt ind i Tiden.»

Morgenbladet (osign. 15/3) saknade de sceniska reformer, som förordet hade ingett förväntningar om. Det enda önskemål som uppfylldes var att åskådarplatserna låg i mörker under föreställningen. Aarhus Amtstidende konstaterade (osign. 16/3): »Det vovede Stykke, der forøvrigt var bleven beskaaret for et Par af de allerkrasseste Repliker, slog trods det yderst mangelfulde ydre Apparat særdeles godt an». Och Politiken triumferade (sign. R., 15/3): »Forestillingen blev en stor Sukces for det forbudte Stykke, og det kan sikkert efter denne Prøve siges, at ogsaa en paa Forhaand mindre velvillig sindet Tilskuerkreds end Gaarsaftenens maa blive betaget af den Genialitet, der aabenbarer sig i Skuespillets Ord og Tanker».

I Sverige planerades framföranden vid flera tillfällen under de närmaste åren, men de gick om intet, framför allt därför att skådespelerskorna, bl. a. Julia Håkansson och Lotten Dorsch, vägrade att spela Julies roll.

Först efter sjutton år, den 26 april 1905, sedan *Fröken Julie* hade spelats i flera olika länder, bl. a. på Residenztheater i Berlin 1892 (3/4; med underlag i Ernst Brauseweters 12/4 1890 utgivna översättning) och på Théâtre Libre i Paris 1893 (16/1), blev pjäsen uppförd i Sverige. Det var ett ungt teatersällskap,

Lilla teatern från Stockholm, som hade planerat ett framförande av *Fröken Julie*, »Naturalistiskt sorgespel i 2 afdeln.» enligt annonserna, på »Upsala Teater». Men så få biljetter hade sålts att presentationen måste inställas. En enskild föreställning arrangerades då i all hast samma kväll på andra våningen i Stadshotellet («Gästis»), där pjäsen framfördes praktiskt taget utan dekor.

Det blev, enligt Upsala Nya Tidning, där förmodligen chefredaktören, Axel Johansson, fungerade som recensent (28/4 1905), »en sällsynt lyckad teaterafton». Ella Widercrantz som Julie berömdes särskilt: »Slutscecernas komplicerade spel gjordes rikt nyanseradt och med en storartad och öfvertygande kraft som gaf ett fullgodt uttryck åt all den våldsamma naturalistiska styrkan i detta stycke». Jean »hade fått en lycklig tolk» i John Ekman, fast »litet mer rent brutal kraft hade kanske varit på sin plats», och »fröken L. Jonson [- - -] kastade fram de mästerligt värkningsfulla bibelspråksreplikerna med orubbligt lugn».

Att en scenisk omvärdering nu var påbörjad i Sverige blev tydligt följande år, då pjäsen fick sitt första offentliga framförande den 18 september 1906 på Akademiska föreningen i Lund av August Falcks turnésällskap med Manda Björling som Julie mot August Palme och Sascha Sjöström (Gunnar Ollén, Strindbergs dramatik, 1982, s. 135).

Efterhand blev *Fröken Julie* Strindbergs såväl nationellt som internationellt mest spelade drama.

FORDRINGSÄGARE

Till grund för texten i denna upplaga av *Fordringsägare* ligger dels Strindbergs originalmanuskript bevarat i form av en kopia, dels det svenska förstetrycket i *Tryckt och otryckt I*, utgivet 14-20/3 1890 (Svensk Bokhandels-Tidning). Vid etableringen av texten har valet av förlaga utgjort ett problem. Det är nämligen inte självklart, att Strindbergs ändringar i den svenska förstaupplagan skall accepteras i den text som etableras i Samlade Verk. Strindberg har läst korrektur på *Fordringsägare* (inget korrektur är dock bevarat) ett och ett halvt år efter det att han författade dramat. Under mellantiden hade det utkommit i en av Strindberg auktoriserad dansk förstaupplaga och uppförts på teatrar; han kan därför ha tagit intryck av kritikers och andras omdömen om pjäsen. 1890 befann han sig också i en delvis ny författarsituation. Ett alternativ vid textetableringen hade kunnat vara att gå generellt på Strindbergs bevarade manuskript och avvisa ändringarna i trycket, bortsett från sådana som korrigerar textställen som inte fungerar språkligt i manuskriptet.

Man kan emellertid hävda, att Strindberg inte slutredigerade dramaten i trycket 1890. För Strindberg framstod med säkerhet utgåvan 1890 - i vilken han gjorde en rad detaljändringar - som den slutgiltiga vid denna tidpunkt. De ändringar i trycket som har kunnat attribueras till honom har därför accepterats i nationalupplagans text, som i övrigt bygger på originalmanuskriptet. Strykningarna av originalmanuskriptets »Satisfactio vicaria!» (efter »låta någon annan vara det» s. 214), »Eller köp dig en japansk porslinsgud!» (efter »ta då hellre tillbaks Gud» s. 218) samt bytet av ordet »pensé-färgat» mot »ponceau-färgat» (s. 256) är exempel på ändringar som har accepterats i enlighet med den valda principen.

Ett problem för sig utgör pjäsens slutreplik. I originalmanuskriptet utbrister Gustaf, när Tekla i ett

utbrott av våldsam förtvivlan har kastat sig över Adolf som har segnat ner: »Hon älskar honom!» I utgåvan 1890 vidgade Strindberg repliken till: »Sannerligen, hon älskar honom också! Stackars människa!» Eftersom denna ändring delvis förändrar Gustafs rollkaraktär och därmed helhetsintrycket av dramat har i Samlade Verk originalmanuskriptets kortare formulering etablerats.

En textkritisk kommentar till *Fordringsägare* redovisas i en separat kommentarvolym, där också Strindbergs franska översättning återges. En närmare redogörelse för de textkritiska principer som har använts ges i Samlade Verk, del 1.

Fordringsägare skrevs kort efter *Fröken Julie* under augusti 1888 på herrgården Skovlyst vid Holte i Danmark.

Som tidigare nämnts upplyste Strindberg den 19 november 1888 kusinen Johan Oscar Strindberg om att han hade författat sina sorgespel *Fröken Julie* och *Fordringsägare* »hvardera på fjorton dagar».

När han den 10 augusti hade skickat in *Fröken Julie* till Bonniers hade han sist i brevet aviserat: »Obs: Fröken Julie är N:o I af en blifvande serie nat. sorgespel.» Det antyder att *Fordringsägare* då var planerad.

Det förord till *Fröken Julie* - eller snarare efterord - som torde ha skrivits omedelbart efter pjäsen, sannolikt 10-15 augusti, i varje fall före den 22 augusti, då det sändes till Joseph Seligmann (Brev 7, s. 108), kan i flera avseenden betraktas som ett förord till *Fordringsägare*. Teckningen av Gustaf i detta skådespel som en känslökall intelligensaristokrat med nietzscheansk färgning skulle mer entydigt än gestaltningen av Jean i *Fröken Julie* bli en demonstration av förordets (s. 102) vision av den moderna, starka människan:

det skall kanske komma en tid då vi blivit så utvecklade, så upplysta att vi med likgiltighet åse det nu råa, cyniska, hjärtlösa skådespel livet erbjuder, då vi igenlagt dessa lägre, opålitliga tanke-maskiner som kallas känslor, vilka bliva överflödiga och skadliga då våra omdömesorgan vuxit ut.

Också förordets resonemang om skuldproblematiken - »Skulden har naturalisten utstrukit med Gud» (s. 106) - skulle få tillämpning i *Fordringsägare* liksom tesen »att för nyare tidens människor det psykologiska förloppet är det som intresserar mest» (s. 109). Slutligen skulle den tekniska uppbyggnaden av pjäsen: tre personer, ingen aktindelning, en stående rumsdekor, det hela genom sin intima prägel lämpat för »en *liten* scen och en *liten* salong» (s. 113), komma att ligga helt i linje med vad Strindberg ansåg böra utmärka ett naturalistiskt skådespel.

Innan Strindberg ännu hade fått tillbaka *Fröken Julie* från Bonniers förlag, aviserade han i ett brev till Karl Otto Bonnier den 21 augusti 1888:

Om åtta dagar sänder jag Er ett nytt naturalistiskt sorgespel, bättre ändå än Fröken Julie, med tre personer, ett bord och två stolar, och utan soluppgång!

Det sistnämnda anspelar inte bara på midsommardagens uppgående sol i *Fröken Julies* slutscen utan också på konkurrenten Ibsens soluppgång i slutet av *Gengångare*.

Den 4 september meddelade som nämnts Strindberg Edvard Brandes, att han hade skrivit »2 (två) splitternya naturalistiska sorgespel, hvardera på 100 sidor, hvardera med 3 personer, och i en enda akt utan monologer och dylikt» (manuskripten till *Fröken Julie* och *Fordringsägare* var på 90 resp. 101 sidor). Följande dag berättade han för David Bergström, att han redan hade kommit ett gott stycke på väg med att översätta *Fordringsägare* till franska: »Skrifvit 30 sidor af de 100 på Créanciers!»

Dessa uppgifter anger, att *Fordringsägare* bör ha påbörjats omkring den 15 augusti 1888 och ha förelegat färdig omkring den 1 september.

Liksom *Fröken Julie* blev *Fordringsägare* en dramatisk urladdning av brännbart stoff, som hade lagrats under våren-sommaren 1888. I mars hade Strindberg engagerat sysslat med en triangelhistoria, som en okänd person hade skickat honom (Brev 7, s. 28 f.). Den handlade om en kvinna och två män och i synnerhet kvinnan och frågan om hennes ansvar intresserade honom:

Annas karaktär är intressant, en modern degenererad, som icke aktar sin race utan som hyndan kopulerar med flera, likgiltig om vem som blir upphovsman till den dödsdömda avkomman. Oskyldig men ansvarig!

Triangelmotiv med svartsjuka och hätska angrepp mot den kvinnliga parten hade spelat en viktig roll också i *En dåres försvarstal*. *Fordringsägare* blev en komplettering i skådespelets form till den i mars 1888 avslutade hustrudissektionen i romanen. Flera motiv återfinns i båda verken: bror- och systerleken (*En dåres försvarstal*, Levanders övers., s. 113), den intimitet som uppstår när de båda f. d. makarna råkas (s. 150), simlektionerna där mannen låtsar vara rädd bara för att uppmuntra den kvinnliga parten (s. 185) etc. På samma sätt som Adolf i skådespelet utvecklar hur Tekla, romanförfattarinnan, ser honom som »den obehagliga fordringsägaren» (s. 245), när han har hjälpt henne i hennes karriär, beskriver Axel i romanen (s. 197), hur Marias, skådespelerskans, hat mot honom »som fordringsägare» växer allt starkare, sedan han har berett henne en framgång på teaterbanan.

Några inslag känns igen från den i samband med *Tjänstekvinnans son* och *En dåres försvarstal* aktualiserade brevväxlingen mellan Strindberg och Siri von Essen, *Han och Hon*, från 1875-76, t. ex. hustruns kvarblivande tillgivenhet för sin förste man (i Siris fall Carl Gustaf [!] Wrangel): »Det är det befängda i saken - jag älskar Er båda» (Saml. Skrifter 55, s. 99).

Andra påfallande motiv i *Fordringsägare* (vilka också spelade en roll i *Fröken Julie*) var t. ex. kvinnans fysiska underlägsenhet (»En yngling med spenar på bröstet», s. 218), analyserad i artiklarna om *Kvinnosaken enligt Evolutionsteorin* och *Kvinnans underlägsenhet* (Saml. Skrifter 17, s. 145 ff.), ateismen och kristendomsföraktet, påtagliga bl. a. i breven till Heidenstam, och de darwinistiska lärorna om den starkares rätt gentemot den svagare. Till Hjalmar Branting skrev Strindberg den 17 mars 1888, alltså före den Nietzsche-beundrande perioden fr. o. m. senvåren samma år, att hans program var »närmast anarkistens»:

anarkismen, konsekvens af evolutionslärorna, vill endast utöfva negativ verksamhet, röja, rifva upp, för att det starkaste och intelligentaste skall få frihet att fritt »vexa».

Det intresse för modern suggestionspsykologi, som Strindberg hade visat i *Fadren*, *Vivisektioner* och *Fröken Julie* skulle bli framträdande i *Fordringsägare*. Gustaf får locka fram epilepsi hos Adolf (s. 205). Strindberg var mycket belåten med just den scenen. Till författarvännen Ola Hansson skrev han den 3 januari 1889: »hvad Fordringsegare är långt framom sin tid! När han *tar fram* fallandesoten! Jag visste inte hur rätt jag hade - men nu vet jag det!»

Hans Lindström har i *Hjärnornas kamp* (1948, s. 266 ff.) belyst hur Gustafs metodik vittnar om Strindbergs förtrogenhet med den vetenskapliga forskningen kring vakensuggestionen, med Hippolyte Bernheims *De la suggestion* som främsta källa.

En mer privat variant på suggestionstemat var Strindbergs sammankoppling av epilepsi och sexualitet. Han inbillade sig, att avhållsamhet kunde framkalla »fallandesot». Till hustrun skrev han den 19 september 1888: »jag har anlag till fallandesot och ligger väl en vacker dag». För

Heidenstam förklarade han den 13 oktober: »nu går jag mot fallandesot i följd af celibat och otillfredsstäld könsdrift. [- - -] Mina svimningar i sömnen och tuggningar af tungan äro bara följderna af celibat».

Men i *Fordringsägare* lät han tvärtom Gustaf hävda att sexuella överdrifter kunde framkalla epilepsi. Adolf måste ålägga sig ett halvt års avhållsamhet, om han vill undgå epileptikerns öde. Bakgrunden var att epilepsi på 1880-talet var en relativt outforskad, hemlighetsfull och skrämmande sjukdom. Författaren och teatermannen Herman Bang, som hade vidtalats att spela Adolfs roll vid urpremiären i Köpenhamn (Brev 7, s. 177), skulle i samband med styckets Paris-premiär 1894, då han medverkade som konstnärlig rådgivare, fälla yttrandet »jag frygtede denne Sygdom i den Grad, at jeg selv i Norden ikke havde vovet at spille Rollen» (Stellan Ahlström, *Strindbergs erövring av Paris*, 1956, s. 210).

Självfallet måste Strindberg ha varit mycket bekymrad över, hur han skulle kunna få *Fordringsägare* tryckt, när Bonniers hade avvisat skådespelet om *Fröken Julie* som »alltför 'naturalistiskt'» och han själv hade framhållit att *Fordringsägare* var ännu mer avancerat i samma riktning. Han hade dessutom farhågor inför att ge ut pjäsen i Sverige, eftersom »ovännerna» kunde tänkas anklaga honom för att ha skrivit alltför »intimt» (Brev 7, s. 124). Den 22 augusti hade han pessimistiskt anförtrott Heidenstam, att hans båda naturalistiska sorgespel (av vilka *Fordringsägare* då ännu inte var färdig) kanske måste »skänkas åt Helsingborgaren», dvs. tryckas mer eller mindre gratis av Österling (liksom *Fadren*).

Ett meddelande från David Bergström om ekonomiskt stöd till en fransk version av *Fordringsägare* bör i det läget ha varit »som en hvit dufva från himmelen», som Strindberg skrev i det tidigare nämnda brev till Bergström den 5 september, där han rapporterade att han redan var i full gång med att göra en översättning till franska. Men Strindberg meddelade samtidigt, att det arbetet hade avbrutits, därför att han skrev på en »julbok, skidt om ingenting» (*Blomstermålningar och djurstycken*) till Bonniers. När han hade avsänt den första versionen av sin »julbok» den 17 september (Brev 7, s. 118, not 1), torde översättningsarbetet ha återupptagits. Den 10 oktober fick David Bergström veta: »I dag slutade jag post tot discrimina [efter en mängd avbrott] (icke crimina) [brott] öfversättningen af Fordringsegare!» Den 16 oktober meddelade Strindberg att han samma dag skulle skicka översättningen till Théâtre Libre i Paris (Brev 7, s. 144). Där blev den aldrig spelad. Men den kom så småningom, jämte en tysk översättning av Mathilde Prager (1893), att ligga till grund för en fransk version av Georges Loiseau (1894).

Eftersom förhandlingarna med Seligmann om *Fröken Julie* resulterade i att denna pjäs vid mitten av september 1888 antogs till tryckning, tog Strindberg chansen - först nära en månad efter författandet! - att också söka få *Fordringsägare* utgiven av samme förläggare. När han hade fått arvodet för *Fröken Julie* skrev han till Seligmann (29/9):

Medföljande Sorgespel skrivet för Théâtre Libre samtidigt med *Fröken Julie*, har jag ej velat utge på Svenska, emedan ovännerna alltid skriva kommentarier till mina arbeten i afsigt att skada.

Nu när jag sett af medsända annons hur intimt man får skriva, öfversänder jag på försök till läsning, detta drama som är finare än *Fr. Julie* och der den nya formeln är ännu längre genomförd, hemställande om ni ville trycka den tillsammans med den andra dramen i ett band.

Handlingen är ju spännande som ett själamord kan vara, analysen och motiveringarna uttömmande, synpunkten opartisk deterministisk, icke dömande någon, förklarande och förlåtande, och ehuru författaren gjort äfven den polyandriska qvinnan sympatisk, har han därför icke predikat polyandri, utan utsäger bestämdt att egenskapen är ofördelaktig såsom medförande obehagliga följder.

Den »medsända annons» som Strindberg hänvisar till var ett klipp ur en dansk tidning om Ernst Ahlgrens roman Pengar som angavs delvis bestå av »Skildringer af hendes eget Lif», vartill Strindberg lade kommentaren »mest dock mannens!» (Brev 7, s. 125, not 2).

Men Seligmann tyckte förmodligen att det var ett tillräckligt vågspel att trycka *Fröken Julie* och menade väl också, att ännu ett skådespel utgivet samtidigt, om än i samma band, inte var någon särskilt god affär. »Att Seligmann icke vill se båda spelen ute på en gång det förstår jag», skrev Strindberg den 28 november till Bergström.

I sitt avböjande svarsbrev i början av oktober tycks Seligmann att döma av Strindbergs brev till honom den 9 oktober ha tyckt, att ämnet i *Fordringsägare* hade verkat alltför »intimt» och kunde föra tanken till Strindbergs eget äktenskap. Strindberg hade ju själv gift sig med en kvinna, som hade skilt sig för hans skull och sina äktenskapliga problem hade han gjort riksbekanta. Strindberg försvarade sig i brevet med att räkna upp exempel på en rad kända personer, »gifta med andras hustrur», samt tillade:

Emellertid om så vore, att ämnet synes intimt, så - à la bonne heure! Fru Benedictson fick statsanslag för att hon lurade sin man att herr XXXX *endast* hade kysst henne, egde älskare i Köpenhamn, lefde kroglif och gjorde sin dotter arflös för »Kamraten», dog med en skymf mot sin hederliga man som aldrig haft annat fel än att älska henne troget och förlåta henne, fastän hon röfvat hans ära. Det är om henne jag skrivit »Fordringsegare»!

Att det låg en viss sanning i det senare påståendet är troligt. Som framgick av presentationen av *Fröken Julie* hade Victoria Benedictssons roman Pengar retat och upprört Strindberg. I *Fordringsägare* framställs Tekla som en författarinna som i en roman har tagit heder och ära av sin förre make. Dramat gestaltar hur denne söker ta en utstuderad hämnd på henne och hennes nye man.

Men samtidigt är parallellerna uppenbara till Strindbergs eget äktenskap. I ett brev till Heidenstam den 13 oktober 1888 skisserar Strindberg i genomskinliga ordalag en historia om »Baronessan X», som skiljer sig från sin make, gardeskaptenen, och gifter om sig med »en ung författare» som hon har förfört. »När hon ruinerat honom ville hon ha en ny rik man».

Eftersom en skilsmässa länge hade varit aktuell för Strindberg, hade han haft anledning att fantisera kring vad som sedan kunde hända. Lyckades hustrun få »en ny rik man» skulle ju den övergivne »författaren» ha skäl att dyka upp och spela Gustafs roll.

Trots att Strindberg (9/10) försvarade sig mot Seligmans invändningar mot stycket, var han ändå inne på att »trycka det endast på Franska och tyska». Till Pehr Staaff skickades samma dag ett förslag, som gick ut på att göra en fransk upplaga, som sedan skulle kunna säljas bl. a. i Skandinavien.

Då Seligmann inte returnerade pjäsmanuskriptet samtidigt med sitt negativa svarsbrev, fick emellertid Strindberg en förhoppning att förläggaren kanske innerst inne var tveksam. Han hade som Strindberg beskrev det för Bergström den 10 oktober verkat »genialiterad men rädd». Den 16 oktober skrev Strindberg därför ännu ett reklambrev för sin pjäs till Seligmann:

Vill Ni emellertid fundera litet till, så gerna! Den är min stora favorit och jag läser den om och om igen, upptäckande nya finesser immer.

Allting är ju intimt i våra dagar och Confessions äro ju på högsta modet: Zola L'Oeuvre (ganska intima sängscener med hustrun) Frères Zemganno Goncourt [Edmond de Goncourts roman Les Frères Zemganno], P'tit Chose Daudet [Alphonse Daudets roman Le petit chose], onämnda Bernhard

Meyer [nyckelromanen *Excelsior*], Jonas Lie (ett *Samliv*), Bjørnson *Kiærlighed med Geographie*, Fru Ernst: *Pengar* (der mannens håriga bröst vid omfamningarna skildras upphöjdt moraliskt och Lundegårds unga mustacher locka den gamla frun till affall från Kristendom och Nya Riket.)

Fröken Julie är ännu kompromiss med romantik och kulisser (ehuru jag dock afsigtligt uteslutit klockringningen från landskyrkan hvilken Hedberg ofelbart skulle ha slagit sig på), men *Fordringsegare* är modernt alltigenom, human, älskvärd, med alla tre personerna sympatiska, intressant från början till slut.

Någon ytterligare reaktion från Seligmann tycks dock inte ha kommit. Men först den 16 november 1888, efter fem påstötningar, kunde Strindberg bekräfta att han hade fått sitt manuskript tillbaka (Brev 7, s. 159).

Eftersom det gällde att söka få pjäsen publicerad på annat sätt var Strindberg ivrig att inför olika personer söka vederlägga eventuella rykten att *Fordringsägare* handlade om Siri von Essen. Med hänsyn till den rådande opinionen kunde misstanken att han hade gjort ännu ett förtäckt angrepp på sin hustru direkt omöjliggöra att pjäsen gavs ut i Sverige. Till Gustaf af Geijerstam skrev Strindberg den 15 november 1888: »Vederlägg härmed allt visser och banditeri om att jag skrivit *Fordringsegare* om henne». Och i ett brev till David Bergström den 16 november hette det: »Min Hustru som läst *båda* styckena [*Fröken Julie* och *Fordringsägare*] är hänryckt i rolerna och kan och vill spela dem. Alltså - inga intimitetshinder, och hvem kunde bättre än hon döma i den saken!» Strindberg bifogade manuskriptet till *Fordringsägare* och hoppades att Bergström skulle kunna hitta en mecenat som betalade fyrahundra kronor för det och dessutom svarade för tryckning.

Besked från Bergström dröjde. Denne gjorde, som det senare skulle visa sig, fåfänga försök att få pjäsen tryckt i tidskriften *Ur Dagens Krönika* (Brev 7, s. 198, not 1). Strindberg var otålig, eftersom han hoppades att redan den 6 januari 1889 kunna få *Fordringsägare* (på danska) och *Fröken Julie* (på svenska) uppförda i Köpenhamn av hans egen nygrundade s. k. »skandinaviska försöksteater» (Brev 7, s. 174 f.). Han bad därför den 26 november 1888 Nathalia Larsen att »öfversätta *Créanciers* i en brinnande fart på ledig teater-Danska». Formuleringen tyder på att hon hade fått en kopia av Strindbergs franska översättning att läsa. Eftersom Nathalia Larsens svar blev positivt, skickade han henne den 29 november också »Svenska manuskriptet, men märk väl revisionen i det Franska!» Hon hade därmed, som ett brev från Strindberg till skådespelaren Carl Price omkring den 1 december intygar, fått exemplar av pjäsen »både på Svenska och Franska, men i dåliga kopior».

Redan den 11 december eller kort efter tycks hon ha varit klar med översättningen. I varje fall ber Strindberg henne den dagen att lämna sin »öfversättning af Kreditorer» till skådespelaren Hans Riber Hunderup för att omedelbart inövas. Samtidigt frågar han henne om hon nu vill gripa sig an med att »i hast» översätta också *Fröken Julie* till danska.

Den 23 december tackar Strindberg överlycklig Nathalia Larsen för »julklappen». Hon hade tydligen lyckats få I. H. Schuboths förlagsbokhandel att åta sig utgivningen av »försöksteaterns» repertoar.

Det är tänkbart att sättningen började omgående. Den 7 januari 1889 talar Strindberg om »ferm expedition med *Fordringsegare*». Han föreslår att Nathalia Larsen ska översätta »bröst» i uttrycket »En yngling med spenar på bröstet» (s. 218) med »Bryst» och inte med »Brystvorter». Uttrycket förekommer på s. 30 i den danska upplagan (»En halvvoxen Yngling med Bryster»), vilket kan tyda på att Strindberg har fått korrektur på de första arken. Denna förmodan stärks av att han tre dagar senare (10/1) ber henne hämta manuskriptet till *Creditorer* »från tryckeriet, så snart allt är *satt af sättaren*», och lämna det till en skådespelare, F. A. Cetti, som var påtänkt för Gustafs roll.

Men innan dess, omkring den 9 januari, ber han Nathalia Larsen att ändra pjäsens underrubrik till

»Tragikomedie». I sin korrespondens under hösten 1888 hade han kallat pjäsen »sorgespel» och i sin franska översättning »Tragédie».

Den 21-28 februari 1889 (Nordisk Boghandlertidende) kom *Creditorer* ut i tryck.

Man kan fråga sig vad underrubrik-ändringen, som i teaterhistoriskt perspektiv har kommit att te sig synnerligen berättigad, hade för orsaker. En av dem var säkerligen, att Strindberg i anslutning till sin Nietzsche-beundran ville att Gustafs hämndlystna agerande skulle spelas med en lekfull överlägsenhet. Zola hade hårt fördömt allt moraliserande (Le naturalisme au théâtre, s. 125 f.). Till Hans Riber Hunderup underströk Strindberg i ett brev den 3 mars 1889 inför urpremiären sex dagar senare:

men, för d-n! spela nu hela rolen lekande godmodigt, såsom den öfverlägsne kan; och framför allt scenen när Gustaf skildrar hur det gick till med skilsmessan, endast såsom ett psykologiskt förstöringsarbete - så att de blir sanning i Teklas ord: att hon finner Gustaf »så fri från moral och predikningar» (så fri som Edv. Br ej förstått att han är.); »så upplyst», etc.

Jag måtte ha trampat på några Hühneraugen [liktornar] utan att veta det.

Alltså: Gustaf såsom katten lekande med råttan innan han biter honom! Aldrig ond, aldrig moralisk! aldrig predikande! Det talas ju inte om »skuld», i annan bemärkelse än den andliga gäld qvinnan står till mannen.

Parentesen om Edvard Brandes hade sin förklaring i att Politiken samma dag (3/3) hade en stor, fyrspaltig recension av de båda pjäserna, skriven av Edvard Brandes. Sedan denne inledningsvis hade framfört sina tvivel på Strindbergs »försöksteater», fann han *Creditorer* mindre intressant än *Frøken Julie*, vilken han, trots vissa brister, ansåg vara ett betydande verk. Recensenten var irriterad över teckningen av Gustaf: »hvem Pokker havde bedt ham om at lade sig suge saaledes ud til sidste Benpipe». Gustaf måste ju verkligen ha varit en idiot, som lät sig »bedrage af en dum onskabsfuld og falsk Skabning» som Tekla. Kvinnor lär sig av män, menade recensenten, men män lär sig också av kvinnor. Adolf verkade som »en ualmindelig Pjalt». Att stycket kallades »Tragikomedie» tyckte Brandes var alldeles fel, eftersom Strindberg tog det hela »kadaver-tragisk». Ändå var pjäsen långtifrån likgiltig, eftersom dess författare »skriver et fast og lidenskabeligt Sprog».

I ett brev till Ola Hansson den 9 mars 1889 skulle Strindberg visserligen förneka att han hade läst Brandes recension, men han hade ändå uppenbarligen fått kännedom om innehållet. Att denna information kan ha haft sina brister framgår av att han kritiserar Brandes för att denne skulle ha funnit Gustaf moraliserande, vilket knappast framgår av recensionen:

Det är mala fides [ohederligt] af Edv. Br. att gå på mig for moral. Tekla säger just åt Adolf = »Du är så upplyst och så fri från moraler!» Hur kan det gå ihop? Han säger: »du är en polyandrist» det är en egenskap, men en obehaglig for innehafvaren, på grund af dess sorgliga følger: det är din naturell - voilà l'affaire! - Jag straffar dig icke - ty straff förutsätter skuld - jag hämnas derfor = återställer jemvigten = reagerar mot dina för mig oförmånliga egenskaper; återtar min ära som du tagit = gör motstånd mot dina ingrepp i mitt lif: voilà l'affaire! Polyandism är din naturell; hämdgirighet (om du så vill) är min! Voilà l'affaire!

Det är ju inte Grundtwigs moral. Det är evolutions-moral! Den ena naturellen lika berättigad eller oberättigad som den andra = determinism = indifferentism!!! Jag måtte ha trampat på några liktornar - kanske! och en lille avindsyge hos den sterile.

I Sverige blev den danska utgåvan recenserad av Georg Nordensvan i Aftonbladet (8/3 1889). Jämte de sedvanliga invändningarna mot författarens »uppenbara ensidighet» i kvinnofrågan konstaterade

han, att »styckets bygnad är mycket fast och beherskad, på samma gång den är originel. På scenen bör det dock verka odrägligt tröttsamt».

När sedan urpremiären hade ägt rum inför välbesatt salong lördagkvällen den 9 mars 1889 på det stora Dagmar-teatret med Hunderup som Gustaf, Nathalia Larsen som Tekla och den blivande författaren Gustav Wied som Adolf, konstaterade Aftenbladet (osign. 10/3) om Strindberg: »Vi skal give Sandheden Æren og tilstaa at han vandt» slaget inför »et udpræget literært Venstrepublikum». Högertidningen Avisens (osign. 10/3) recensent däremot satt och hade tråkigt i två och en halv timme och uppfattade tragikomedin som ett råd till giftaslystna herrar att hålla sig till änkor. Ett annat, vanligen högerinriktat blad, Nationaltidende, måste trots sin kritiska förhandsinställning beteckna (osign. 10/3) »Forestillingen forholdsvis» som »en Sukces». Pjäsen vittnade om genialitet. Hos Hunderups Gustaf märktes »den brutale Kraft» men recensenten saknade »en Smule ironisk Stemmeføring».

Erik Skram i Illustreret Tidende (nr 24/1889) menade att Nathalia Larsen väl fick fram »det kølig lystne og glatte lokkende, det kjæle og kyniske hos Tekla», hon »talte uden Skrupler og lo uden Følelse». Men som helhet menade recensenten att *Creditorer* »staar langt under Frøken Julie, Kammerater og det geniale 'Faderen'». Edvard Brandes i Politiken (10/3; osign., men tr. i Edvard Brandes, Om teater, 1947) var påtagligt mer dämpad än tidigare i sin utförliga kritik av pjäsen, när den nu kom i den form som den i första hand var avsedd för, nämligen som speldrama. »Baade Stykkets Svaghed og dets Fortrin fremtræder skarpt ved Opførelsen.» En svaghet var att man måste ha läst i programmet för att förstå att Gustaf i den långa inledningsscenen hade varit gift med Tekla. Hans entré borde ha varit bättre förberedd. Men replikerna var »Pokkers gode. Det lyser hist og her af Talent, og Dialogen er i det Hele altid ny i Form og forvoven i Tanken. Man er saa behageligt langt fra det dagligdags Lystspilpjank og føler i hvert Øjeblik, hvor betydelig en Aand der gemmer sig bag disse digtede Figurers Sammenstød».

I en lång, positiv och synpunktsrik analys av *Creditorer* i tidskriften Ny Jord (maj 1889, ss. 422-432) bemötte S. Hansen Edvard Brandes krav på att Gustafs entré borde ha varit bättre förberedd. Tvärtom, menade Hansen, låg det en konstnärlig, naturalistisk poäng i att pjäsen började mitt i ett samtal med »tankestreg og lille bogstav» (»- og alt dette kan jeg takke Dig for»). Och gentemot dem som beskärmade sig över Teklas omoral framhöll han hennes erotiska demoni som en förtjänst i en naturalistisk karaktärsteckning: »det er nu engang ikke just de værdigste kvinder - i spidsborgerlig forstand - som mændene mest forgude, og for det andet kende de hende jo først egenlig bagefter». Teklas ondska och dumhet fann han överhuvud bättre bakgrundstecknad än både Lauras i *Fadren* och Berthas i *Kamraterna*.

Vad Gustaf beträffar kunde man gott, menade Hansen, tänka sig honom »som et stykke af en psykologisk experimentator à la Søren Kierkegaard!» Men då borde han också spelas med »noget af skæbnens vingesus» och inte, som Hunderup gjorde, »som en fed og selvgod bonvivant eller ræsonnør efter det Franske».

Ifråga om slutorden: »Hun elsker ham! Ja - sandelig - hun elsker ham!» skrev Hansen:

Der skal i dette »sandelig» ligge - tror jeg - på en gang et spørgsmål og en bekræftelse, en undren - og måske noget af en anger: hvor er det muligt? Jo det er muligt! hvor forunderlig dog en menneskenatur kan være! Derved bliver denne replik i sin korthed og simpelhed til en af de fineste i stykket.

När försöksteatern hade gästspelat en kväll (16/3 1889) i Malmö, »för godt hus och under ganska lifligt bifall» (Svenska Dagbladet, 18/3), reagerade Skånska Dagbladets recensent (18/3) med blandade känslor. Å ena sidan fylldes vederbörande av den motvilja »som anblicken af det abnormalt

alltid inger», å andra sidan fanns »en rad af scener hvilka i psykologisk finhet och djup utan tvifvel höra till det allra förnämsta, som Strindberg skrifvit».

Som tidigare nämnts utkom pjäsen på svenska den 14-20 mars 1890 i samlingen *Tryckt och otryckt I*, som bl. a. också innehöll enaktarna *Paria* och *Samum*. Originalmanuskriptets i all sin korthet effektiva slutreplik: »Hon älskar honom!», som i Strindbergs egen franska översättning löd: »Elle l'aime! Sans aucun doute, elle l'aime!» (av Nathalia Larsen översatt: »Hun elsker ham! Ja - sandelig - hun elsker ham!«), hade som nämnts omformats till »Sannerligen, hon älskar honom också! - Stackars människa!»

Strindbergs inställning hade uppenbart förändrats. Gustaf står inte längre som en av förlorarna och attityden mot Tekla har skärpts. Med det lilla tillägget »också» förutsätter Gustaf att Tekla fortfarande älskar också honom. Detta vittnesbörd om en besvärande dubbelhet hos Tekla föranleder honom till ett beklagande »Stackars människa!» Förloraren från originalversionen återtar i förstatrycket sin överlägsenhetsattityd.

Karl Warburg skrev i GHT (8/4 1890): »De tre dramerna äro underliga stycken - det är snarast psykologiska studier på abnorma undantagsförhållanden». Om *Fordringsägare* hette det: »Dialogen, ofta nog spirituell, stundom rätt cynisk, drifver problemet med all den *ensidighet* hvaraf förf:n är mäktig». Warburg ansåg det sannolikt att stycket på scenen »kan hålla en i andlös spänning», »men spänningen är genomgående pinsam».

Axel Krook i Göteborgs-Posten (22/3) tyckte att pjäsen, trots en kraftfull dialog och »pointer af dramatisk verkning» var motbjudande rå. Den scen där Tekla bjuder ut sig åt Gustaf »är ett moment af rent ut vidrig art».

Finsk Tidskrift (sign. W-r; 1890, s. 317 f.) fäste uppmärksamheten vid Gustafs slutreplik: »Sannerligen, hon älskar honom också! - Stackars människa!» Recensenten menade att den repliken är »en svår uppgift åt gissningsförmågan hos skådespelaren, som med sitt tonfall skall afgöra om utropet är allvar eller hån. På det senare pekar hela pjesen; till verklig medömkan kunde man möjligen komma på grund af några svaga antydningar».

För en intressant recension av *Fordringsägare* svarade Arvid Axelsson i Nya Dagligt Allehanda (5/4), högerorganet som hörde till Strindbergs trognaste belackare. Han var som väntat synnerligen negativ men han gjorde sig mödan att ge en flerspaltig motivering för sin kritik, som i ett hänseende, när det gällde lösligheten i intrigkonstruktionen, träffade en svag punkt. Som helhet fann han den naturalistiska dramgenren, sådan den företrädde främst av *Fordringsägare*, varken underhållande (till skillnad från den av honom prisade Sardous pjäser) eller verklighetstrogen.

En viktig anledning till att *Fordringsägare* inte fängslade var, menade Axelsson, det långa inledande samtalet mellan Gustaf och Adolf. Strindberg hade här som naturalistisk dramaturg »hittat på att ersätta den dramatiska exposén, som vanligen kräver en hel akt, genom en berättelse i dialogform». »I stället för en levande handling [- - -] sätter man sålunda en torr dialog», scenen blir »förvandlad till kateder, till föreläsningstribun».

Men allvarigare ändå var, ansåg recensenten, bristen på verklighetstrohet. Han tyckte t. ex. att det var en underlig lektor som reste omkring under antaget namn, »likasom någonsin våra lektorer tillåta sig sådana maskeradupptåg». »Lektorns demoniska handlingssätt gör honom i åskådarnes ögon till en teaterbof, minst lika utstuderad och lika orimlig som hans kolleger i de gamla boulevarddramerna.»

Dessutom fann kritikern det synnerligen omotiverat, att Tekla när hon hade gått och förälskat sig i

en ny man (Adolf) och gift sig med honom, skulle skriva en roman och skandalisera sin f. d. make, som hon egentligen aldrig hade tyckt illa om. »Här förefans icke det minsta skäl, som kunde motivera en dylik handling af onaturligt skadebegär.»

Förvånande nog fäste sig kritikern inte vid det egendomliga faktum, att Gustaf iakttog Teklas flirtiga uppträdande på samma ångbåt med vilken han reste *till* badorten och hon reste *från* den. Det är ju också gåtfullt hur Adolf kan låta bli att undra över hur den för honom främmande Gustaf hade kunnat känna igen vem Tekla var på båten eller att den misstänksamma Tekla vid sin återkomst inte undrar över att Adolf kan veta, hur hon hade uppträtt på båten. Också tidsangivelserna i dramat är lätt förvirrande. Men den intensiva, affektladdade dialogen gjorde tydligen att åtskilliga ofullkomligheter i handlingskonstruktionen aldrig blev påträngande, ens för mycket kritiska läsare. Vid scenframföranden blev de ännu mindre frapperande.

Mer tidstypisk än träffande var Arvid Axelssons kritik, att den naturalistiska dramatiken »föga, för att ej säga aldrig, egnar sig åt att framställa sedvanliga typer för människor, utan endast undantagsfall». Han, liksom Warburg och flera andra, insåg inte, att Strindberg var genialt banbrytande inom samtidsdramatiken genom att i de centrala rollerna - i enlighet med sin naturalistiska målsättning - söka tränga ner under ytan för att fånga det i sin komplexitet unika hos varje människa. Man var så van vid typskildringar, hos August Blanche, Frans Hedberg, Victorien Sardou och andra, att man värjde sig mot Strindbergs människoteckningar som onaturliga. Man kände inte igen hans människor, därför att man före djuppsykologins tid och inom samtidsdramatiken hade accepterat en förhållandevis schablonartad framställning av sin omvärld.

Axelsson menade, att *Fordringsägares* rollista bestod av »en skurk (som förf. gör till lektor i döda språk), en kretin (som utöfvar artistyrket) och en kokott, som affischen angifver som författarinna, men som i förf:s teckning visar en fruktansvärd frånvaro af intelligens. Huru man kommer närmare naturen genom att framställa dessa onaturligheter, är ej godt att veta».

Men just genom sin spännande sammansatthet i karaktärerna, deras »naturlighet», kom *Fordringsägare* att bli ett mycket spelat strindbergsdrama långt efter den naturalistiska perioden på 1880-talet.

En betydligt mer positiv syn på *Fordringsägare* än Axelssons hade Hans Emil Larsson, när han (22/4 1890) gav en omsorgsfull analys av pjäsen i Sydsvenska Dagbladet. Tekla karakteriserades som »en af dessa qvinliga dämoner som Strindberg på senare tiden gerna tecknat t. ex. i 'Fadern', nästan utan någon moral, utan någon själ nära nog, i hvilkens ställe de nästan endast ega sinlighet.» Tekla var »sjelf utan verkliga känslor och sålunda osårbar». »Frånsedt de något besynnerliga karaktärerna», sammanfattade recensenten, »är skådespelet dock gjordt med mycket stor skicklighet och bär i sig en utomordentlig kraft. Förf. har verkligen lyckats gifva ett godt prof på den af honom förordade formen för ett drama».

I det sistnämnda omdömet instämde Johan Lindström i Arbetet (8/4) och hänvisade till Strindbergs artikel i samma bok som pjäsen, »Om modärnt drama och modärnt teater». I den artikeln, som första gången trycktes i tidskriften Ny Jord, 1889, pläderar Strindberg bl. a. för enaktsformen och »ett stycke natur sett genom ett temperament», inte »den missförstådda naturalismen», fotografiet »som tar med allt», »det objektiva, som är så älskat av dem som sakna subjekt, av de temperamentslösa» (Saml. Skrifter 17, s. 288 f.). Johan Lindström framhöll att *Fordringsägare* var »af gripande värkan».

I Ur Dagens Krönika (1890, s. 238) tyckte Otto Sjögren, att *Fordringsägare*, *Paria* och *Samum* »gifva intrycket af ett tillbakasprång till Aeskylos och den antika ödestragedien, men ett tillbakasprång för att 'taga sats' framåt i fullt modern riktning». Recensenten tyckte rentav att *Fordringsägare* blev »en slags motvigt» till Strindbergs uppsats om »qvinnans underlägsenhet under mannen» genom att

i pjäsen »qvinnan blir rådande öfver två män och utmärklar dem båda».

I ett senare nummer av samma tidskrift (Ur Dagens Krönika, 1890, s. 405 ff.) angrep Erik Thyselius de recensenter som kritiserade Strindbergs naturalistiska dramatik och förklarade om *Fordringsägare*, att »dess tid skall komma, ty det är ett i högsta måtto förtjenstfullt stycke. [- - -] Replikerna äro smidda med ett mästerskap och en energisk genialitet, som låter dem tränga djupt in, karaktärerna äro lefvande och den kvinliga hufvudpersonen mera konkret än den motsvarande i Fadern; den dramatiska byggnaden verkar förträffligt.»

Redan den 22 augusti 1888, innan *Fordringsägare* ännu var färdigskriven, deklarerade Strindberg i ett brev till Heidenstam, att han hade författat »2 naturalistiska sorgespel som äro blomman af mitt författeri och Svensk dramatik». Att han bibehöll en hög uppskattning av *Fordringsägare* framgår av flera yttranden i hans korrespondens under de närmaste månaderna (t. ex. Brev 7, ss. 144 f., 161, 218; jfr ovan 329 f. och 325). Den 9 november 1889 skulle han framhålla för Ola Hansson, hur han i artikeln »Modernt Drama» »afsäger realismen som De Smås lilla Konst för att predika naturalismen som den Stora Konsten, dit jag räknar Fröken Julie och Creditorer».

Sitt första framförande med en svensk ensemble fick pjäsen på Svenska teatern i Stockholm vid en matiné den 25 mars 1890. Rollbesättningen var förnämlig med Lotten Dorsch alldeles lysande som Tekla mot Emil Hjertstedt (Adolf) och Gustaf Ranft. Recensenterna stod fortfarande under intryck av den väldiga framgången för *Mäster Olofs* versupplaga på Dramaten tio dagar tidigare och var överlag uppskattande. Dagens Nyheter (26/3 1890; osign.) talade om »ännu en seger för August Strindberg». »Frånvaron af alla banala konstgrepp vid intrigbyggnaden frapperade [- - -] i lika hög grad som den i stor stil hållna karaktersteckningen.» Georg Nordensvan i Aftonbladet (26/3), som ett år tidigare hade förutspått att stycket på scenen skulle verka »odrägligt tröttsamt» skrev nu:

»Fordringsegare» utgör ett af vår svenska literaturs första försök att utflytta dramats gränser, att kasta bort traditionen, som fortfarande herskar på teatern, att ersätta den konstfulla, naturlösa intrigbyggnaden med psykologiskt sanna skildringar. Det hela är ett experiment och som sådant ovilkorligen genialiskt.

Man kan anmärka mot ämnesvalet, fortsatte Nordensvan, men »vi måste alla medgifva, att, sådant motivet är, är det öfverlägset behandladt».

Den 2 maj 1892 skrev Strindberg följande tankvärda ord till Fredrik Vult von Steijern, ord med tillämpning på hans dramatiska produktion i dess helhet: »Olyckan med tryckningen af mina pjeser, är den, att de äro spel-dramer, och därför falla vid läsningen. Fordringsegare, spelades nyss i Upsala och lär ha gjort ett våldsamt intryck (fru Dorsch och Ranft och Hjertstedt!). Nerhäcklades när den kom ut i tryck första gången!»

Ordförklaringar

Ord och uttryck som återfinns i O. Östergren & K.-H. Dahlstedt, *Våra vanligaste främmande ord* (1980) eller i *Skolordlista utgiven av Svenska Akademien och Svenska språknämnden* (1981) upptas i allmänhet inte i ordförklaringarna.

FADREN

- 9 **kalfaktor**
soldat som är uppässare åt en officer

11 **släpuniform**
vardagsuniform

15 **trumfa [- - -] på**
här: läsa lusen av

Flickan kan amma in barnet fyra månader på barnhuset, så är barnet försörjt för allan tid, men pojken kan inte amma han

om en ogift mor anställdes som amma vid allmänt barnhus (inrättning för vård av utomäktenskapliga barn till obemedlade kvinnor) kunde hon få sitt eget spädbarn antaget (»inlöst») som barnhusbarn mot att hon till barnhuset avstod viss del av sin lön; i uppsatsen »Sista ordet i kvinnofrågan» (1886) framhåller Strindberg, att om en dräng får »ett barn utom äktenskapet får han *ensam* lösa in det på barnhuset, men pigan hon får barnbördshjälp gratis och sätter sina pengar på sparbanken!» (Saml. Skr. 54, s. 290) – de båda alternativen för inlösen av barnhusbarn är i Pastorns replik sammanförda

häradshövding

domare med juridisk utbildning, ordförande i häradsrätten, en underdomstol på landsbygden; häradsrätten bestod av häradshövdingen och en nämnd av 12 lekmän; sammanträdena kallades ting

Barnen skola uppfostras i fadrens bekännelse, enligt gällande lag

fadern var enligt 1734 års lag förmyndare för barn i äktenskap och det ålåg förmyndaren att låta
24 uppfostra barnet »i rätta evangeliska läran, gudsfruktan, dygd och ära» (Ärfda Balk, 22 kap., 2§); eftersom Ryttmästarn, vilket klart utsägs i Strindbergs franska översättning av Fadren, är ateist och avser att, i sin egenskap av förmyndare för dottern,

inackordera henne att uppfostras av en »fritänkare», skulle han riskera att komma i strid med »gällande lag»

förstfödslo rätt

egentligen: förmånsrätt som tillkom den av syskonen som var äldst

Hon har [- - -] avträtt sina rättigheter mot att mannen drager försorg om henne och hennes barn. LAURA Alltså ingen rätt över sitt barn? RYTTMÄSTARN Nej ingen alls!

giftermålsbalkens 9 kap. 1 § löd: »Sedan man och qvinna sammanvigde äro, då är han hennes rätte målsman, och eger söka och svara för henne»; för barn i äktenskapet var mannen ensam förmyndare; bestämmelsen om mannen som hustruns målsman avskaffades genom den nya giftermålsbalken 1920; genom föräldrabalken 1949 stadgades att hustrun *tillika* med mannen skulle vara barnets förmyndare

spektralanalys

undersökning av ämnens beståndsdelar genom analys av deras spektra; *spektrum* (plural *spektra*) är det fenomen som uppstår när en sammansatt strålning bryts i sina beståndsdelar; samma ämne utsänder alltid samma spektrum om det bringas att lysa under samma betingelser

33 **spektroskop**
instrument för ögats studium av spektrum

boställe

tjänstebostad

38 **urväder**
stark blåst med regn eller snö

innanfönster

41 det inre av ett par dubbelfönster för att hålla kylan ute; springorna tätades med klisterremсор och isolerades med bl. a. vadd; innanfönstren avlägsnades på våren

kappsläde

48 liten släde med plats för blott en person i själva släden och med ett litet säte, »hundsfott», baktill för körsvennen

51 **Lampan brinner på bordet**
lampa här: fotogenlampa

52 **avvita**
här: sinnessjuk

- En jämmerlig och usel ting**
 55 etc. psalm nr 391 i 1819 års psalmbok; nr 546 i 1937 års psalmbok
glav
 svärd
- 56 **Ack vad är dock livet här?**
 etc. psalm nr 457 i 1819 års psalmbok
restauratris
 föreståndarinna för matservering
- 61 **Det var bara en vinterfluga**
 vitsig anspelning på talesättet »En fluga gör ingen sommar»
avancer
 närmanden
- 62 **de äro omedvetna om sin instinktiva skurkaktighet**
 jämför följande uttalande av Strindberg i uppsatsen »Kvinnosaken enligt Evolutionsteo-
 rin» (Saml. Skr. 17, s. 129): »Vad är Nora [i Ett dockhem], Fru Alving [i Gengångare], Rebekka
 West [i Rosmersholm]? Omedvetna förbrytare. [- - -] när en man uppträder som brottsling utan
 att veta det, så kallas han förbrytare lika fullt, vilket även visar att mannen icke ställer så höga
 fordringar på kvinnans moral. Och därav kanske vi kunna förstå vad Schopenhauer menar med
 kvinnans 'instinktiva skurkaktighet', vilket tagits som ett skällsord, men innebär en upptäckt»
manometer
 tryckmätare
- när jag hörde fru Alving liktala sin döda man**
 63 anspelar på Ibsens drama Gengångare (1881), där huvudpersonen, fru Alving, i samtal med
 pastor Manders avslöjar, att hennes avlidne make, kammarherren, hade fört ett utsvävande liv
- drupit dem som bolmörtsdroppar i mitt öra**
 66 *bolmört* en giftig växt som företrädesvis växer på avskrädeshögar; passagen anspelar på
 Shakespeares Hamlet, femte scenen i första akten, där Hamlets faders vålnad säger: »[- - -] jag
 sov uti min apelgård, / njöt, som jag brukade, min middagsslummer. / Då smög din farbror in i
 denna fristad / med dödlig saft av bolmört i en flaska / och hällde droppvis i mitt öras gångar /
 spetälskebrygden ...»
- Han förklarar att du ingenting kan få ärva, efter som vi icke hade några barn**
 68 efterlevande make tillerkändes arvsrätt efter avliden make först 1920, men fortfarande gäller att
 änkas eller änklings arvsrätt blir aktuell endast om bröstarring saknas
- Men har icke en man ögon? Har icke en man händer, lemmar, sinnen, tycken,
 passioner?**
 etc. parafraiserar juden Shylocks ord i tredje aktens första scen av Shakespeares Köpmannen i
 69 Venedig; i Carl August Hagbergs översättning (uppl. 1881): »har icke en jude händer, lemmar,
 sinnen, tycken, passioner? Lefver han icke af samma föda, såras han icke af samma vapen [- - -]
 värmes han icke och kyles af samma vinter och sommar, som en kristen? Om ni sticker oss,
 blöda vi icke? Om ni kittlar oss, kikna vi icke? Om ni förgiftar oss, dö vi icke?»
- den som väckte oss var själv en sömngångare**
 syftar på Ibsen
- De som gåvo hanegället**
 här ungefär: De som väckte oss, likt tuppar galande i daggryningen (*hanegället* tidigt på
 morgonen, då tuppen börjar gala); passagen anspelar på författargruppen Unga Sverige
- 71 **kapun**
 kastrerad tupp
poulard
 kastrerad höna
locket
 här: lockropet, galandet

förmyndarkammaren

73 *Förmyndarekammaren i Stockholm* var en för riket unik institution som existerade i huvudstaden under åren 1667–1956 och som hade till uppgift att vara övervaknings- och förvaltningsorgan ifråga om omyndigas (ursprungligen av ofrälse stånd) egendom; motsvarande uppgift för landet i övrigt utövades vid tiden för pjäsens tillkomst av vederbörande underrätt, alltså i det här fallet rimligen den häradsrätt vars existens antyds i första aktens andra scen

79 **gravbrev**

avtal om gravplats

Får jag se på din hand! - Inte en förrådande blodfläck, inte ett spår av det lömska giftet!

anspelar på Shakespeares *Macbeth*, första scenen i femte akten, där Lady Macbeth, plågad av 80 samvetsqual, går i sömnen och gnider sina händer som för att avtvå en blodfläck efter mordet på kung Duncan

myndling

person som står under förmynderskap

Odysseén första sången vers 215 sidan 6 i Uppsalaöversättningen

84 etc. syftar på Johan Fredrik Johanssons reviderade översättning av Homeros *Odysseia*, 2 uppl., 1870 (1 uppl., Uppsala 1841–42), ur vilken det efterföljande citatet är hämtat; orden »här lika med Odysseus» insatta av Strindberg

Här har vi profeten Hezekiel: »Dåren säger: se här är min fader, men ho kan veta vilkens länder haver honom avlat.»

citatet är troligen uppdiktad, återfinnes icke hos Hesekiel

Ryska litteraturens historia av Merslákow

85 etc. hänvisningen troligen uppdiktad; författaren och professorn F. A. Mersljakow, f. 1778, avled 1830, sju år före Pusjkins död (F. A. Brockhaus, *Conversations-Lexikon*, uppl. 13, 1885, s. 642)

Alexander Pusjkin

etc. den ryske författaren A. Pusjkin (1799–1837) avled efter en duell med en fransk emigrant som hade uppvaktat hans hustru

krönta hjärnor

86 *krönta* här: försedda med horn, den bedragne äkta mannens klassiska attribut

rum tid

rundlig tid

Saturnus

89 romersk gud, i grekisk mytologi kallad Kronos; han skulle enligt föräldrarnas profetia detroniseras av en son; för att förebygga detta åt han upp sina barn när de var nyfödda

livstykke

91 underplagg som räckte från halsen till midjan; att fästa långstrumpor vid

Fångad, kortklippt, överlistad

anspelar på *Domarbokens* berättelse

om Simson (kap. 16); han förälskade sig i Delila, men medan han förtroendefullt lutade sitt huvud mot hennes knän och somnade, lät hon klippa hans hår; därmed förlorade han sin kraft, filistéerna kunde gripa honom och stack ut hans ögon

Omfale! Omfale! Nu leker du med klubban medan Herkules spinner din ull!

93 enligt grekisk mytologi var guden och sagohjälten Herkules slav hos den lydiska drottningen Omfale i tre år för att sona ett dråp; klädd i kvinnokläder fick han sitta vid spinnrocken, medan Omfale tog hand om hans lejonhud och klubba

lägra

94 ha samlag med

simulaker

militärövning med fingerad strid

En gång dö, och sedan domen...

anspelar på psalm 499 i 1819 års psalmbok (nr 590 i 1937 års psalmbok): »En gång dö och sedan domen, / Är oss allom förelagdt. / När vår kropp till jord är kommen, / Blir dock själen än wid makt. / Hon för domen måste då / Ställas, att det utslag få, / Som en helig Gud skall fälla, / Och som skall för ewigt gälla.»

FRÖKEN JULIE

Biblia Pauperum

101 'Fattigmansbibeln', en medeltida uppbyggelsebok som utmärktes av rika illustrationer ur bibeln

kolportera

kringbära, utbjuda

kronopark

102 skog som ägs och förvaltas av staten

vegetera

här: leva

Man förebrådde nyligen mitt sorgespel Fadren

103 etc. se Tillkomst och mottagande s. 280 f. i kommentaren till Fadren

afrodisisk

könsdriftstimulerande

sin naturell

sitt skaplynne

»det var galant»

kamrer Grots standardreplik i lustspelet Det skadar inte (1870) av Frans Hedberg

»Barkis vill gärna»

104 skjutskarlen mr Barkis lakoniska frieriformulering i Dickens roman David Copperfield (1849), dramatiserad av John Brougham

Harpagon

huvudpersonen i Molières komedi Den girige (1668)

financier

finansman, ekonom

domestik

tjänare

105 **Giordano Bruno**

italiensk filosof (1548-1600)

Bacon

Francis Bacon (1561-1626), engelsk filosof och statsman

konglomerat

hoppyttring

kulturgrad

kulturstadium, grad av kulturell utveckling

hopflickad

hoplappad

»Gedankenübertragung»

tankeöverföring

»vaken suggestion»

suggestiv påverkan på vaket objekt, ett begrepp som användes av franska psykologer i den s. k. Nancyskolan

Mesmer

Franz Anton Mesmer (1734-1815), österrikisk läkare; studerade hypnotiska fenomen, som han kallade »animal magnetism»

propagationslagarne

lagarna om fortplantningen

ekvivalera

vara likvärdigt med

Universi lag

universums lag

106 **decharge**

ansvarsfrihet

ariska urhemmet

anspelar på teorin om Indien och Iran som de indoeuropeiska, ariska, stammarnas »urhem»

chevalerie

riddarväsande

Don Quijote

huvudpersonen i Cervantes roman med samma namn (1605-15)

statbarn

jfr *statare*, årsanställd arbetare vid större lantbruk; dennes lön utgjordes delvis av naturaförmåner, s. k. *stat*

redingot

107 även kallad bonjour; 1800-talets visitdräkt för herrar; dubbelknäppt livrock med raka skört i knälängd

och om han icke blir rumänisk greve

jfr Jeans yttrande s. 150: »Ah, i Rumänien köper man sig grevetiteln»

kronofogde

tjänsteman med ansvar för ordning och inkassering av skatter och avgifter inom ett fögderi (del av län)

108 **fullsuten**

fullproppad

kateket

katekeslärare, dvs. lärare som ger kristendomsundervisning i form av frågor och svar

dräktig

här: innehållsdiger

bröderna Goncourts monografiska romaner

109 Edmond (1822-96) och Jules (1830-70) de Goncourt skrev gemensamt bl. a. *Germinie Lacerteux* (1864) och Edmond ensam *La fille Elisa* (1877), *La Faustin* (1882) och *Chérie* (1884), samtliga exempel på monografiska romaner med ett kvinnoöde i centrum

författaren-magnetisören

magnetisör hypnotisör; en som suggererar

Redan 1872 i ett av mina första teaterförsök Den Fredlöse

pjäsen hade urpremiär på Dramaten redan den 16 oktober 1871

110 **monodi**

sång eller recitation för en stämma

Som bekant har den italienska teatern på vissa scener återgått till improvisationen

den italienska teaterformen *commedia dell'arte*, som hade en blomstringstid på 1500-talet, innebar att skådespelarna improviserade kring stående rolltyper

etnografiskt

här: lokalanknutet, provinsiellt

en mindre känd danslek som jag själv upptecknat i Stockholmstrakten

- 111 i Svenskt Visarkiv i Stockholm finns ca 200 uppteckningar i olika varianter från Skåne till Lappland av den danslek, som Strindberg infogade i Fröken Julie; en uppteckning från 1873 lyder: »Der gingo två gobbar i snygen [snön] /tralla la la la la / De voro så rädda för döden / tralla etc. / De fria för tusen riksdaler / tralla etc. / Så egde de knappast en daler / tralla etc. / Den dalern jag dig skänker / tralla etc. / En annan jag på tänker / tralla etc.»

i en face

här: med ansiktet mot publiken

jag har sett i operan Aïda en sned fond

etc. Verdis opera Aïda stod på repertoaren vid Kungliga teatern i Stockholm fr. o. m. den 16 februari 1880

parabol

- 112 strålkastare vars ljus riktas genom spegling

grimering

maskering

- 113 **avant -scenerna (oxögonen)**

slutna sidologer nära scenen med runda eller ovala öppningar

suffiter

långsmala draperier ovanför scenöppningen med uppgift att dölja de övre delarna av kulisser och annan dekor

goffrerat

- 117 mönstrat, krusat

kakelspis med ett stycke av kappan

kappa här: rökhuvs ovanför kakelspisen

talrör

här: tunt metallrör genom vilket man kan tala med en person i ett annat rum

tränerade

- 120 dresserade

délice

fröjd, njutning, förtjusning

en butelj rödvin med gult lack

en flaska bourgogne

- 121 **dricker pur**

dricker oblandat (vin)

för lite tempererat! (Värmer glaset med handen)

vinet är enligt Jean inte försett med den rätta temperaturen (vanlig norm var +18°)

violett

(ålderdomligt) viol; här: violdoftande parfym

- 123 **trollsoppa på midsommarnatten**

anspelar på en folklig sedvänja att koka »drömgröt» på midsommaraftonen för att i sömnen se sin tillkommande

lyckans stjärna

(ålderdomligt) spådomskonst: genom kort, utlagda stjärnformigt, sökte man genom kortens färger, valör och placeringar spå om någons framtid

- 124 **ge tydningar**

här: ge (elaka) tolkningar

hennes tider

- 127 tid för menstruation

turnerar

här: vänder, kastar om, ger samtalet en ny riktning

- melonhatt**
styv, rundkullig hatt, »plommonstop»
- Très gentil**
128 mycket stilig(t), gentil(t), elegant
- Vous voulez plaisanter**
ni behagar skämta
- Et vous voulez parler français**
Och ni behagar tala franska
- sommelier**
hovmästare, källarmästare; även: kypare
- Luzern**
129 ligger i tyska Schweiz vid den senare av Jean nämnda Gotthardsbanan
- statkarl**
jfr *statbarn* ovan s. 107
- advokatfiskal**
ämbetsman i hovrätt, kammarkollegium och kammarrätt som utövar tillsyn och kontroll
- 134 **verliebt**
förälskad
- 135 **Hon ruvar honom med ögonen**
ruva med ögonen ömt, ängsligt eller svartsjukt bevaka eller iaktta någon
- Vi ska sova på nio midsommarsblomster i natt, så bli vi sanndrömmade**
enligt en folklig föreställning skulle en ung, ogift kvinna få se sin tillkommande i drömmen, om
- 136 hon under midsommarnatten plockade blommor av nio slag och lade under huvudgården
- Attention! Je ne suis qu'un homme!**
Akta er! (eller: Jag varnar er!) Jag är inte mer än man!
- en Josef!**
138 anspelar på berättelsen i 1 Mosebok kap. 2:9 om hur den egyptiske hövitsmannen Potifars hustru ville förföra Josef, patriarken Jakobs son, men hur denne avvisade henne
- livsens träd**
anspelar på 1 Mosebok 2:9 om livsträdet i paradiset, »livsens trä mitt i lustgårdenom» (Karl XII:s bibel, 1703), vars frukter skulle ge evigt liv åt den som åt av dem
- turkisk paviljong**
140 vanligen en paviljongbyggnad av trä med turkiska dekorelement som månskära, stjärnor etc.
- hur mina tankar lupu**
lupu löpte, irrade
- enfin**
nåväl, nog av, med ett ord
- elegiskt**
141 vemodigt, melankoliskt, känslösamt
- chargerat**
överdrivet
- 144 **när jag skall etablera mig**
etablera sig starta eget, bli sin egen
- ankare**
147 mindre laggekärl av en tunnas form, rymmande ca 40 liter
- kutting**
liten tunna
- omnibuss**
149 här: hästdragen buss
- Como**
stad i norra Italien, nära gränsen till Schweiz

- drar det i ryggen på mig**
jämför det av Strindberg först skrivna uttrycket »vill jag buga mig» i originalmanuskriptet
- 150 **proprietär**
godsägare
Vackert, vackert!
här: Ta det vackert! Skynda lagom!
- 152 **förlagsman**
här: person som satsar rörelsekapital
- 156 **Merde!**
Skit! Skitprat!
- 157 **domestik-pyscha**
pyscha fnask, sköka, prostituerad
kattgull
egentligen gul varietet av stenarten glimmer; här: falsk guldglans
- 158 **Det finns sämre kvalifikationer**
här: Det finns det som är värre
- 159 **glödgat vin**
upphettat vin
paktum
äktenskapsförord; innan giftermålsbalken 1920 kom, ägde mannen råda ej blott över all egendom i makarnas bo utan även över hustruns enskilda egendom, såvitt ej denna särskilt undantagits från hans förvaltning
»**Den brottslige dömes [- - -]**»
- 164 etc. syftar på tidelag, för vilket straffet reglerades enligt 18 kap. 10 § i strafflagen: »öfvar någon otukt med djur; varde dömd till straffarbete i högst två år»
- 165 **Vet ni vad en man är skyldig en kvinna som han skämt?**
skämt här: vanärat genom utomäktenskapligt samlag
nattkappa
här: starkt löst skjortbröst med krage, kring vilken halsduken knöts
skrift
här detsamma som *skriftermål*, kyrklig akt med syndabekännelse som förberedelse till
- 170 nattvardsgång
Det är väl om Johannes Döparen halshugges
evangelietexten på midsommardagen (den 24 juni), som efter 1942 skildrar Johannes Döparens födelse (Lukas 1:57 o. följ.), behandlade dessförinnan enligt högmässotexten i Evangeliaboken 1861 hans halshuggning (Markus 6: 14-29)
till tjugufjärde oktober går jag min väg
173 enligt 1833 års legostadga var den 24 oktober avflyttningsdag för tjänstehjon, om uppsägning från endera parten hade skett 26 juli-24 augusti
- 175 **det är solen som går opp! JEAN Och då spricker trollet!**
föreställ
ningen att trollen spricker när solen går upp återfinnes i gamla nordiska sagor
- 176 **packvagn**
resgodsvagn i ett tåg
så krossas vapnet mot likkistan - grevesläkten är slocknad
en adligs vapen bars i begravningsprocessionen för att anbringas som minnestavla i kyrkan, men om ätten dog ut skulle det krossas mot kistan
- 179 **Nu är det kungablodet som talar! [- - -] Stoppa nu mjölnarn i säcken bara!**
jfr Jeans ord s. 166 att Julies stamfar »var en mjölnare, hos vars hustru kungen fick sova en natt»
huggknubben
huggkubben

presto-tempo

presto musiktempo: hastigt

München där kung Ludvig bodde

181 etc. kung Ludvig II av Bayern (1854–86) lät bygga slott som inreddes med slösande prakt; han blev sinnessjuk och dränkte sig i juni 1886 i Starnbergsjön nära München

prestissimo -tempo

prestissimo musiktempo: så snabbt som möjligt

184 **skrifta**

se *skrift* ovan s. 170

där skola de yttersta vara de främste

anspelar på Jesu ord om den yttersta domen i Matteus 19:30 »Men många the främste blifwa the ytterste och the ytterste the främste» (Karl XII.s bibel, 1703)

185

det är lättare för en kamel att gå igenom ett nålsöga

etc. jfr Matteus 19:24 »Thet är lättare at en Cameel går genom ett nålsöga än at en rijk kommer i Gudz rike» (Karl XII.s bibel, 1703)

189 **falaska**

vitgrå aska över falnande glöd

FORDRINGSÄGARE**miniatyr -kavalett**

197 *kavalett* vridbart fotstycke, på vilket skulptören formar sitt arbete

vederfående

tillfrisknande

forcera

199 här: ivrigt, energiskt framlägga, plädera för

livsknuten anatomin talar om

livsknuten stundom benämning på andningscentrum i förlängda mærgen

201 **turnera**

se ovan s. 127

202 **förklä'**

förkläde här: person som garant för städat uppträdande

fallandesot

205 epilepsi

excesser in venere

erotiska utsvävningar, överdrifter i det sexuella

duvoögon

206 jfr Höga Visan 1: 15 »Sij, min kära, tu äst dägelig; dägelig äst tu, tin ögon äro såsom dufwo ögon» (Karl XII.s bibel, 1703)

prerogativ

företrädesrätt, privilegium

brändes änkorna

209 etc. i Indien lät en hustru som ville visa sin trofasthet bränna sig tillsammans med sin avlidne make; seden förbjöds 1827

210 **indifferent**

likgiltig

kvadraten på avståndet

211 syftar på 1600-talsfysikern Isaac Newtons upptäckt att varje himlakropp attraherar varje annan med en kraft som avtar proportionellt mot kvadraten på avståndet

- så måste en syndabock hämtas ur marken och slaktas**
212 syftar på den i 3 Mosebok kap. 16 beskrivna hebreiska offerritual, som innebar att två bockar offerades till försoning av vad människor hade förbrutit; den ena »syndoffersbocken» slaktades, den andra drevs ut i öknen
- sfinxartad**
gåtfull, outgrundlig
- Hon kan ju inte skilja på dt och t**
före 1906 års stavningsreform stavades bl. a. det-genus i adjektiv på kort d efter tryckstark vokal med dt, t. ex. god:godt, röd:rödt (men fri:fritt, våt:vått)
- 218 **Boetten är ankargångsurets, men verket är cylinder**
ankargång var en mekanism som gjorde att ankargångsur gick jämnare än de äldre cylinderuren
- fonograf**
den av Thomas Edison 1877 uppfunna föregångaren till grammofonen
- 219 **kapillaritetskraft**
egentligen: uppsugningsförmåga genom kapillär, hårrörskärl
- lektor i döda språk**
lektor i de fornklassiska språken latin och grekiska
- elektricitetsmaskin**
222 apparat för generering av högspänd elektricitet med svag strömstyrka
som ett benlöst barn och min hjärna ligger öppen
här ungefär: som ett spädbarn vars benstomme ännu icke har nått stadga; benen i hjärnskålen har icke hunnit växa ihop
- 223 **barnhemsmöte**
barnhem detsamma som barnkrubba, se nedan s. 229
- 224 **kokett**
här: flörtig, behagsjuk kvinna
- skuvat sig opp**
226 oförmärkt skjutits upp
- ådra sig en man**
attrahera en man
- 227 **haren [- - -] gör lyckor**
haren går för att vilseleda tillbaka i sina egna spår för att sedan göra avhopp
- krubbmöte**
möte som gäller en *barnkrubba*, dvs. ett slags daghem som under 1800-talet vanligen drevs med stöd av välgörenhet för att ta hand om barn till fattiga mödrar som yrkesarbetade
- 229 **skidt**
uttalas med s och k (icke med sje-ljud)
- 230 **djävlett**
liten djävul
- 236 **Herre Nessus!**
jollrande förvrängning av »Herre Jesus!»
- 237 **Bret Harte**
nordamerikansk författare (1839–1902)
- heliga Cecilia**
katolskt helgon som led martyrdöden i Rom; kyrkomusikens skyddshelgon med festdag den 22 november
- 248 **Ebba Brahe**
Gustav II Adolfs ungdomskärlek, levde 1596–1674
- 256 **något ponceau-färgat**
här: något rött

Hur kunde Hennes Majestät se det

259 den frivola anspelningen förklaras i Strindbergs franska översättning av dramat: eftersom soldaterna badade nakna - hur kunde drottningen se att de var soldater?

en byrå där på pelarn

260 här: en kommod där på understället

tvinsot

263 folklig benämning på avtynande, t. ex. i samband med cancer och tbc, som ofta troddes ha psykiska orsaker

remontantros

ros som blommar mer än en gång under samma år

den som sett sin fylgia han dör

272 enligt fornnordisk tro hade varje människa en skyddsande, som kallades fylgia; hade man sett sin fylgia var man förlorad

Zolas brev till Strindberg om Fadren i svensk översättning (se ovan s. 290 f.).

Paris 14 dec. 87

Bäste herr kollega!

Jag ber Er förlåta min långa tystnad. Men om Ni visste vilken tillvaro jag för, hur mycket arbete och hur många bekymmer jag har! Jag ville inte sända tillbaka Ert manuskript utan att ha läst det, och jag har nu äntligen hunnit det.

Ert drama har i hög grad intresserat mig. Tankeinnehållet är mycket djärvt och personerna är mycket dristigt tecknade. Ni har skapat starka, gripande effekter av det ifrågasatta faderskapet. Er Laura är ju verkligen Kvinnan med allt sitt högmod, all sin omedvetenhet och så hemlighetsfull i sina förtjänster och brister. Jag kommer att minnas henne för evigt. Sammanfattningsvis har Ni skrivit ett märkligt och intressant verk som innehåller mycket vackert, i synnerhet mot slutet. Men uppriktigt sagt störs jag något av den knapphändig beskrivningen. Ni vet kanske att jag inte har mycket till övers för det abstrakta. Jag tycker om när gestalterna förses med fullständiga personuppgifter, när man kommer dem inpå livet, när de andas samma luft som vi. Och Er ryttmästare som inte ens har något namn och Era andra personer som snarast är konstruerade varelser ger mig inte den fullständiga känsla av liv som jag vill ha. Men det beror säkert på att vi har olika ursprung Ni och jag. Sådan den nu är, vill jag upprepa, hör Er pjäs till de få dramatiska verk som djupt har gripit mig.

Er tillgivne och förstående kollega,

Émile Zola.

(Översättning av Gunnel Engwall.)

KOMMENTARER

Tillkomst och mottagande

Fadren	275
Fröken Julie	292
Fordringsägare	321
Ordförklaringar	340

Converted and published on <https://SamoLit.com/>